

DIALECTWOORDEN VERZAMELEN

Een praktische handleiding

DOOR

Dr. Jacques VAN KEYMEULEN

D/0891/2003/5

Dialectwoorden verzamelen

Een praktische handleiding

INHOUD

	BLADZ.
0. Inleiding	389
DIALECTWOORDEN VERZAMELEN	389
GROEIENDE BELANGSTELLING	389
DE AMATEUR EN DE WETENSCHAP	390
1. Wat is wetenschap?	391
2. Wat is dialect?	394
EEN DEFINITIE	394
NEGATIEVE HOUDINGEN	395
UNIEK?	398
'ECHTE' DIALECTWOORDEN	400
3. De 4 grote regionale woordenboeken van het zuidelijke Nederlands	400
4. Het verzamelen van dialectwoordenschat	406
4.1. HET DOELPUBIEK	406
a) <i>Hoeveel tijd en geld wil ik aan het maken van een woordenboek besteden?</i>	406
b) <i>Schrijf ik enkel voor de dialectsprekers uit mijn gemeente of ook voor mensen (de jeugd b.v.) die het dialect niet meer (zo goed) kennen?</i>	407

	BLADZ.
c) <i>Op welke vragen dient het woordenboek het antwoord te bieden?</i>	407
d) <i>Is mijn woordenboek als naslagwerk of veeleer als leesboek bedoeld?</i>	408
4.2. EIGEN MATERIAAL	409
4.2.1. <i>Wat te verzamelen?</i>	409
4.2.1.1. Samenstellingen en afleidingen	409
4.2.1.2. Vragen i.v.m. de macrostructuur	412
a) <i>Neem ik in principe alle dialectwoorden op of alleen die die niet in de standaardtaal voorkomen?</i>	412
b) <i>Neem ik alleen dialectwoorden op van de oudste generatie, of ook van jongere generaties?</i>	413
c) <i>Neem ik alleen dialectwoorden op van de volksklasse of ook van de hogere klassen?</i>	413
d) <i>Neem ik alleen algemene woordenschat op of ook vakwoordenschat?</i>	414
e) <i>Neem ik niet alleen woorden, maar ook spreekwoorden en zegswijzen op?</i>	416
4.2.1.3. Vragen i.v.m. de microstructuur	416
4.2.2. <i>Waar te verzamelen?</i>	416
4.2.3. <i>Hoe te verzamelen?</i>	417
a) Observatie	417
b) Zelfobservatie	419
c) Vragenlijsten	419
d) Praktische richtlijnen bij het verzamelen	421
4.2.4. <i>Bij wie te verzamelen?</i>	422
4.3. VREEMD MATERIAAL	425
4.3.1. <i>Gepubliceerde bronnen</i>	426
a) Bestaande dialectwoordenboeken	426
b) Artikelen in tijdschriften	426
c) Dialectliteratuur	426
4.3.2. <i>Ongepubliceerde bronnen</i>	427
a) Occasionele medewerking door derden	427
b) Bestaande plaatselijke verzamelingen	427
c) Materiaal-Willems	428

d) Vragenlijsten van de Zuidnederlandse Dialectcentrale in Leuven	428
e) Vragenlijsten van de Dialectencommissie, nu het Meertens Instituut in Amsterdam	428
f) Vragenlijsten van de grote regionale woordenboeken	429
g) Andere vragenlijsten	429
h) Licentiaatsverhandelingen	429
i) Bandopnamen	429
4.4. SAMENVATTEND	430
5. Het presenteren van dialectwoordenschat	431
5.0. INLEIDING	431
5.1. DE PRESENTATIE VAN DE MACROSTRUCTUUR	432
5.1.1. <i>De systematische of de alfabetische ordening.</i>	432
5.1.2. <i>De vorm van de trefwoorden</i>	435
5.1.2.1. AN-woorden voorop	436
5.1.2.2. Dialectwoorden voorop	437
5.1.2.3. Het vernederlandsen van dialectwoorden : praktisch	440
<i>Probleemgevallen</i>	442
5.2. DE PRESENTATIE VAN DE MICROSTRUCTUUR	446
5.2.1. <i>De uitspraak</i>	448
Klanken	450
Fonemen	452
Letters	453
Naar een dialectspelling	454
Een praktische dialectspelling	458
5.2.2. <i>De betekenisdefinitie</i>	463
Synoniemdefinitie en analytische definitie	463
Semantische en encyclopedische informatie	465
Homonymie en polysemie	466
Connotatie	468
5.2.3. <i>De voorbeeldzinnen</i>	468
5.2.4. <i>De spreekwoorden en de uitdrukkingen</i>	471

	BLADZ.
5.2.5. <i>De grammaticale informatie</i>	473
5.2.6. <i>Aanduidingen omtrent taalvariatie</i>	475
5.2.7. <i>Gelede woorden</i>	476
5.2.8. <i>Etymologische opmerkingen</i>	476
5.2.9. <i>Het attestatielabel</i>	477
6. Inleidende hoofdstukken, registers en aanhangsels ..	480
6.1. WOORD VOORAF	480
6.2. DE INLEIDING OP HET WOORDENBOEK	480
6.3. DE KLANKLEER	481
6.4. DE REGISTERS	485
6.5. AANHANGSELS EN BIJLAGEN	486
<i>Persoonsnamen en plaatsnamen</i>	487
7. De tekstopmaak	489
8. De computer	489
9. Besluit	490
Bibliografie	492
BIJLAGE 1. <i>Het fonetisch schrift</i>	499
BIJLAGE 2. <i>Een bladzijde uit het Lokerse dialectwoordenboek</i> ..	501
BIJLAGE 3. <i>Een bladzijde uit het Beverse dialectwoordenboek</i> ..	503

0. Inleiding ⁽¹⁾

DIALECTWOORDEN VERZAMELEN

De redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD) wordt dikwijls geconfronteerd met vragen van amateurlexicografen die een lokaal dialectwoordenboek samenstellen. Om de begeleiding van deze liefhebbers vlotter te laten verlopen, schreef ik een boekje met een aantal praktische richtlijnen : 'Een handleiding voor de amateurlexicograaf. Hoe schrijf ik een dialectwoordenboek', een uitgave die in 1995 verscheen met steun van de provinciebesturen van Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Zeeland. Dat werk had maar een beperkte oplage en is al geruime tijd niet meer verkrijgbaar. Er is echter nog steeds vraag naar. We zijn de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie dan ook dankbaar dat ze ons de gelegenheid biedt om de tekst bij te werken en opnieuw te publiceren met als titel 'Dialectwoorden verzamelen. Een praktische handleiding'.

GROEIENDE BELANGSTELLING

Naarmate de traditionele dialecten verdwijnen, neemt de belangstelling ervoor toe. Het aantal plaatselijke dialectwoordenboeken groeit de laatste jaren zienderogen aan; de oplage is soms al op de dag van het verschijnen zelf uitverkocht. Die interesse voor de dialecten is begrijpelijk. Men voelt aan dat met het dialect een belangrijk stuk cultuurgoed verdwijnt, en vele plaatselijke taallief-

⁽¹⁾ We danken R. Belemans, P. Slechten, V. Van Den Heede, K. Van der Sypt, M. Devos en H. Ryckeboer voor hun nuttige raadgevingen bij de eerste versie van deze handleiding.

hebbers doen heel wat moeite om dat cultuurgoed op te tekenen en zo te bewaren. Het plaatselijke dialectwoordenboek komt tegemoet aan een maatschappelijke behoefte. De bevolking van een stad of dorp stelt het altijd erg op prijs dat haar taal wordt vastgelegd; een plaatselijk woordenboek wordt beschouwd als een soort van bewijs van de eigen identiteit.

De bestaande dialectwoordenboeken die door amateurs zijn gemaakt, vormen een bont gezelschap (zie de bibliografie beneden). Sommige ervan zijn beperkt in omvang, wat overigens de kwaliteit ervan niet in de weg hoeft te staan. Andere bestrijken een groot gebied en zijn het resultaat van tientallen jaren werk. Het **Zuid-Oostvlaanders Idioticon** van I. Teirlinck b.v. is gemaakt door een amateur, maar dan wel een waarvoor de wetenschap de pet afneemt. Er bestaan echter ook woordenboeken en woordenboekjes van een bedenkelijke kwaliteit. Het zou niet moeilijk zijn een bloemlezing samen te stellen met alle verkeerdheden die in dialectwoordenboeken aangetroffen kunnen worden. We zullen dat niet doen. Het zou te makkelijk zijn vanuit de wetenschappelijke wereld het werk af te breken van zoveel goedwillende liefhebbers die tijd en geld hebben gestopt in iets wat hun na aan het hart ligt. Een woordverzameling van een bepaalde plaats — zelfs al valt op de manier van werken veel aan te merken — heeft overigens altijd een zekere waarde. We zullen dus geen aparte woordenboeken bespreken.

DE AMATEUR EN DE WETENSCHAP

We proberen met deze bijdrage een brug te slaan tussen de wetenschap (de universiteit) en de plaatselijke amateur. De **dialectlexicografie**, de tak van de **dialec-**

tologie (= dialectkunde) die zich met het maken van woordenboeken bezighoudt, is al vrij oud. Ze kan op heel wat resultaten terugblikken en heeft allerlei methodes ontwikkeld die hun nut hebben bewezen.

Het is soms pijnlijk om te zien hoe sommige woordenboekmakers met problemen worstelen die al lang zijn opgelost, maar door allerlei omstandigheden zijn de oplossingen niet bekend aan hen die ze nodig hebben. Misschien is de wetenschappelijke dialectlexicografie al te lang in haar ivoren toren gebleven. Omgekeerd heerst er bij sommige amateurs een niet gerechtvaardigd wantrouwen tegenover de wetenschappelijke wereld. Niet alleen menen ze soms dat het dialect zo uniek is dat een buitenstaander er niets zinnigs over kan zeggen, maar ook vrezen ze dikwijls dat de wetenschapper met de eer van het werk van de liefhebber wil gaan strijken. Ook leeft het idee dat het dialect zo volks is dat de heren van de wetenschap er wel geen aandacht aan geschonken zullen hebben en dat de dialectkunde nog uitgevonden moet worden. Het wordt tijd om een aantal wederzijdse misverstanden uit de weg te ruimen.

1. Wat is wetenschap?

Heel wat auteurs van dialectwoordenboeken schrijven in de inleiding op hun woordenboek dat ze niet aan wetenschap willen doen, maar dat hun woordenboek voor de gewone man is bedoeld. Het spreekt vanzelf dat een plaatselijk woordenboek in de eerste plaats voor de plaatselijke bevolking geschreven wordt, maar dat is nog geen reden om de zaak onwetenschappelijk aan te pakken. Vele auteurs hebben o.i. een verkeerde kijk op wat wetenschap is. Ze denken dat een wetenschappelijk

woordenboek altijd dik is, dat er etymologieën opgenomen moeten worden, dat er fonetisch schrift gebruikt moet worden enz., kortom, dat het bol moet staan van 'geleerdheid'. Dat is niet het geval. Wetenschap heeft wel alles te maken met volgende vrij eenvoudige principes, die terdege in acht genomen moeten worden.

In de eerste plaats moet de **lexicograaf** (= de woordenboekschrijver) voor hij aan de slag gaat een goed beeld hebben van zijn **bedoelingen**. Hij moet zich dus afvragen **voor wie** hij een dialectwoordenboek wil schrijven, en met de veronderstelde verwachtingen van zijn doelpubliek in het achterhoofd zo planmatig mogelijk te werk gaan. In de inleiding van het woordenboek hoort de auteur dan ook een verantwoording te geven van zijn werkwijze. In elk geval moet daar vermeld worden **hoe de woordverzameling tot stand is gekomen**, zodat de gebruiker van het woordenboek er zeker van kan zijn dat de gepresenteerde woorden werkelijk tot het plaatselijke dialect behoren.

In de tweede plaats dient de dialectlexicograaf een **gezond wantrouwen te hebben tegenover zijn eigen dialectkennis**. Auteurs van dialectwoordenboeken zijn meestal mensen die scholing hebben genoten en die doorgaans een ruime culturele belangstelling hebben. Ze zijn dus waarschijnlijk – onbewust – beïnvloed door het Algemeen Nederlands (AN). Een auteur die de dialectwoorden voor b.v. de vlinder, de kaft van een boek of de steel van de spade niet meer kent, doet er goed aan aan zijn kennis omtrent het traditionele dialect te twijfelen. Een woordverzamelaar steunt dus het best niet uitsluitend op zijn eigen kennis, maar gaat ook te rade bij **dialectvaste zegslieden** (zie verder par. 4.2.4.).

In de derde plaats dient de auteur de grenzen te kennen van zijn kennis op linguïstisch gebied. Heel wat goede woordverzamelingen worden ontsierd door fantasierijke, verkeerde etymologieën of door fouten in allerlei inleidingen of aanhangsels met uitleg over het klanksysteem of de grammatica van het dialect. Hoe interessant de oorsprong van de dialectwoorden ook is, als men niet historisch-taalkundig geschoold is, is het beter af te **blijven van datgene waarvan men geen verstand heeft**. Een woordverzamelaar beperkt zich dus het best tot het verzamelen van woorden, en houdt zich verre van taalkundige uitleg. Het louter verzamelen en presenteren van dialectwoordenschat is op zichzelf al interessant en moeilijk genoeg. Als men toch taalkundige uitleg wil opnemen, is het beter de hulp in te roepen van deskundigen.

In de vierde plaats bouwt de wetenschap voort op de resultaten die door vroegere generaties werden geboekt. De dialectlexicografie kan op een lange traditie bogen. Het oudste dialectwoordenboek is de **Proeve van Breddaasch Taal-Eigen** van J.H. Hœufft uit 1836. Sindsdien zijn in het Nederlandse taalgebied ongeveer 400 dialectwoordenboeken verschenen. De amateur die volledig zelfstandig een dialect tracht te bestuderen – sommigen doen dat bewust om origineel te kunnen blijven – en daarbij een aantal wetenschappen opnieuw tracht uit te vinden, is gedoemd de fouten te herhalen die de wetenschap in het verleden heeft gemaakt, maar die ondertussen zijn rechtgezet. Het verdient dus aanbeveling om zich te oriënteren in wat de lexicografie al heeft gepresteerd voor men aan de slag gaat, en b.v. al bestaande goede dialectwoordenboeken als voorbeeld te nemen voor het eigen werk.

2. Wat is dialect?

EEN DEFINITIE

In de dialectologie worden de Nederlandse dialecten gedefinieerd als **natuurlijke taalsystemen (d.w.z. niet genormeerd door school of schrift), die mondeling worden overgeleverd en die voortzettingen zijn van het Middelnederlands. Ze worden gekenmerkt door de aanwezigheid van geografische taalverschillen en worden overkoepeld door de Nederlandse cultuurtaal.** Het kenmerkende van dialectwoordenschat is dan ook dat woorden en betekenissen van streek tot streek kunnen verschillen. Met klem moet erop gewezen worden dat elk dialect een volledige taal is, die net zoals het Nederlands, het Frans, het Engels of andere cultuurtalen een grammatica heeft, die echter dikwijls niet is bestudeerd en opgeschreven.

In de amateurlexicografie wordt met 'dialect' meestal de taal bedoeld die **door de oudste generatie van de volksklasse wordt gesproken**, een omschrijving die we in wat volgt als werkdefinitie zullen gebruiken. Als het echter de bedoeling is de levende taal van de hele plaatselijke gemeenschap vast te leggen, dan moet de lexicograaf zich ervan bewust zijn dat er tussen het oude traditionele dialect en het AN een continuüm bestaat van allerlei tussenvormen. In de wetenschap gebruikt men b.v. de term 'regiolect', waarmee men dan een taalvariëteit bedoelt die typisch is voor een vrij groot gebied en waar de lokale taaleigenaardigheden uit verdwenen zijn. Met het woord 'tussentaal' wordt het zgn. « Schoon Vlaams » aangeduid, dat in België dikwijls voor AN wordt aangezien. Er bestaat ook zoiets als 'Belgisch Nederlands', de variant van het AN die door Vlamingen

wordt gebruikt, en die in uitspraak en woordgebruik verschilt van het AN van Nederland. Ook zal hij er rekening mee moeten houden dat het dialect intern is gevarieerd : de verschillende generaties en de verschillende sociale klassen gebruiken ook binnen één dialect een verschillende taal.

Het is ondoenbaar om de woordenschat van alle taalvariëteiten die binnen een lokale gemeenschap leven in een woordenboek te documenteren. Nagenoeg alle plaatselijke woordenboekmakers beperken zich dan ook tot de woordenschat van het traditionele dialect zoals het door de oudste generatie wordt gesproken.

NEGATIEVE HOUDINGEN

Er blijken omtrent het dialect nogal wat misverstanden te bestaan, die vooral te maken hebben met twee zaken. In de eerste plaats wordt dialect sociaal dikwijls geminacht, een situatie waarin gelukkig verandering komt. In de tweede plaats zijn er doorgaans verschillen aan te wijzen tussen het eigen dialect en dat van een naburige gemeente, wat maakt dat het plaatselijke dialect soms voor unieker wordt gehouden dan het in werkelijkheid is.

Het idee dat het dialect **uitgeroeid moet worden** omdat men met het AN toch verder komt in het leven, is vrij verspreid. Op school leert men AN en daardoor is bij velen de mening gaan postvatten dat het dialect niet keurig zou zijn. Heel wat mensen schamen zich ervoor dat ze dialect spreken, en willen niet meewerken met een woordenboekproject omdat ze vrezen uitgelachen te zullen worden. Die negatieve houding t.o.v. het dialect is niet terecht. Ideaal is het beide taalvormen te beheersen — dialect én AN — en die te gebruiken naargelang van

de situatie. Er is volstrekt niets tegen het gebruik van het dialect in de eigen huiskring en familiekring; natuurlijk spreekt men dialect met vrienden en kennissen uit dezelfde gemeente. Als men zich echter richt tot een breed publiek of als men praat met mensen met een ander dialect, dan eist de verstaanbaarheid (en de beleefdheid!) dat men het AN gebruikt. Beide kunnen dus naast elkaar bestaan. Men kan overigens zowel in het dialect als in het Nederlands 'beschaafd' of 'onbeschaafd' zijn, daarom gebruiken we liever de term 'Algemeen Nederlands' (AN) in plaats van 'Algemeen Beschaafd Nederlands' (ABN).

In heel wat woordenboekjes kan men lezen dat de dialectspreker **slordig** is en dat hij daardoor allerlei letters 'opeet' of 'inslikt'. Die zienswijze is volstrekt verkeerd. Het is immers onzin te menen dat men vroeger in Vlaanderen AN heeft gesproken en dat de dialecten achteraf ontstaan zijn door de slordigheid van mensen die niet lang naar school zijn geweest of daar niet goed hebben opgelet. De dialecten gaan niet terug op het AN van nu, maar zijn voortzettingen van het Middelnederlands. De uitspraak *sk* b.v. in *skool* en *skip* (voor AN *school* en *ship*), die in de streek van Kortrijk en Geraardsbergen voorkomt, is geen slordige uitspraak van AN *sch*, maar wel een overblijfsel van de oude West-Germaanse *sk*, die in die streken nu al meer dan 1000 jaar bewaard is gebleven.

De taalveranderingen die in de dialecten optreden, komen tot stand onder invloed van externe en/of interne factoren, niet door 'slordigheid' of 'onwetendheid'. Tot de externe factoren rekent men b.v. de invloed van sociaal hoger gewaardeerde taalvormen op andere dialecten, b.v. de invloed van een stadsdialect op de taal van

de naburige plattelandsdorpen. Tegenwoordig is het AN de prestigieuze taalvorm, die de dialecten steeds meer verdringt. Doordat elke taal streeft naar maximale efficiëntie, kan de taal ook evolueren onder invloed van interne processen, waarbij de ene verandering de andere op gang kan brengen. Als b.v. in een bepaald dialect zowel een *a*-klank als een *e*-klank bestaat, en als vervolgens de *a*-klank zich naar een *e*-klank ontwikkelt, dan is de kans groot dat ook de *e*-klank zal beginnen te verschuiven (b.v. naar een *i*-klank), omdat er anders te veel gelijkkluidende woorden zouden ontstaan.

Het idee dat dialect **onjuist** is, is voor woordenboek-schrijvers helemaal uit den boze. Een definitie als '*stekelvarken* : een onjuist woord voor de egel' wijst erop dat de auteur in kwestie niet doorheeft dat hij de dialectwoordenschat moet **beschrijven** en niet evalueren, en dat het dialect een **aparte taalvariant** is, die niet in termen van 'juist' en 'onjuist' beschreven kan worden. Als hij constateert dat goede zegslieden een egel *stekelvarken* noemen, dan is dat gewoonweg een goed dialectwoord dat in een woordenboek zijn plaats moet krijgen, ook al wordt met *stekelvarken* in het AN een ander dier aangeduid.

Een laatste negatief geladen idee omtrent het dialect is dat dialect **plat** is. In een aantal amateurwoordenboeken ligt de klemtoon daardoor al te zeer op wat dan als 'volkse humor' moet doorgaan. Een plaatselijk woordenboek hoeft inderdaad niet droog te zijn. Het zou jammer zijn een woord als *kloot* of een beeldende uitdrukking als *hij peinsde dat 't in zijn zeilen ging waaien, maar 't was tegen zijn kloten gesneeuwd* (voor : 'hij dacht dat het erg zou meevallen, maar het viel erg tegen') in een woordenboek te moeten missen omdat de auteur het woord *kloot* te vulgair vond. Een aantal auteurs zoeken echter te veel

goedkoop succes en stellen het dialect voor als een taal die vooral in cafés wordt gesproken om aangebrande grappen te vertellen. De dialectwoordenschat verdient beter.

UNIEK ?

Heel wat amateurwoordenboeken hebben als bedoeling het **typische** van het dialect vast te leggen. De zoektocht naar dat typische deel van het dialect kan makkelijk tot ontsporingen leiden. Sommige auteurs willen namelijk vanuit een overdreven taaltrots aantonen dat hun dialect toch wel erg speciaal is en gaan dan op zoek naar wat in hun dialect uniek zou zijn. Om te beginnen zijn erg weinig dialectwoorden (of dialectklanken) beperkt tot maar één plaats. Het West-Vlaamse woord *pimpampoentje* 'lieveheersbeestje' b.v. is wel een dialectwoord, maar lang niet typisch voor één plaats. Toch is het ons in heel wat West-Vlaamse dorpen gesignaleerd als zeer typisch voor het eigen dorpsdialect. Het woord heeft echter een vrij ruime verspreiding; het is o.a. opgenomen in het WALD (Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten = zuidoostelijk Gelderland).

Nagenoeg alle dialectwoorden vormen grote of kleine geografische gebieden. In stadsdialecten echter heeft men wel een redelijke kans woorden aan te treffen die tot het stadsdialect beperkt zijn, maar ook dan is het riskant van een 'typisch' woord te spreken, als men geen onderzoek heeft verricht in de wijde omgeving of in andere steden. Als vuistregel mag gelden termen als 'typisch' zoveel mogelijk te mijden. Een woord is gewoonweg een dialectwoord of is dat niet.

Door de neiging het unieke van het dialect te willen registreren, zijn er amateurs die een overdreven belangstelling aan de dag leggen voor **curieuze woorden** of voor **archaïsmen** (= zeer oude woorden). Ooit is ons het woord *pieremazak* als typisch dialectwoord aangebracht. Het bleek dat een oud vrouwtje in het dorp dat altijd gebruikte voor 'papieren zak'. Het woord klinkt wel grappig, maar we hebben hier ongetwijfeld te doen met een verspreking en niet met een echt dialectwoord. Weinig gebruikte woorden die getuigenis afleggen van het creatieve vermogen van de dialectspreker kunnen een woordenboek echter wel opfleuren. Hoewel een woord als *korniskonijn* in Aalst zeker niet het gewone woord is voor een kat, heeft de auteur van het Aalsters woordenboekje er goed aan gedaan het mooie, kleurrijke woord toch op te nemen. Zeer oude woorden die nog maar aan enkele mensen bekend zijn (b.v. *materie* voor 'etter'), mogen ook gerust in een woordenboek opgenomen worden, eventueel met de aanduiding 'verouderd', maar het moet duidelijk zijn dat een dialectwoordenboek meer is dan een rariteitenkabinet.

Sommige dialectliefhebbers willen ook aan een soort van taalzuivering doen en weren daardoor woorden van **Franse oorsprong** uit hun woordenboek. Die houding doet de taalgeschiedenis geweld aan. Alle dialecten in Nederlandstalig België krioelen van woorden van Romaanse (= Franse, Waalse of Picardische) herkomst. Vele ervan zijn eeuwenoud. Woorden als *couvert* 'kaft', *pertang* 'nochtans' e.d. behoren wel degelijk geregistreerd te worden. Nogmaals geldt de regel: wat goede dialectsprekers in hun dialect gebruiken, is goed en onvervalst dialect, wat ook de oorsprong van de woorden mag zijn.

'ECHTE' DIALECTWOORDEN

Amateurs hebben soms de neiging woorden die zowel in het AN als in het dialect voorkomen en in beide taalvarianten dezelfde betekenis hebben (b.v. *deur, steen, tafel, boek* e.d.) als niet echt dialectisch te beschouwen. Het is echter zo dat **de dialectwoordenschat voor een zeer groot gedeelte overeenstemt met de woordenschat van het AN**; uiteraard kan de uitspraak soms sterk verschillen. Als het woord *muur* in het dialect wordt gebruikt, dan is het een dialectwoord. Het is echter te begrijpen dat de meeste dialectwoordenboeken zich beperken tot dat deel van de dialectwoordenschat dat afwijkt van het AN. Dat doet echter niets af van het feit dat ook het andere deel van die woordenschat echt dialectisch is.

In de dialectlexicografische vakliteratuur maakt men een onderscheid tussen **woordenboeken**, d.w.z. woordenlijsten die de volledige dialectwoordenschat willen weergeven en **idiotica**, de lijsten die de klemtoon leggen op dat deel van de woordenschat dat met het AN contrasteert. Beide termen worden echter dikwijls door elkaar gebruikt. Het uitstekende woordenboek van I. Teirlinck, dat de volledige dialectwoordenschat behandelt en waarin zelfs wordt aangeduid welke AN-woorden *niet* voorkomen in het dialect, draagt als titel **Zuid-Oostvlaanders Idioticon**. In onze handleiding gebruiken we enkel de term *woordenboek*; het woord *idioticon* klinkt immers negatief voor wie niet met de vakterminologie vertrouwd is.

3. De 4 grote regionale woordenboeken van het zuidelijke Nederlands

In deze handleiding willen we een aantal richtlijnen geven op grond van de ervaringen die de redactie van

het **Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD)** in de loop der jaren heeft opgedaan. Voor een goed begrip geven we eerst een kort overzicht van de ontwikkelingsgang van de 4 grote regionale dialectwoordenboeken, die samen de woordenschat van het hele zuidelijk-Nederlandse taalgebied beschrijven. De lokale woordenboekmaker kan overigens zijn voordeel doen met de materiaalbasissen van die woordenboeken. De verschillende redacties zullen graag bereid zijn hun woordverzamelingen ter beschikking te stellen van de amateur.

We noemen eerst het lijvige **Woordenboek der Zeeuwse Dialecten (WZD)**. Het materiaal voor dat woordenboek is vanaf 1928 bijeengebracht door de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek. Het woordenboek, dat de woordenschat van Zeeuws-Vlaanderen en de Zeeuwse eilanden (+ Goeree-Overflakkee) inventariseert, verscheen in 1964 onder redactie van mevr. dr. Ha.C.M. Ghijsen. Het WZD is alfabetisch geordend (met de trefwoorden in een Zeeuwse spelling), en beleefde talrijke herdrukken. In 2003 verscheen een Supplement op het WZD. In 1999 kwam het WZD beschikbaar op cd-rom, met o.a. 3000 geluidsfragmenten, ingesproken door Zeeuwse dialectsprekers. Daarmee is het WZD het eerste woordenboek dat werkelijk dialect kan praten.

Er bestaan nog oudere woordenboeken die een bepaalde regio bestrijken (zie de bibliografie), maar het WZD is het eerste regionale woordenboek dat voldoet aan de moderne wetenschappelijke eis dat de lokalisering van de dialectwoorden nauwkeurig aangegeven moet worden, om de geografische differentiatie in de woordenschat te kunnen nagaan. Met het WZD werd in de dialectlexicografie een nieuwe periode ingeluid.

In 1960 begon prof. A. Weijnen in Nijmegen aan het **Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD)** en het **Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD)**; in 1991 werd aan de KULeuven voor beide woordenboeken een deelredactie opgezet. Het WBD behandelt de dialectwoordenschat van het vroegere hertogdom Brabant (= de huidige provincies Vlaams-Brabant, Antwerpen en Noord-Brabant); het WLD bestrijkt Nederlands- en Belgisch-Limburg (+ de Duitstalige streek in het noordoosten van Luik). Beide woordenboeken zijn niet alfabetisch, maar **systematisch** opgevat. Ze bestaan elk uit 3 series : I. Landbouwwoordenschat, II. Vaktalen en III. Algemene Woordenschat. Per serie worden er regelmatig afleveringen gepubliceerd die een bepaald onderwerp behandelen. De gegevens voor de woordenboeken worden in de eerste plaats verzameld door middel van dialectvragenlijsten die opgestuurd worden naar honderden vrijwillige medewerkers. De medewerkers wordt gevraagd de vragenlijst in te vullen samen met een goede, dialectvaste zegspersoon. Die verzamelmethode, waarbij de lexicograaf enkel schriftelijk contact heeft met de medewerker/informant, wordt de **indirecte methode** genoemd. Heel wat gegevens worden ook door de redacteurs zelf mondeling opgevraagd (= de **directe methode**). Het WBD zal voltooid zijn in 2004; het WLD niet lang daarna.

De antwoorden op de vragenlijsten vormen het **eigen materiaal** van de woordenboeken. Bij dat eigen materiaal wordt dan het **vreemde materiaal** gevoegd, d.w.z. alle reeds bestaande gegevens omtrent dialectwoorden in gepubliceerde (oudere woordenboeken, artikelen in tijdschriften enz.) en ongepubliceerde bronnen (b.v. licentiaatsverhandelingen, oude enquêtes enz.).

Prof. W. Pée van de Universiteit Gent nam in 1972 het initiatief tot het **Woordenboek van de Vlaamse Dialecten**. Het WVD is op dezelfde manier opgezet als de Nijmeegse projecten. Het verzamelt de dialectwoordenschat van West-, Oost-, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen (= het Nederlandstalige deel van het vroegere graafschap Vlaanderen). In tegenstelling tot WBD/WLD wordt bij het WVD elke aflevering in twee parallelle delen gepresenteerd : een Wetenschappelijk Apparaat voor de vakgeleerden (met daarin alle details; de platen worden aangeduid met codenummers) + een Woordenboektekst voor het grote publiek (met uitleg, kaarten, illustraties). Die werkwijze werd voor de Algemene Woordenschat door de twee andere woordenboeken overgenomen, met dien verstande dat de tekst voor de vakgeleerden enkel digitaal ter beschikking wordt gesteld. Denk erom dat in de dialectologie de term *Vlaams* een andere – engere – betekenis heeft dan in het gewone taalgebruik. Voor meer inlichtingen over WBD, WLD en WVD : zie de websites « <http://www.flwi.rug.ac.be/dialect> » of « <http://fuzzy.arts.kuleuven.ac.be/rewo/> ».

Ook het **Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten** (WALD), dat aan het Staring Instituut in Doetinchem wordt gemaakt, hoort thuis in de school van Weijnen, omdat ook daar het woordmateriaal systematisch en niet alfabetisch wordt geordend. Het WALD dient als voorbeeld voor de recent opgestarte regionale woordenboeken WOD (= **Woordenboek van de Overijsselse Dialecten**, 1998-) aan de IJsselacademie in Kampen en WGD (**Woordenboek van de Gelderse Dialecten**, 2002-) aan IJsselacademie (voor de Veluwe) en aan de KUNijmegen (voor het Rivierengebied).

De eigen vragenlijsten van het WBD, WLD en WVD (en WALD) zijn systematisch geordend. Elke vragenlijst behandelt een bepaald onderwerp waarvan de dialectwoordenschat zo volledig mogelijk wordt opgevraagd. Er bestaan vragenlijsten over landbouwwoordenschat (over het rund, het paard, het boerenhuis enz.), over vakwoordenschat (kuiper, mandenmaker enz.) en over algemene woordenschat (verlichting, verwarming, dieren, karaktereigenschaften enz.).

Elke vraag in de vragenlijsten omschrijft een begrip en vraagt naar een woord, b.v. « Hoe noemt u het speeltuig voor kinderen dat bestaat uit twee touwen met een plankje, waarbij het kind op het plankje gaat zitten om heen en weer te zwaaien? » (= een **onomasiologische** vraagstelling). Bij een dergelijke vraagstelling wordt vermeden het woord te suggereren. Door een vraag als « Hoe noemt u de schommel » worden vele zegslieden er immers toe gebracht *schommel* te antwoorden, doordat dat woord in de vraag voorkomt. Vragen als « Wat betekent *blaffatuur* in uw dialect », waarbij niet naar een woord, maar naar een betekenis wordt gevraagd, noemt men **semasiologische** vragen.

Er is zeer zeker een vruchtbare samenwerking mogelijk tussen het WBD, WLD, WVD en de plaatselijke liefhebber, die voor zijn gemeente een woordenboek schrijft. De grote regionale woordenboeken zijn taalgeografisch gericht (= **diatopisch**); de amateurlexicograaf verzamelt doorgaans de woordenschat van één plaats (= **monotopisch**). Beide activiteiten zijn complementair. De wetenschappelijke projecten kunnen hun ervaring en vragenlijsten ter beschikking stellen aan de liefhebber. De gegevens van de plaatselijke woordenboeken kunnen — uiteraard met bronvermelding — in de grote verzamelingen

opgenomen worden zodat een geografisch overzicht mogelijk wordt.

In wat volgt, geven we een overzicht van de werkwijze bij het maken van een plaatselijk dialectwoordenboek. We vragen ons eerst af voor welk soort publiek zo'n woordenboek bestemd is en geven dan richtlijnen omtrent het verzamelen (par. 4) en presenteren (par. 5) van dialectwoordenschat. In par. 6 behandelen we de inleidende hoofdstukken en de registers en aanhangsels die bij een dialectwoordenboek kunnen horen. In par. 7 hebben we het over tekstopmaak; in par. 8 over het gebruik van de computer. Na een besluit (par. 9) volgen een bibliografie en enkele bijlagen.

Er bestaat een uitgebreide dialectlexicografische vakliteratuur en de dialectliefhebbers die met de universiteit in aanraking komen, zijn meestal verbaasd over wat er al bestaat aan woordenboeken, dissertaties, ongepubliceerde verzamelingen dialectwoorden en wetenschappelijke onderzoeksprojecten. Er zijn echter nog grote gaten in de kennis. Elke woordverzameling, hoe bescheiden ook, is niet alleen van belang voor de bevolking van de gemeente waarvoor ze is bedoeld, maar ook voor de taalwetenschap in het algemeen.

Onze uiteenzetting zullen we zoveel mogelijk illustreren met voorbeelden. Wanneer we ons wagen op het terrein van de taaltheorie, kiezen we doorgaans voorbeelden uit het AN. Waar het nodig is, geven we natuurlijk ook voorbeelden uit het dialect⁽²⁾. We hadden daarbij vooral – maar niet uitsluitend – de Vlaamse dialecten voor ogen.

⁽²⁾ De typografie van de voorbeelden die we uit bestaande dialectwoordenboeken halen, is geüniformiseerd.

4. Het verzamelen van dialectwoordenschat

4.1. HET DOELPUBIEK

Voor men aan het verzamelen van dialectwoorden-schat begint, moet men zich eerst een goed beeld vormen van wat men eigenlijk wil. Men moet goed weten voor wie het woordenboek bedoeld is en aan **welke behoeften van welke gebruiker** het tegemoet wil komen. De visie op het doelpubliek (Wie zal het woordenboek kopen?) bepaalt immers de werkwijze zowel bij verzamelen als presenteren.

In de dialectologische vakliteratuur gebruikt men daarbij de termen **macrostructuur** en **microstructuur**. Met de macrostructuur van een woordenboek wordt de structuur van de geordende verzameling woorden in het woordenboek bedoeld; met microstructuur bedoelt men de informatie (b.v. betekenisomschrijving, uitspraak enz.) die men bij elk trefwoord geeft. We kunnen nu zeggen dat de visie op het doelpubliek de macro- en microstructuur van het woordenboek bepaalt.

De meeste amateurs beginnen aan hun verzameling omdat ze het jammer vinden dat zoveel verloren dreigt te gaan en willen een aantal woorden en uitdrukkingen voor het nageslacht bewaren. Het doelpubliek is daarbij de bevolking van een bepaalde plaats. De woordenboek-schrijver kan zich nu volgende vragen stellen:

a) Hoeveel tijd en geld wil ik aan het maken van een woordenboek besteden?

De lexicograaf is vrij om zijn woordenboek op te vatten zoals hij wil, zolang hij maar de juiste consequenties trekt uit de bedoelingen die hij heeft. Veel hangt af van

de beschikbare mankracht, tijd en geld. Het spreekt vanzelf dat een eenmansonderneming een bescheidener doelstelling zal hebben dan een redactie van 10 mensen die gesteund wordt door een grote heemkundige kring, en die bovendien gesubsidieerd wordt door het gemeentebestuur.

b) Schrijf ik alleen voor de dialectsprekers uit mijn gemeente of ook voor mensen (de jeugd b.v.) die het dialect niet meer (zo goed) kennen?

Een dialectwoordenboek wordt doorgaans bedoeld voor lezers die het dialect niet meer (zo goed) kennen; het is immers de bedoeling een voorlopig nog bestaande (= nog herinnerde) woordenschat voor de **toekomstige generaties** vast te leggen. Een groot deel van de plaatselijke taalgemeenschap, namelijk de jongeren, immigranten, hoger geschoolden enz., die allen potentiële lezers zijn, is trouwens ook nu al niet meer vertrouwd met een heleboel traditionele woorden. Het bovenstaande betekent overigens niet dat we de dialectspreekende lezer van het woordenboek helemaal uit het oog mogen verliezen; alleen is misschien niet hij de belangrijkste gebruiker van het woordenboek. Het is overigens zonder meer duidelijk dat een dialectvaste persoon de minste behoefte heeft aan een dialectwoordenboek. Hij kent en gebruikt de dialectwoorden immers zelf nog. Voor hem is een dialectwoordenboek wellicht veeleer een bron van trots en (h)erkenning dan een echt naslagwerk.

c) Op welke vragen dient het woordenboek een antwoord te bieden?

De meeste dialectwoordenboeken nemen dialectwoorden als trefwoorden en laten na elk trefwoord een verta-

ling of omschrijving in het AN volgen. Een dergelijke ordening maakt het antwoord mogelijk op de vraag : « Wat is de betekenis van dialectwoord x ? » Iemand die belangstelling heeft voor het plaatselijke dialect en zich daarom een woordenboek heeft aangeschaft, kan zich echter ook het omgekeerde afvragen, namelijk : « Hoe zeg ik x in het dialect ? » Een goed dialectwoordenboek is idealiter zo ingericht dat de gebruiker op beide vragen het antwoord kan vinden.

d) Is mijn woordenboek als naslagwerk of veeleer als leesboek bedoeld ?

De meeste dialectwoordenboeken willen meer zijn dan loutere naslagwerken. Heel wat amateurs wensen met hun publicatie ook een beeld te schetsen van de leefgemeenschap waarvan het dialect de afspiegeling is; het boek **Aalst op zèn Oiljsters** van J. Ghysens en F. Wauters is daarvan een goed voorbeeld. In een dialectwoordenboek wordt veeleer gelezen en gegrasduind dan dat het wordt gebruikt om iets in op te zoeken; bij woordenboeken van de standaardtaal is dat net omgekeerd. We willen een dialectwoordenboek dan ook vooral opvatten als een aangenaam leesboek, zonder echter de belangen van lezers die iets willen leren en het antwoord zoeken op vragen als « Wat betekent het woord *pepel* dat ik daarnet op straat heb gehoord » of « Hoe zou men 'vlinder' zeggen in het dialect » te veronachtzamen.

Met de bovenstaande aanbevelingen, die de leidraad zullen vormen voor onze handleiding, sluiten we aan bij de doelstellingen die — impliciet of expliciet — uit de meeste woordenboeken spreken. In de volgende paragrafen zullen we het hebben over het **eigen materiaal** (par. 4.2.) en het **vreemde materiaal** (par. 4.3.) van een

plaatselijk dialectwoordenboek. De klemtoon ligt daarbij op het 'eigen materiaal', d.w.z. de woorden die de lexicograaf zelf optekent. We behandelen achtereenvolgens de mogelijke antwoorden op volgende vragen : Wat te verzamelen? Waar te verzamelen? Hoe te verzamelen? Bij wie te verzamelen?

4.2. EIGEN MATERIAAL

4.2.1. *Wat te verzamelen?*

Allereerst dient de lexicograaf zich af te vragen welk soort dialectwoorden hij wil verzamelen. Welke woorden wil hij in zijn woordenboek opnemen? Voor we echter overgaan tot het beantwoorden van de vragen die de macrostructuur van een dialectwoordenboek betreffen, wijden we eerst enkele algemene beschouwingen aan de behandeling van samenstellingen en afleidingen in woordenboeken in het algemeen.

4.2.1.1. *Samenstellingen en afleidingen*

Een samenstelling bestaat uit twee (of meer) woorden die elk afzonderlijk kunnen voorkomen (b.v. *boekenkast*, *dorpsplein*). De leden van een samenstelling worden soms door zgn. tussenklanken met elkaar verbonden (b.v. de *s* in *dorpsplein*). Een afleiding wordt gevormd door een woord en een voor- of achtervoegsel, dat niet afzonderlijk als woord kan voorkomen (b.v. *handel-ing*, *groen-achtig*). Het is duidelijk dat men in een woordenboek woorden als *paardenstal*, *varkensstal*, *koestal*, *geitenstal* enz. (= samenstellingen) of *groenachtig*, *roodachtig*, *geelachtig*, *blauwachtig* enz. (= afleidingen) niet eindeloos kan opsommen. Het is ondoenlijk en overigens onnodig alle

samenstellingen en afleidingen op te nemen. Waar moet men echter de grens trekken?

Als vuistregel m.b.t. samenstellingen en afleidingen kan gelden dat ze niet opgenomen hoeven te worden als ze volgens zgn. **productieve woordvormingsprocédés** zijn gevormd en als de betekenis van de samenstelling of afleiding volledig uit de som van de verschillende delen afgeleid kan worden.

Eerst een woordje uitleg over de productiviteit van woordvormingsprocédés. Een productief woordvormingsprocédé in het AN is b.v. de afleiding op *-e* om vrouwelijke persoonsnamen te vormen op basis van mannelijke persoonsnamen. Van een woord als *psycholoog* vormt men door toevoeging van *-e* het vrouwelijke *psychologe*. Ook nieuwe woorden kunnen op die manier afgeleid worden; daarom noemt men die woordvormingsregel productief. Hij leeft immers nog steeds in het huidige Nederlands. Een niet-productieve regel is de afleiding op *-egge*. In het AN wordt enkel het woord *dievegge* op die manier van het mannelijke woord *dief* afgeleid. De woordvorming op *-egge* is in het AN reeds lang uitgestorven. Die woordvormingsregel is dus niet meer productief; *dievegge* is een woord waarin een achtervoegsel 'versteend' is en daardoor hoort het woord wel in een woordenboek opgenomen te worden.

Dialect en AN kunnen verschillen wat de productiviteit van woordvormingsprocédés betreft. Het achtervoegsel *-egge* (of *-ege*) b.v., waarmee men in het AN geen vrouwelijke afleidingen meer kan vormen, is in een aantal dialecten nog springlevend (= productief). Ook kunnen voor- en achtervoegsels in het dialect een andere betekenis hebben dan in het AN. Het achtervoegsel *-achtig* b.v. kan in sommige dialecten 'graag hebben' beteke-

nen in negatieve zinnen als in *Ik ben nie wreed taartachtig* (= Taart lust ik niet erg). Sommige dialectwoordenboeken nemen daarom voor- en achtervoegsels als trefwoord op, en trachten de betekenis ervan te beschrijven. Indien men aan die zaken aandacht besteedt – dat vergt wel een goede dialectkennis en taalkundig doorzicht! – is het echter beter het hele verhaal over de afleidingen in een inleidend hoofdstukje onder te brengen in plaats van in het woordenboek zelf.

Meerledige woorden waarvan de betekenis voorspeld kan worden vanuit de samenstellende delen hoeven dus niet in een woordenboek opgenomen te worden. Als de betekenis van een samengesteld of afgeleid woord echter meer is dan de som van de verschillende delen, dan hoort het woord wel thuis in een woordenboek. Woorden als *mannenhoed*, *vrouwenhoed*, *kinderhoed* kan men weglaten; een woord als *vingerhoed* niet. Hoewel *vingerhoed* volgens een productief procédé is gevormd, gaat het hier niet om zomaar een hoed voor een vinger, maar wel om een zeer specifiek voorwerp. Het woord *hoed* in *vingerhoed* is in de samenstelling a.h.w. van betekenis veranderd; daardoor kan die samenstelling wel in een woordenboek opgenomen worden.

De bovenstaande uitleg over samenstellingen en afleidingen kan geleerd en ingewikkeld klinken. Gelukkig kan iemand met een goed taalgevoel wel vanzelf uitmaken of de opname van een of ander meerledig woord nuttig is of niet. Ook de professionele woordenboekschrijvers moeten dikwijls op hun intuïtie steunen om knopen door te hakken. Het is echter wel nuttig enig inzicht te hebben in de achtergronden van de problematiek.

4.2.1.2. *Vragen i.v.m. de macrostructuur*

De dialectlexicograaf moet zich m.b.t. de macrostructuur van zijn woordenboek het volgende afvragen :

a) *Neem ik in principe alle dialectwoorden op of alleen die die niet in de standaardtaal voorkomen?*

De dialectische uitspraak van een woord is niet noodzakelijk een voldoende reden om een dialectwoord op te nemen. Zeer veel dialectwoorden (b.v. *steen, water, tafel, muur*) verschillen van het AN alleen door de uitspraak, en als men al die woorden zou willen opnemen, zou het woordenboek tot ontzaglijke proporties uitdijen. Het is wenselijk **de klemtoon te leggen op woorden en betekenissen die met de standaardtaal contrasteren**. Een woord als b.v. *puut* 'kikker' komt niet in het AN voor en hoort daardoor thuis in een dialectwoordenboek. *Aardig* betekent in het AN 'lief', maar in een aantal dialecten 'eigenaardig'; ook die informatie hoort in een dialectwoordenboek. Een en ander leidt tot de conclusie dat een dialectlexicograaf ook goed AN moet kennen, om te kunnen uitmaken wat van het AN verschilt en wat niet!

In de praktijk hoeft dat contrastief standpunt niet dwangmatig volgehouden te worden. Indien een woord om de een of andere reden interessant is wegens zijn structuur, uitspraak of wat dan ook, is er niets op tegen om het toch op te nemen. In een aantal Brabantse dialecten b.v. wordt AN *ij* of *ui* altijd met een *òè*-achtige klinker uitgesproken; de woorden *bij* (insekt) en *duivel* (resp. uitgesproken als *bie* en *duuvel*) onttrekken zich aan die regel, en dat is een goede reden om die woorden toch op te nemen. Andere redenen om woorden die met het

AN lexicaal overeenstemmen toch op te nemen, kunnen zijn : het voorkomen van een woord in een dialectisch spreekwoord (b.v. *uil*, *kaars* en *bril* in *wat baten kaars en bril als den uil niet zien en wil*); het voorkomen van dialectische hoofdtijden (b.v. dialectisch *klagen*, *kloeg*, *geklaagd* tegenover AN *klagen*, *klaagde*, *geklaagd*); het voorkomen van een dialectisch woordgeslacht (*machine* b.v. is in bepaalde dialecten onzijdig, in het AN vrouwelijk), enz.

b) *Neem ik alleen dialectwoorden op van de oudste generatie, of ook van jongere generaties?*

Het is de taal van de oudste generatie die het snelst verdwijnt, daarom besteedt men het best daar de meeste aandacht aan. Er zijn echter ook woorden die pas recent zijn ontstaan — taal is immers voortdurend in beweging. Wat doen we als een oudere zegsman voor 'slager' *vleeshouwer* opgeeft, maar een jongere *beenhouwer*? Ook nieuwe betekenissen kunnen ontstaan. Een voorbeeld daarvan is het woord *noemen* met de betekenis 'een naam hebben' (als in het zinnetje *Hij noemt Jan*). *Noemen* heeft in vele dialecten het oudere dialectwoord *heten* (dat ook in het AN voorkomt) verdrongen. Oorspronkelijk betekende *noemen*, zowel in het dialect als in het AN, enkel 'een naam geven' (als in *Hoe gaan we hem noemen*). Als naast de oudste dialectische taallaag ook recentere dialectwoorden opgenomen worden, verdient het aanbeveling die laatste als zodanig aan te duiden.

c) *Neem ik alleen dialectwoorden op van de volksklasse of ook van de hogere klassen?*

Binnen elke taal kunnen er sociaal bepaalde verschillen bestaan. Meer bepaald in stadsdialecten moet men er

rekening mee houden dat de volksklasse andere woorden kan gebruiken, of die woorden anders kan uitspreken dan de burgerij. In Gent b.v. is er een duidelijk onderscheid tussen plat Gents en Burgergents wat de uitspraak betreft. In plattelandsdialecten is er veel minder sociaal bepaalde variatie; het dialect is er in dat opzicht eenvoudiger.

De verschillende sociale klassen hebben ook een verschillende leefwereld, waarin andere voorwerpen, toestanden en handelingen voorkomen. De burgerij heeft b.v. andere meubelen in huis en eet andere gerechten dan de gewone man. Als men de woordenschat van de burgerij wil opnemen, moet men met die materiële verschillen rekening houden. In Nederlandstalig België stond de burgerij sterk onder invloed van de Franse cultuur; een groot deel ervan was overigens Franstalig. In elk geval zal het aantal woorden van Franse herkomst in haar taal aanzienlijk zijn. Ook hier geldt dat in het woordenboek het best aangeduid wordt bij welke sociale klasse een bepaald woord (of uitspraak) hoort, voor zover dat niet zonder meer duidelijk is.

d) Neem ik alleen algemene woordenschat op of ook vakwoordenschat?

Met **algemene woordenschat** wordt bedoeld de woordenschat die iedere dialectspreker kent en gebruikt. De **vakwoordenschat** is dan de woordenschat die beperkt is tot een of ander beroep. De lexicograaf moet vooraf overleggen of hij vaktaal wil opnemen of niet, en zo ja, welke vaktalen voor opname in aanmerking komen.

Dialectische vakwoordenschat is dikwijls erg interessant, maar plaatst de lexicograaf voor specifieke proble-

men. Hij moet om te beginnen het vak zelf goed kennen om vragen te kunnen stellen naar de benamingen voor allerlei gereedschap, handelingen en producten. Voorts zal hij bij de presentatie van de woordenschat goed moeten kunnen formuleren om een aantal technische zaken aan zijn lezers te kunnen uitleggen. Tijdens de opvraging kunnen ook het best illustraties (foto's) verzameld worden.

Voor een plaatselijk woordenboek van een landelijke gemeente verdient het aanbeveling in elk geval de **landbouwoordenschat** op te nemen. Eertijds was het dorpsleven immers zeer sterk met de landbouw verweven, zodat het moeilijk is de woordenschat en de achterliggende leefwereld van een dorpsdialect te presenteren zonder daarbij aandacht te besteden aan de agrarische sector.

Wat de overige vaktalen betreft, moet de lexicograaf een verantwoorde keuze trachten te maken. Als een bepaalde activiteit typisch was voor een bepaalde plaats of streek (b.v. de tabaksteelt in de streek van Wervik; de textielindustrie in Gent of Ronse, de fruitteelt in de streek van Haspengouw enz.), dan zal de lezer van het woordenboek de betreffende vakwoordenschat node missen.

De lexicograaf die alle vaktalen wil opnemen, moet goed beseffen dat hij zich daarmee veel werk op de hals haalt. De inspanning is echter wel lonend; veel oude beroepen als b.v. timmerman, hoefsmid, brouwer enz. hebben immers een oude en interessante woordenschat. Als er in het dorp of de stad nog iemand is die een zeldzaam geworden of al verdwenen ambacht (b.v. molenaar, klompenmaker) heeft uitgeoefend, dan kan de opname van de woordenschat ervan de waarde van het woorden-

boek sterk doen toenemen. Niets belet de amateur overigens om een apart woordenboekje te schrijven over één vaktaal.

e) Neem ik niet alleen woorden, maar ook spreekwoorden en zegswijzen op?

Nagenoeg alle amateurwoordenboeken nemen spreekwoorden en zegswijzen op. Ze zijn meestal erg beeldend en kleurrijk en geven aan hoe de gewone bevolking de wereld bekijkt. De lezer verwacht die uitingen van volkse wijsheid in een dialectwoordenboek en daarom worden ze het best opgevraagd.

4.2.1.3. *Vragen i.v.m. de microstructuur*

Voor de lexicograaf aan de verzameling begint, dient hij zich ook af te vragen welke informatie over de woorden hij achteraf in het woordenboek wil opnemen. Als hij van plan is in de microstructuur van het woordenboek de **uitspraak, grammaticale informatie** (b.v. meervoudsvormen, verkleinwoorden, vervoeging, hoofdtijden e.d.) of **voorbeeldzinnnetjes** toe te voegen, moet hij die uiteraard vooraf verzamelen (zie ook par. 4.2.1.). In een dialectwoordenboek verwacht de lezer in elk geval inlichtingen over de uitspraak van de woorden.

4.2.2. *Waar te verzamelen?*

De vraag 'Waar te verzamelen?' lijkt voor een lokaal dialectwoordenboek makkelijk te beantwoorden; het is immers de bedoeling de woordenschat van één enkele plaats vast te leggen. Toch is het zo dat binnen een gemeente dialectverschillen kunnen bestaan. Dat probleem rijst nagenoeg altijd in steden, waar in de verschil-

lende stadsdelen dikwijls een andere dialectvariant wordt gesproken. Ook in plattelandsdorpen kunnen er interne dialectverschillen bestaan. Meer bepaald in dorpen die in een overgangsgebied liggen, als b.v. de Denderstreek (overgang Vlaams naar Brabants) of de streek aan de Gete (overgang Brabants naar Limburgs), kan het dialect van wijk tot wijk verschillen.

De dialectverschillen binnen een dorp of stad hebben meestal betrekking op de uitspraak. In elk geval zijn het die verschillen die het meest opvallen. Het is echter mogelijk dat er ook verschillen in woordgebruik bestaan, en het is nodig daarmee rekening te houden bij de verzameling. Dat is zeker het geval als men verschillende deelgemeenten van één fusiegemeente wil behandelen. In elk geval dient in de inleiding op het woordenboek duidelijkheid geschapen te worden omtrent het geografische bereik van het woordenboek.

De verschillen in woordenschat binnen één (deel)gemeente zullen in de meeste gevallen vrij gering zijn; de uitspraakvarianten zorgen echter voor problemen. Hoe groter het gebied dat men wil bestrijken, hoe groter de kans dat er verschillende uitspraken voor hetzelfde woord voorkomen en hoe minder het mogelijk wordt om van de dialectuitspraak uit te gaan bij de vorming van trefwoorden. We komen op die problematiek later nog terug (zie par. 5.1.2.).

4.2.3. *Hoe te verzamelen?*

a) Observatie

Heel wat amateurwoordenboeken komen tot stand doordat een dialectliefhebber woorden en uitdrukkingen is beginnen te noteren die hij op straat of in zijn kennis-

senkring heeft gehoord. De woordenboeken die op die manier ontstaan, kunnen erg goed zijn, voor zover het zeker is dat de gepresenteerde woordenschat inderdaad die is van het dialect van plaats x. Deze **observatiemethode** heeft heel wat voordelen, maar ook belangrijke nadelen.

Een belangrijk voordeel van het occasioneel noteren van woordenschat is dat op die manier echt levend taalgebruik in een reële situatie wordt opgetekend. De gegevens zijn dus levensecht en dat is zeer belangrijk. Door het beluisteren van gesprekken in dialect kan men ook goede voorbeeldzinnnetjes verzamelen. Een ander voordeel is dat bepaalde woordsoorten (bijwoorden, voorzetsels, voornaamwoorden enz.) vrij moeilijk rechtstreeks opgevraagd kunnen worden, zodat observatie betere resultaten geeft. Als men b.v. aan een dialectspreker vraagt « Hoe zeg je 'zich' in het dialect », dan blijft hij het antwoord waarschijnlijk schuldig. Als men dan zijn spreektaal beluistert, hoort men echter wel zinnen als 'Hij heeft *hem* (= zich) gewassen' en 'Zij heeft *haar* (=zich) gewassen'. Ook spreekwoorden en uitdrukkingen komen veelal via observatie in een woordenboek terecht.

De observatie heeft twee belangrijke nadelen. In de eerste plaats weet men niet altijd zeker of een bepaalde spreker wel een goede dialectspreker is en of hij wel een inwoner is van de plaats waarvoor het dialectwoordenboek geschreven wordt. Meer bepaald voor een stadswoordenboek is het riskant zomaar alles te noteren wat men op straat of in de tram hoort. In de tweede plaats is de observatie uit de aard der zaak een onsystematische manier van verzamelen. Hoe kan men immers weten of men geen interessante dialectwoorden uit het oog heeft verloren? Samengevat kunnen we stellen dat de observa-

tiemethode zeker erg nuttig is omdat lang niet alles met vragenlijsten op te vragen is, maar het is altijd een goed idee het verzamelde woordmateriaal toch maar eens te controleren bij goede dialectsprekers. Indien men enige volledigheid nastreeft, moet de observatie door andere verzamelmethodes aangevuld worden.

b) Zelfobservatie

Meermaals neemt de amateur ook zichzelf als informant en probeert hij de dialectwoordenschat uit zijn eigen geheugen naar boven te halen. Op die manier kan een woordverzameling sterk uitgebreid worden. Het is in het algemeen een groot voordeel als de auteur van een dialectwoordenboek zelf het dialect spreekt. Een gezond wantrouwen tegenover de eigen dialectkennis is echter op zijn plaats, omdat een lexicograaf meestal – onbewust – veel sterker door het AN is beïnvloed dan de doorsnee-dialectspreker. Ook hier is het wenselijk dat de zo verzamelde woorden bij goede zegslieden gecontroleerd worden en blijft het probleem van de onvolledigheid bestaan.

c) Vragenlijsten

Observatie en zelfobservatie zijn voor een plaatselijk woordenboek zeer belangrijk. Heel wat taalmateriaal kan het efficiëntst met die methodes verzameld worden. Het grootste nadeel is dat ze niet systematisch zijn. Om dat euvel te verhelpen kan de amateurlexicograaf een beroep doen op de wetenschappelijke wereld. We hebben het in par. 3. al gehad over WBD, WLD en WVD. De woordenboekredacties in Nijmegen, Leuven en Gent zullen zeker bereid zijn om – gratis of tegen de prijs van de fotokopieën – blanco vragenlijsten naar amateurlexicografen te

sturen. Die vragenlijsten kunnen dan gebruikt worden om via de directe of de indirecte methode aanvullende gegevens bijeen te brengen. Hier volgen de adressen :

- *Woordenboek van de Brabantse Dialecten | Woordenboek van de Limburgse Dialecten | Woordenboek van de Gelderse Dialecten : Erasmusplein 1, NL-6525 HT Nijmegen (Nederland) (tel. 31 (0)24-361 20 56; fax : 31 (0)24-361 10 70; internet : www.kun.nl/dialect)*
- *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Blandijnberg 2, 9000 Gent (tel. 32 (0)9-264 40 79; fax 32 (0)9-264 41 70)*

Naast de vragenlijsten van het WBD, WLD en WVD, die gebruikt werden voor onderzoek in Nederlandstalig België, kan men ook nog gebruik maken van de vragenlijsten van het WALD, het WGD en het WOD, die de dialectwoordenschat van Gelderland en Overijssel verzamelen, en van die van het Meertens-Instituut in Amsterdam. De vragenlijsten van het WALD, WGD en WOD zijn systematisch opgevat; die van het Meertens-Instituut behandelen allerlei onderwerpen : woordenschat, klanken, constructies enz. Een aantal ervan zijn in boekvorm gebundeld. Het Meertens-Instituut beschikt daarboven ook over volkskundige vragenlijsten (b.v. over het bewaren van voedsel; de soorten brood enz.), die ook in boekvorm zijn gebundeld. De adressen zijn :

- *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten, Stichting Staring Instituut, Grutstraat 31, 7000 BW Doetinchem (Nederland) (tel. +31-(0)8340-32831)*
- *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten | Woordenboek van de Gelderse Dialecten, IJsselacademie, postbus 244, 8260 AE Kampen.*

- *Meertens Instituut, Joan Muyskenweg 25, 1096 CJ Amsterdam; postadres : postbus 94264 1090 GG Amsterdam (tel. +31-(0)20 462 85 00).*

Hoewel de vragenlijsten erg uitgebreid kunnen zijn, dienen ze bij een mondelinge opvraging voor een plaatselijk woordenboek in de eerste plaats als richtsnoer en moeten ze aan de plaatselijke situatie aangepast worden. Met een vragenlijst kan men in de eerste plaats structuur geven aan het gesprek met een zegsman of zegsvrouw; zonder vragenlijst (of andere voorbereiding) is het gevaar groot dat men bij een gesprek van de hak op de tak springt en belangrijke zaken uit het oog verliest.

Het is altijd een goed idee het gesprek op band op te nemen. Niet alleen heeft men dan een geluidsdocument — ook de beste transcriptie van dialectklanken kan de klank zelf niet vervangen — maar ook kan men achteraf dan rustig alle interessante dialectwoorden en voorbeeldzinnen noteren. Een geluidsopname bevat altijd meer gegevens dan men op het ogenblik zelf kan opschrijven. Overigens zullen op de band nog andere woorden voorkomen dan die die men wou opvragen. Een gesprek over de woordenschat i.v.m. de moestuin b.v. bevat uiteraard ook allerlei dialectische voorzetsels, bijwoorden, enz. die moeilijk rechtstreeks op te vragen zijn.

De ervaring heeft ook geleerd dat het handig is bij een opvraging een fototoestel bij zich te hebben. Soms toont de zegsman allerlei zaken, waarvan de foto achteraf als illustratiemateriaal in het woordenboek opgenomen kan worden.

d) Praktische richtlijnen bij het verzamelen

Een belangrijk probleem waarmee vele amateurlexicografen tijdens de fase van het verzamelen worstelen, is

hoe dialectwoorden te noteren. Het is in principe mogelijk dialectische klanken nauwkeurig weer te geven in het zgn. **fonetisch schrift** (zie bijlage 1). Het vergt echter heel wat training – ook voor taalkundigen – om er vlot mee te kunnen omgaan. Als men toch voor het fonetisch schrift kiest, dan moeten eventuele opvragingen op band worden opgenomen.

Naast het fonetisch schrift zijn er nog andere schriften ontworpen om dialectklanken weer te geven. Die schriften zijn alle gebaseerd op de AN-spelling en geven de klanken van het dialect benaderend weer. In par. 5.2.1. stellen we een populaire dialectspelling voor, die zowel bij het noteren als bij het presenteren van de dialectwoorden gebruikt kan worden.

Als men als lexicograaf een beroep wil doen op plaatselijke medewerkers om dialectwoorden aan te brengen, moet men het die mensen zo makkelijk mogelijk maken. Het WVD b.v. heeft daarom afgezien van pogingen om aan medewerkers een fonetisch of een ander schrift te leren. Er werd enkel gevraagd de dialectwoorden ‘zo goed mogelijk’ met de gewone Nederlandse letters weer te geven. Als men een dergelijke raad geeft, moeten de dialectwoorden achteraf door een goede dialectspreker uitgesproken en opnieuw genoteerd worden. Een dergelijk systeem is misschien wat omslachtig, maar voorkomt wel dat medewerkers afhaken omdat ze de gevraagde taak niet aankunnen.

4.2.4. *Bij wie te verzamelen?*

Uit het bovenstaande moge duidelijk geworden zijn dat vragenlijsten onontbeerlijk zijn als men volledigheid nastreeft. Het is in het algemeen wenselijk zoveel mogelijk mensen bij een plaatselijk woordenboek te betrekken

als informant of medewerker. Niet alleen kan men zo de woordverzameling uitbreiden, maar ook groeit daardoor de interesse (en achteraf de afzet!) voor het hele project. Een plaatselijk dialectwoordenboek wordt niet alleen gemaakt voor de bevolking, maar het best ook door de bevolking.

Als men in het woordenboek de oudste taallaag wil vastleggen, dan ligt het voor de hand dat men bij de oudste generatie dialectsprekers te rade gaat. De ideale informant voldoet dan aan volgende criteria : relatief hoge leeftijd, laag geschoold, verstandig, honkvast, weinig in contact geweest met andere dialecten. De ideale informant is in de gemeente geboren en getogen, net zoals zijn beide ouders en partner. Kortom, hij moet op grond van een aantal objectieve criteria beschouwd kunnen worden als representatief voor het plaatselijke traditionele dialect. In de praktijk zijn dergelijke mensen hoe langer hoe moeilijker te vinden, en zal de lexicograaf moeten roeien met de riemen die hij heeft. De dialectologie heeft traditioneel veel gebruik gemaakt van zegslieden uit de landbouwmilieus; zij blijken meer dan gemiddeld te voldoen aan de bovengenoemde criteria.

De ervaring heeft aangetoond dat de groep van jonggepensioneerden (65 à 75 jaar oud) het interessantst is voor de lexicograaf. De zegslieden uit die groep zijn enerzijds oud genoeg om op de vragen te kunnen antwoorden; anderzijds zijn ze nog jong en gezond genoeg om de inspanningen van een ondervraging aan te kunnen. In elk geval moeten de informanten geboren zijn vóór 1930. Mensen die na de Tweede Wereldoorlog zijn geboren, en in de jaren '60 zijn opgegroeid, spreken lang niet meer zo goed dialect door de invloed van radio en TV.

Als men zich niet beperkt tot de oudste taallaag, moet men er zorg voor dragen onderzoek te doen bij zegslieden van verschillende leeftijd en uit verschillende sociale klassen. Achteraf zijn dan in het woordenboek aanduidingen nodig als 'verouderd', 'modern', 'burgerij' e.d.

De vraag of mannen dan wel vrouwen het beste dialect spreken, is in de wetenschap nog niet definitief beantwoord. Vrouwen hebben doorgaans een lagere opleiding gehad dan mannen — de oudere generatie vrouwen kreeg weinig kans om te studeren — en ook bleven vrouwen meestal thuis om de kinderen op te voeden. Daardoor zou men kunnen verwachten dat vrouwen dialectvaster zijn dan mannen. Het is echter herhaaldelijk aangetoond dat vrouwen beter AN spreken dan mannen, omdat ze bij de opvoeding van de kinderen de « beste » taal proberen te spreken die ze kennen. Ook zouden ze gevoeliger zijn voor taalmoden. Hoe het zij, beide seksen komen bij de opvraging als informanten in aanmerking.

Men moet bij opvragingen rekening houden met de traditionele rollenpatronen : woorden over de keuken b.v. vraagt men het best aan vrouwen; de woordenschat over de duivensport het best aan mannen — al zijn er uitzonderingen. Ook is het zo dat bij een opvraging vrouwen soms uitdrukkelijk tot het gesprek uitgenodigd moeten worden; herhaaldelijk is het ons bij veldwerk opgevallen dat mannen hun echtgenote niet aan het woord lieten — hoewel ze beter op de hoogte was — omdat ze vonden dat meewerken aan dialectonderzoek 'mannenwerk' was.

De meeste mensen werken graag met een dialectwoordenboek mee. Senioren en bejaarden stellen de belangstelling voor hun leven en hun dialect erg op prijs. Het is dan ook niet moeilijk om b.v. bonden van gepensio-

neerden en bejaardenclubs warm te maken voor het verzamelen van dialectwoorden.

De beste zegslieden zijn het meestal niet gewend om te schrijven; ze zijn immers net uitgekozen wegens hun lage scholingsgraad. Daarom is het geen goed idee aan hen vragenlijsten toe te sturen om in vullen. Beter is het zelf ter plaatse te gaan voor een mondelinge opvraging of met tussenpersonen te werken die noteren wat de zegsman of zegsvrouw meedeelt.

4.3. VREEMD MATERIAAL

De dialectologie is al een oude wetenschap; de oudste vragenlijst (enkel in Nederland verstuurd) dateert van 1879. Uiteraard doet de lexicograaf er goed aan vooraf uit de dialectologische **vakliteratuur** (via de Bibliografie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde) alle boeken en artikelen bijeen te zoeken die over zijn plaatselijke dialect zijn verschenen. Er bestaat heel wat meer dan men zou denken. De gemeentebibliotheek is misschien wel bereid die werken — die soms duur zijn — aan te kopen.

Er zijn ook heel wat **gepubliceerde** en **ongepubliceerde** bronnen voorhanden, die eventueel in een plaatselijk woordenboek verwerkt kunnen worden. In het vakjargon noemt men het bijeenzoeken van woorden uit geschreven bronnen **excerperen**. Voor vele plaatsen zou men op basis van het vreemde materiaal alleen al een woordenboek kunnen maken. Hoewel het zelf verzamelde materiaal voor een plaatselijk woordenboek ongetwijfeld het belangrijkste is, blijft het jammer dat zeer veel dialectgegevens ongebruikt in een of ander archief blijven liggen — soms al meer dan een halve eeuw. In wat volgt, geven we een kort overzicht van de verschillende bronnen waaruit geput kan worden.

4.3.1. *Gepubliceerde bronnen*

a) *Bestaande dialectwoordenboeken*

De bestaande dialectwoordenboeken (zie de bibliografie achteraan) kunnen voor de amateurlexicograaf in de eerste plaats gebruikt worden als voorbeelden voor het eigen werk. Sommige woordenboeken bestrijken een vrij groot gebied; een gering aantal daarvan lokaliseert de dialectwoorden. In **Loquela** van Guido Gezelle en in het **Woordenboek der Zeeuwse Dialecten** b.v. wordt systematisch aangegeven in welke plaatsen de woorden voorkomen. Het is dan ook mogelijk om die woordenboeken na te lezen en alle woorden voor een bepaalde plaats eruit te lichten. Ook voor het WBD, WLD, WVD, WALD, WOD en WGD is een dergelijke operatie mogelijk. Bij die woordenboeken is het echter eenvoudiger de oorspronkelijke vragenlijsten te verwerken in plaats van de woorden uit de woordenboeken zelf te halen.

b) *Artikelen in tijdschriften*

Er is al heel wat geschreven over dialectwoordenschat. Uit artikelen in tijdschriften kunnen heel wat woorden gehaald worden. Hulpmiddelen bij het zoeken naar artikelen zijn de Bibliografie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde en de Volkskundige Bibliografie. Beide bibliografieën bevatten rubrieken over dialectwoordenschat.

c) *Dialectliteratuur*

Sommige plaatselijke woordenboeken hebben ook woorden gehaald uit dialectliteratuur : proza (b.v. Streuvels), poëzie (b.v. Gezelle), cursiefjes in kranten, liederen e.d. Men kan een woordverzameling op die manier sterk

uitbreiden, maar de verzameltechniek blijft riskant. De dialecttekst moet immers representatief zijn voor het plaatselijke dialect. Men moet er rekening mee houden dat ook dialectteksten gestileerd kunnen zijn en onder invloed kunnen staan van het AN. Streuvels b.v. heeft als taalscheppend kunstenaar in zijn werk een aantal 'dialectwoorden' uitgevonden.

4.3.2. *Ongepubliceerde bronnen*

a) Occasionele medewerking door derden

Als men met een woordenboek begint, is het altijd goed om het initiatief zo ruim mogelijk bekend te maken en op te roepen tot medewerking. Heel wat mensen zullen graag bereid zijn woorden aan te brengen. Zaak is natuurlijk aan de eventuele medewerkers duidelijk te maken wat men wil, en alles goed te controleren.

b) Bestaande plaatselijke verzamelingen

Er zijn heel wat mensen die ooit geprobeerd hebben dialectwoorden te verzamelen, maar die hun verzameling nooit of maar ten dele hebben gepubliceerd. Een dialectwoordenboek maken is een hele opgave en het is te begrijpen dat sommigen de zaak na een tijd hebben laten schieten omdat ze het werk hadden onderschat of op weinig begeleiding en medewerking hadden kunnen rekenen. Hoe het zij, men staat verwonderd over het aantal lijsten en lijstjes, schriftjes en fichereeksen die her en der in de lade liggen. Het is natuurlijk wenselijk die bestaande verzamelingen in een plaatselijk woordenboek op te nemen. In de inleiding op het woordenboek, en eventueel ook bij de trefwoorden, moet men dan wel de bron vermelden.

c) *Materiaal Willems*

De Leuvense classicus Willems stuurde in 1885-1886 een dialectvragenlijst naar een aantal onderwijzers. In de vragenlijst wordt naar een groot aantal woorden, uitdrukkingen, woordvormen (verbuigingen, vervoegingen) en allerlei andere taalverschijnselen gevraagd. De ingevulde lijsten berusten in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde in Gent, en zijn op microfiche toegankelijk aan de universiteiten van Gent en Leuven.

d) *Vragenlijsten van de Zuidnederlandse Dialectcentrale in Leuven*

Tussen 1922 en 1953 liep er aan de Katholieke Universiteit Leuven een dialectlexicografisch project onder leiding van prof. Grootaers. Er werden meer dan 50 vragenlijsten over heel Nederlandstalig België uitgestuurd, maar tot een woordenboek is het nooit gekomen. De ingevulde lijsten berusten in het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie KULeuven, Blijde-Inkomststraat 21/2, 3000 Leuven (tel. +32-(0)16-324822; fax +32-(0)16-325025).

e) *Vragenlijsten van de Dialectencommissie, nu het Meertens Instituut in Amsterdam*

Vanaf 1931 produceert het Amsterdamse Meertens Instituut dialectvragenlijsten, die sedert de jaren '60 ook bij een net van medewerkers in Nederlandstalig België worden verspreid. De ingevulde lijsten worden op het instituut bewaard (voor het adres, zie de vorige paragraaf).

f) Vragenlijsten van de grote regionale woordenboeken

De ingevulde vragenlijsten van de grote regionale dialectwoordenboeken kunnen ook aan derden ter beschikking gesteld worden (voor de adressen, zie par. 4.2.3.).

g) Andere vragenlijsten

Verschillende instituten en universiteiten bewaren ook nog ander bronnenmateriaal dat voor een of ander kleinschalig taalkundig onderzoek gediend heeft.

h) Licentiaatsverhandelingen

Aan de verschillende universiteiten in België en Nederland berusten talrijke licentiaatsverhandelingen en doctorale scripties die over dialectwoordenschat handelen. Ze bevatten gegevens die ook voor plaatselijke woordenboeken van belang kunnen zijn. Die verhandelingen mogen meestal ingekeken of gebruikt worden, mits de auteur ervan zijn/haar toestemming geeft.

i) Bandopnamen

De Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent bewaart een uitgebreide bandenverzameling met een paar honderd gesprekken in verschillende dialecten uit Nederlandstalig België. Elk gesprek duurt gemiddeld zo'n drie kwartier. De onderwerpen van de gesprekken zijn erg verscheiden; dikwijls gaan ze over landbouw, over de oorlog enz. De verzameling werd aangelegd vanaf het begin van de jaren '60; per band is er een fiche met allerlei gegevens omtrent de dialectspreker en het gespreksonderwerp. Het Meertens Instituut in

Amsterdam beschikt over een soortgelijke bandenverzameling voor de dialecten in Nederland. Die bandopnamen vormen een belangrijk corpus waaruit de woordenschat geëxcerpeerd kan worden.

4.4. SAMENVATTEND

Uit de hierboven beschreven werkwijze voor het verzamelen van dialectwoordenschat blijkt dat de amateurlexicograaf met heel veel zaken rekening moet houden. We hebben in onze uiteenzetting een vrij uitgebreid plaatselijk dialectwoordenboek voor ogen gehad. Met nadruk moet erop gewezen worden dat ook een bescheiden lokaal woordenboekje grote verdiensten kan hebben. Er moet vooral zorg voor gedragen worden dat de gepresenteerde woorden en betekenissen werkelijk tot het plaatselijke dialect behoren. In de inleiding van het woordenboek moet duidelijk gemeld worden wat de bedoeling was en hoe de verzameling tot stand is gekomen. Elk woordenboek — hoe bescheiden ook — dat aan die eisen voldoet, is waardevol en 'wetenschappelijk'.

Voor grotere woordenboeken wordt het best een werkgroep opgericht waarvan de leden woordmateriaal aanbrengen en bij verschillende dialectsprekers op systematische wijze vragenlijsten opvragen. Het is dan wel veilig vooraf afspraken te maken omtrent het auteurschap van het woordenboek. Voor grotere ondernemingen kan men zelfs een vereniging oprichten (b.v. « De vrienden van het woordenboek van x »), die o.a. zorgen voor financiële ondersteuning. Men kan ook proberen aan te kloppen bij gemeentebesturen en verenigingen om subsidies los te krijgen.

5. Het presenteren van dialectwoordenschat

5.0. INLEIDING

Zodra de bouwstoffen voor het dialectwoordenboek verzameld zijn, kan men beginnen met het eigenlijke schrijven ervan. De volgorde : eerst alles verzamelen en vervolgens alles verwerken en publiceren, is de meest gebruikte werkwijze. Uit het voorgaande is echter duidelijk geworden dat men al bij de verzamelfase een goed beeld moet hebben van de uiteindelijke publicatie. Beneden zullen we zien dat het ook mogelijk is verzamelen en publiceren te combineren. De presentatie van de dialectwoordenschat dient te gebeuren volgens bepaalde principes waaraan strikt vastgehouden moet worden — een woordenboek moet immers een eenheid vertonen wat de verwerking betreft. Die principes worden afgeleid uit de doelstellingen. Daarnaast zijn er ook nog principes van algemene aard, waaraan elk woordenboek dient te voldoen. Elk woordenboek moet op een gebruiksvriendelijke manier, d.w.z. eenvoudig en snel, op zoveel mogelijk vragen van het veronderstelde doelpubliek kunnen antwoorden. Ten slotte bestaan er in de lexicografie ook een aantal conventies wat de presentatie van woordenschat betreft.

In wat volgt, zullen we een aantal manieren bespreken waarop dialectwoordenschat gepresenteerd kan worden. De manier waarop we de vragen in par. 4.1. 'Het doelpubliek' en par. 4.2.1. 'Wat te verzamelen?' hebben beantwoord, dient ons daarbij tot leidraad. We vatten nog even samen : Ons staat voor ogen een plaatselijk woordenboek dat door dialectonkundigen geraadpleegd, of beter gezegd, 'gelezen' kan worden. Het bevat woorden en uitdrukkingen die in de standaardtaal niet voorkomen

en die verzameld worden bij de oudste generatie dialectsprekers van de volksklasse.

Een dialectwoordenboek bevat doorgaans drie afdelingen : het **voorwerk**, het **corpus** en de **registers**. De belangrijkste afdeling is het woordenboekcorpus, d.i. de verzameling trefwoorden met de uitleg erover. Het geheel van één trefwoord + de uitleg heet in het lexicografische vakjargon een **woordenboekartikel**. Geleerde synoniemen voor trefwoord en uitleg zijn resp. **lemma** en **interpretament**. Beneden besteden we uiteraard de meeste aandacht aan de ordening en de opbouw van de woordenboekartikelen (par. 5.1.). Het woordenboekcorpus wordt voorafgegaan door het voorwerk, d.i. de inleidende hoofdstukken (par. 6.1, 6.2, 6.3), en wordt doorgaans gevolgd door registers en aanhangsels (par. 6.4 en 6.5).

5.1. DE PRESENTATIE VAN DE MACROSTRUCTUUR

5.1.1. *De alfabetische of de systematische ordening*

Woordenboeken kunnen **alfabetisch** of **systematisch** geordend worden. In alfabetische woordenboeken staan de trefwoorden, de macrostructuur dus, in de volgorde die bepaald wordt door de letter van het alfabet. Doordat die volgorde erg handig is als men iets snel wil opzoeken, zijn de meeste woordenboeken van de standaardtaal (b.v. Van Dale) op die manier geordend. De meeste mensen zijn gewend aan de alfabetische volgorde, en daarvoor komt het dat ook de meeste dialectwoordenboeken die volgorde gebruiken.

Een systematisch woordenboek ordent de trefwoorden per onderwerp. Het **Woordenboek van de Vlaamse**

Dialecten b.v. heeft afleveringen over de woordenschat i.v.m. de behuizing, het erf, het rund, het ploegen enz. Hoewel er ook voor het AN systematische woordenboeken bestaan (b.v. *Het Juiste Woord* van Brouwers), is het gewone publiek niet erg bekend met die manier van ordenen. De amateurlexicografie maakt er maar zelden gebruik van, hoewel er voorbeelden zijn van woordenboeken die de dialectwoorden in verband met b.v. dieren, verlichting, verwarming, vervoer, kleding e.d. samenplaatsen, en binnen elk onderwerp dan alfabetisch ordenen (b.v. het **Mééls Woordenboek** van Cromptvoets en Van Schijndel, het **Weertlands Woordenboek** van Van den Berg e.a., **Aalst op zèn Oiljsters** van Ghysens en Wauters).

Over de voor- en nadelen van alfabetische tegenover systematische ordening is onder de beroepslexicografen een hele discussie gevoerd. Het grote voordeel van de alfabetische ordening is de gebruiksvriendelijkheid bij het opzoeken van woorden. Het grote nadeel is dat woorden die naar betekenis bij elkaar horen, door de ordening uit elkaar worden geplaatst. Bij een systematische ordening kan men door het samenplaatsen van de woorden over hetzelfde onderwerp een beter overzicht geven van dat deel van de leefwereld waarin die woorden functioneren. Als b.v. alle traditionele woorden m.b.t. de moestuin samengezet worden, heeft men tegelijk een idee van wat in een moestuin vroeger zoal gekweekt werd, zeker als men het geheel van illustraties voorziet. Een groot nadeel bij systematische ordeningen is dat men elk woord noodgedwongen in een bepaalde rubriek moet onderbrengen. En dat levert heel wat problemen op, die de opzoekbaarheid van de woorden bemoeilijken. Hoort b.v. een woord als *kieken* bij 'de dieren', bij 'het erf', bij

'de boerderij', bij 'de tuin', bij 'de voeding' of nog ergens anders? Plaatsingsproblemen kunnen wel gedeeltelijk opgevangen worden door alfabetische registers achteraan in het woordenboek, die het mogelijk maken elk woord terug te vinden. De lexicograaf kan zich voor de rubricering behelpen met de systematische indeling van de woordenschat van Hallig-Von Wartburg, een rubricering die voor de Nederlandse dialecten is aangepast door Corry Frissen. Die indeling is echter niet gepubliceerd en bestaat enkel in typoscript. Ze kan aan de universiteiten van Nijmegen of Gent geraadpleegd worden.

Vanuit onze doelstelling 'het dialectwoordenboek is een leesboek' gaat onze voorkeur automatisch uit naar de systematische ordening, omdat enkel die het mogelijk maakt via de woorden ook het 'verhaal' te vertellen van de vroegere leefwereld. We begrijpen echter goed dat vele lexicografen toch zullen blijven kiezen voor een alfabetische ordening omdat die veruit het handigst is. Toch is o.i. in vele gevallen een combinatie van een alfabetische met een systematische werkwijze mogelijk en zelfs wenselijk, zeker als de amateurlexicograaf de motivatie voor zijn hobby wil behouden.

Het schrijven van een dialectwoordenboek is ongetwijfeld een tijdrovend werk, dat jaren kan duren. Wie een alfabetisch woordenboek voor ogen heeft, moet eerst alles verzamelen, voor hij aan publiceren kan denken. Het laatst ontdekte woord kan immers met de letter a beginnen. Een systematisch woordenboek daarentegen kan eventueel in afleveringen gepubliceerd worden : zodra de woordenschat van b.v. de voeding is afgewerkt, kan die gepubliceerd worden. Op die manier ziet de lexicograaf zijn werk vooruitgaan, ziet hij geregeld resulta-

ten en krijgt hij er ook reacties op, allemaal zaken die maken dat hij zijn motivatie niet verliest.

Een aantal amateurs volgt blijkbaar die methode van werken. In heel wat heemkundige tijdschriften worden er geregeld woordenlijsten met dialectwoorden over een bepaald onderwerp gepubliceerd – soms in de vorm van verhalen waarin de interessante woorden vet gedrukt staan. We veronderstellen dat naderhand al die systematisch opgevatte woordenlijsten in een alfabetisch woordenboek verwerkt zullen worden.

We willen hier een lans breken voor het volgende idee. Het is denkbaar een aantal artikelen over volkskundige onderwerpen te bundelen, met achterin een register met dialectwoorden en verwijzingen naar de bladzijden in het boek waar ze voorkomen. In zo'n boek kan de lezer niet alleen op een aangename manier lezen, maar ook kan hij er woorden in opzoeken, waarvan hij de betekenis dan uit de context moet afleiden. Dergelijke werken bestaan, maar ze dragen doorgaans niet de naam 'woordenboek' (voor een voorbeeld, zie **Het Kortrijkse Dialekt** van F. Debrabandere).

Wie een tekstverwerker of een databaseprogramma gebruikt om een alfabetisch woordenboek te schrijven, kan de betekenissen van de ingevoerde woorden markeren met labels als 'fauna', 'flora', 'huisraad' enz. Die markeringen maken het mogelijk achteraf een alfabetisch woordenboek thematisch te herordenen, d.w.z. de computer kan automatisch alle woorden bijeenplaatsen die van een bepaalde markering voorzien zijn.

5.1.2. *De vorm van de trefwoorden*

Een erg lastig probleem waarmee de lexicograaf onmiddellijk te maken krijgt bij het presenteren van de

woordenschat, en soms zelfs al tijdens de fase van het verzamelen van het materiaal, is de vorm van de trefwoorden. Die vorm is erg belangrijk, want de toegankelijkheid van het woordenboek wordt erdoor bepaald. In de Nederlandstalige lexicografische traditie bestaan er wel conventies voor de **neutrale vorm** van de trefwoorden : zelfstandige naamwoorden staan in het enkelvoud; werkwoorden in de infinitief; bijvoeglijke naamwoorden in de onverbogen vorm. Alle dialectwoordenboeken sluiten zich daarbij aan.

5.1.2.1. *AN-woorden voorop*

Een eerste vraag die kan rijzen, is of dialectwoorden, dan wel AN-woorden, als trefwoorden moeten dienen. In het laatste geval maakt men een vertaalwoordenboek AN-dialect, een vrij zeldzaam type woordenboek. Een mooi voorbeeld levert de **Dieksjenèèr van 't (H)essels van X. Staelens**. In dat woordenboek staan de AN-woorden voorop en worden ze gevolgd door de Hasseltse dialectwoorden met uitleg. Het is duidelijk dat Staelens' woordenboek ook door de niet-Hasselaar gebruikt kan worden, wat blijktens de inleiding ook uitdrukkelijk de bedoeling was. Men kan met het woordenboek Hasselts leren.

Enkele voorbeelden uit het Hasselts woordenboek :

bakkebaarden : *fabriés* ...

kopzorgen : *kopbrië.kes* ...

meikever : *béjzap* ...

Onze-lieve-heersbeestje : *é.nslévreuke* ...

stofjas : *kas(j)pe'sjèè.re* ...

Een dergelijk woordenboek geeft het antwoord op vragen als 'Wat is het woord voor 'meikever' in het dialect?' Er is echter geen register dialect-AN toegevoegd,

zodat men de betekenis van een dialectwoord niet kan opzoeken.

5.1.2.2. *Dialectwoorden voorop*

De meeste lexicografen gebruiken dialectwoorden als trefwoord, en maken a.h.w. een vertaalwoordenboek dialect-AN. Een aantal woordenboeken legt daarbij getuigenis af van de moeizame worsteling die de auteur met de dialectische fonetica geleverd heeft. Er zijn twee methodes gangbaar.

Methode 1 : dialectische trefwoorden in een dialectspelling

Een eerste methode bestaat erin een spelling te ontwerpen om de dialectuitspraak weer te geven, en die spelling dan te gebruiken voor de trefwoorden. Die manier van werken is typisch voor de meeste kleinschalige woordenboeken, maar ook voor een aantal werken van grotere omvang, b.v. het **Oostends Woordenboek** van R. Desnerck en het **Woordenboek der Zeeuwse Dialecten** van H. Ghijsen.

Enkele voorbeelden uit het **Woordenboek der Zeeuwse Dialecten** :

aerdol spitsmuis ...

bedienkelijk denkbaar ...

floenkôôge een abces op het ooglid ...

kêêze-, (keze-)stêên kersepit ...

Methode 2 : dialectische trefwoorden in een vernederlandsche vorm

De tweede werkwijze is het vernederlandsen van de dialectwoorden, d.w.z. de dialectwoorden worden

geschreven alsof het AN-woorden betrof. De auteur dient zich daarbij voortdurend af te vragen : **hoe zou men dat dialectwoord schrijven indien het in het AN zou voorkomen.** Met nadruk wijzen we erop dat vernederlandsen iets anders is dan vertalen naar het AN! De vernederlandsing van het dialectwoord *mojler* (Aalsters) b.v. is *maalder*; de AN-vertaling is *meikever*. Het valt op dat de grote amateurwoordenboeken die op het einde van de vorige eeuw of het begin van deze eeuw geschreven zijn, de dialectwoorden allemaal vernederlandsen.

Enkele voorbeelden uit het **Westvlaamsch Idioticon**, dat in principe de dialectwoorden vernederlandst :

hazemuil (wvl. hazemule), v. Soort van hofbloem ...

knikkeraarde (wvl. -eerde), v. Bezondere soort van potaarde ...

kuipijs (wvl. kuup-iis), o. Loos ijs dat op het water niet rust ...

opbinden (wvl. ipb-, upbiinden), *bond op, opgebonden*, b.w. In bundels binden ...

Evaluatie : voor- en nadelen van beide methodes

De keuze die de lexicograaf moet maken in verband met de vorm van de trefwoorden is erg essentieel. Indien men geen vertalend woordenboek AN-dialect wil maken, gelden de dialectwoorden als trefwoorden. Hierna wegen we de voor- en nadelen van methode 1 (= de trefwoorden zijn dialectwoorden geschreven in een zelfgemaakte spelling) en methode 2 (= de trefwoorden zijn 'vernederlandste' dialectwoorden) tegen elkaar af.

Methode 1

Voordelen :

- Het trefwoord oogt 'authentiek'.
- De uitspraak van het woord wordt in het trefwoord zelf weergegeven en hoeft niet meer apart toegevoegd te worden.

Nadelen :

- De gebruiker moet de dialectuitspraak kennen om een woord te kunnen opzoeken.
- Het alfabetiseren van de trefwoorden is een lastig karwei.
- Het is voor de gebruiker niet gemakkelijk om de spellingprincipes van de auteur te onthouden.
- De woordbeelden zijn eigenaardig. De gebruikers zijn immers gewend aan de AN-spelling.
- Als er voor één plaats verschillende uitspraakvarianten voorkomen, is het lastig om een keuze te maken. Dat probleem neemt toe naarmate het geografische bereik van het woordenboek groter is.

Methode 2 :

Voordelen :

- De trefwoorden zijn toegankelijk voor een grotere groep gebruikers. Die hoeven immers de juiste uitspraak niet meer te kennen om een woord op te zoeken.
- De trefwoorden leveren woordbeelden op die aansluiten bij de woordbeelden die hij gewend is uit de normale geschreven taal.
- Informatie over de uitspraak (én de variatie daarvan) hoeft niet verloren te gaan, want die kan na het vernederlandste trefwoord meegedeeld worden.

Nadelen :

– Om dialectwoorden te vernederlandsen is inzicht nodig in de klankstructuur van het dialect en in de klankcorrespondenties tussen dialect en AN.

– Een aantal dialectwoorden laat zich moeilijk vernederlandsen omdat de herkomst ervan niet onmiddellijk duidelijk is.

Voor een voorbeeld van methode 1 en methode 2, zie bijlage 2 en 3 met een bladzijde uit resp. het Lokerse en het Beverse woordenboek.

5.1.2.3. *Het vernederlandsen van dialectwoorden : praktisch*

De keuze tussen dialectische trefwoorden in een dialectspelling of in vernederlandste vorm hangt af van de doelstellingen van het woordenboek. Onze voorkeur gaat uit naar methode 2, omdat die methode het mogelijk maakt het doelpubliek te verruimen tot de lezers die het dialect niet meer zo goed kennen. Het is o.i. belangrijker de lezer van de toekomst of de jeugd voor ogen te houden, dan de 'echte' dialectspreker. Die heeft immers het minst behoefte aan een woordenboek over het dialect. We menen overigens dat de lexicograaf zich een aantal moeilijkheden kan besparen i.v.m. de alfabetisering, als hij resoluut probeert alle trefwoorden te vernederlandsen. In de volgende alinea's bespreken we enkele problemen terzake en wijzen we de weg naar een aantal hulpmiddelen, die dienst kunnen doen bij moeilijke gevallen.

Een dialectwoord kun je vernederlandsen door de dialectklanken te vervangen door de corresponderende AN-klanken en die vervolgens in de AN-spelling neer te schrijven. Een West-Vlaming b.v. weet dat een *uu* in zijn

dialect meestal een *ui* is in het Nederlands en verbindt de dialectische uitspraken *uus*, *luuze*, *muuze* automatisch met spellingen als *huis*, *luize*, *muize*. Hij kan die relatie niet alleen leggen bij woorden die het dialect met het AN gemeen heeft, maar ook bij dialectwoorden die niet in het AN voorkomen. Hij is dan ook niet verwonderd in een woordenboek de dialectuitspraken *uuzetje* 'toilet, WC', *stuute* 'boterham', als de trefwoorden **huizetje** en **stuite** weer te vinden. Uiteraard moet er zorg voor gedragen worden dat in de inleiding op het woordenboek duidelijk beschreven wordt volgens welk principe de trefwoorden gemaakt werden en natuurlijk moet de dialectuitspraak na het trefwoord meegedeeld worden, als in :

huizetje [*uuzetje*] : toilet, WC ...

stuite [*stuute*] : boterham ...

Met wat hierboven staat, is enkel een algemeen principe aangegeven. In een aantal gevallen zal van dat principe afgeweken moeten worden, en wel om volgende redenen. In de eerste plaats moet de lexicograaf zich voortdurend afvragen of de gewone gebruiker zijn weg wel kan vinden in het woordenboek. Hij moet proberen te voorzien op welke manier een lezer zal zoeken. Als de lexicograaf vermoedt dat een vernederlandst trefwoord zoekproblemen zou kunnen opleveren, doet hij er goed aan naast vernederlandsingen ook trefwoorden op te nemen die dichter bij de dialectuitspraak staan. Het is b.v. denkbaar naast

stuite [*stuute*] : boterham.

ook een verwijlslemma op te nemen als

stuute : zie **stuite**.

waarbij de weergave van de dialectuitspraak als trefwoord dient (het liefst in een andere typografie dan de gewone trefwoorden).

Het is moeilijk een algemene richtlijn te geven omtrent de vraag wanneer verwijlslemma's nodig of wenselijk zijn. Een en ander hangt af van de intuïtie van de lexicograaf en van het soort lezerspubliek dat hij voor ogen heeft. Hoe meer men de richting opgaat van vernederlandsingen, hoe meer men bij het lezerspubliek enig intuïtief inzicht in de klankrelaties tussen AN en dialect moet veronderstellen. Wie vindt dat verwijlslemma's het woordenboek te veel belasten, kan ze eventueel allemaal samenplaatsen in een register (zie par. 6.4.).

In de tweede plaats moet de lexicograaf soms van een vernederlandst trefwoord afzien, omdat hij geen inzicht heeft in de fonetica van het woord en dus ook niet in de klankcorrespondentie met het AN. Soms is het nodig de etymologie van het woord te kennen om het te kunnen vernederlandsen. Een aantal dialectwoorden zal ondoorzichtig blijven en kan dus niet vernederlandst worden. Het is b.v. lastig om in dialecten die de *h*-klank niet kennen, te beslissen of een vernederlandst trefwoord met een *h* moet beginnen of niet. Moet b.v. een West-Vlaams woord als *uuvallig* voor 'vadsig, traag' of 'sluw, boosaardig' als *uivallig* of *huivallig* vernederlandst worden? (de etymologie wijst op *uivallig*). Indien men de knoop niet kan ontwarren, kan men de zaak oplossen door een dubbel trefwoord te introduceren, waarbij het ene verwijst naar het andere.

Probleemgevallen

Hoewel de meerderheid van de dialectwoorden zonder veel moeilijkheden vernederlandst kan worden, blijven er

probleemgevallen bestaan. Daarom blijven we stilstaan bij een aantal hulpmiddelen die de lexicograaf ter beschikking staan om problemen op te lossen. Om de probleemgevallen beter te kunnen situeren, geven we eerst nog enkele toelichtingen over de herkomst van de dialectwoordenschat.

De woordenschat van elk dialect (en van het AN) kan wat de herkomst betreft, opgesplitst worden in twee delen : **erfwoorden** en **leenwoorden**. Erfwoorden zijn woorden die altijd al in het dialect bestaan hebben, en die via het Middelnederlands op het Oudnederlands en het West-Germaans teruggaan. Leenwoorden zijn woorden die ooit in de geschiedenis uit een andere taal zijn overgenomen; ze worden nog onderverdeeld in (1) **oude leenwoorden**, die zich volledig aan het dialect hebben aangepast (b.v. *kelder, tafel, kers*, alle van Latijnse oorsprong); (2) **vreemde woorden**, waarbij de vreemde herkomst nog zeer duidelijk is (b.v. *computer*); en (3) **bastaardwoorden**, de woorden waarvan de vreemde herkomst nog duidelijk is, maar die gedeeltelijk aangepast zijn aan het eigen taalsysteem (b.v. *soldaat, curieus*).

Bij het vernederlandsen van erfwoorden en oude leenwoorden rijzen de minste problemen. Indien men een dialectwoord toch niet kan vernederlandsen, kan men te rade gaan bij de bestaande grote dialectwoordenboeken of bij het **Woordenboek der Nederlandsche Taal** (het WNT). De meeste mensen denken dat de 'dikke' Van Dale het grootste verklarende woordenboek is van het Nederlands, maar dat is niet zo. Tegenover het WNT verzinkt Van Dale in het niet. De eerste aflevering van het WNT verscheen in 1864; de laatste in 1998. Er is 134 jaar aan gewerkt door een 5-tal generaties redacteurs. Het WNT beschrijft de volledige Nederlandse taal-

schat (periode : grosso modo 1500-1921) en bevat vele woorden die ook in dialecten voorkomen. Het woord *uivallig* (en dus niet *huivallig*) b.v. staat in het WNT. Grote bibliotheken hebben dat reusachtige woordenboek – het uitgebreidste ter wereld – normaal wel op de plank staan. Het WNT is ook beschikbaar op cd-rom.

Het is vrij uitzonderlijk in een dialect een Nederlands erfwoord of oud leenwoord te ontdekken dat niet in het WNT is opgetekend. Dat wil zeggen, de woordvorm staat in het WNT; dikwijls echter komt in een of ander dialect wel een betekenis voor die niet door het WNT is opgenomen. Het WNT kan dus, samen met de grote dialectwoordenboeken, dienst doen als inspiratiebron bij het vernederlandsen van dialectische trefwoorden. Wie niet weet hoe hij een bepaalde dialectische uitspraak als trefwoord moet vernederlandsen, kan de verschillende hypotheses uitproberen door de verschillende mogelijkheden op te zoeken in het WNT. De kans is groot dat men het dialectwoord in zijn vernederlandsste vorm terugvindt.

We geven een voorbeeld. Stel dat een lexicograaf voor de merel in een Vlaams dialect de vorm *mèèërlòèën* optekent en dat hij die vorm in een trefwoord wil vernederlandsen, d.w.z. het woord opschrijven alsof het een AN-woord was. Ongetwijfeld zal hij moeilijk kunnen kiezen tussen *meerlaan* en *merelaan*, of moet het *merelhaan* zijn? Als hij dan het WNT naslaat, zal hij onder *meerle*, *meerlaan* een verwijzing naar *merel* vinden met de informatie : « naast *merel* komt ook voor *meerlaar*, *merelaar*, *merrelaar*, *meerlaan* (soms opgevat als *merelhaan*) uit Frans *merlan*. Op basis van die informatie ligt dus de vernederlandsing *meerlaan* voor de hand. Het lemma in het dialectwoordenboek wordt dan :

meerlaan [*mèèèrlòöèn*] : merel ...

Bij het vernederlandsen kunnen vooral de bastaardwoorden heel wat problemen opleveren. Bastaardwoorden zijn woorden die, zoals de term aangeeft, a.h.w. tot twee talen behoren. Zeer veel Franse woorden b.v. zijn in de dialecten sterk vervormd; denk maar aan de woorden voor de onderdelen van de fiets : *guidon*, *fourche*, *jante*, *rayon* (uitgesproken als *giedong*, *foersje*, *zante*, *rejong*) enz. Echte vreemde woorden, die de vreemde uitspraak bewaard hebben, zijn in het dialect relatief zeldzaam. De volksmond past leenwoorden immers erg snel in het eigen taalsysteem in.

Voor dialectische bastaardwoorden van Franse oorsprong kan men het dialectwoord in zijn Franse vorm als trefwoord weergeven, als men tenminste daarnaast ook een verwijlslemma maakt, b.v.

guidon [*giedong*] : fietsstuur ...

giedong : zie **guidon**.

Op die manier wordt ook duidelijk waar het woord vandaan komt. Het verwijlslemma is nodig omdat men er uiteraard niet van uit mag gaan dat elke gebruiker van het woordenboek goed Frans kent.

Soms echter blijven bastaardwoorden ondoorzichtig of kan om andere redenen een vreemdtalig woord niet als trefwoord dienst doen. Een voorbeeld. In een aantal dialecten komt het woord *schramoele* (en varianten) voor met de betekenis 'geheel of half uitgebrande stukken steenkool'. Het eerste deel van het woord (*schram-*) komt van het Franse *escarbille* 'sintel', het tweede deel (*-oele*) van het Franse *houille* 'steenkool'. De combinatie *escarbille* + *houille* heeft via een ingewikkeld proces van klankveranderingen uiteindelijk *schramoele* opgeleverd. Het is niet mogelijk met een dergelijke woordvorm nog iets

anders te doen dan hem als trefwoord zo getrouw mogelijk neer te schrijven met de gewone Nederlandse letters :

schramoele [*schramoele*] : geheel of half uitgebrande stukken steenkool ...

Hoewel onze voorkeur uitgaat naar vernederlandste trefwoorden, begrijpen we echter dat een aantal auteurs toch opteert voor trefwoorden die de dialectische uitspraak zo goed mogelijk weerspiegelen. Er bestaan overigens erg goede woordenboeken (b.v. het WZD) die de trefwoorden in een dialectspelling weergeven. Na enige gewenning zijn dergelijke woordenboeken ook goed te hanteren. De lexicograaf die opteert voor trefwoorden in een eigen spelling, kan zijn voordeel doen met onze opmerkingen in par. 5.2.1., waar we het hebben over dialectspelingen.

5.2. DE PRESENTATIE VAN DE MICROSTRUCTUUR

In een woordenboek wordt elk trefwoord gevolgd door informatie over dat trefwoord. Die informatie wordt de microstructuur van het woordenboek genoemd. In de microstructuur van dialectwoordenboeken moeten in elk geval inlichtingen omtrent de **uitspraak** en de **betekenis** van de trefwoorden opgenomen worden (voor zover de uitspraak niet in het trefwoord zelf wordt meegegeeld). In wat volgt, besteden we aan die twee elementen van de microstructuur de meeste aandacht.

Naast uitspraak en betekenis kan men nog vele andere zaken meedelen : grammaticale informatie, etymologische uitleg, voorbeeldzinnen, spreekwoorden, illustraties, aanduidingen omtrent leeftijd en sociale klasse van de informant enz. Er zijn heel wat aanduidingen (in het

vakjargon labels) denkbaar, die alle interessant kunnen zijn. De lexicograaf is uiteraard vrij in zijn keuze; de bestaande dialectwoordenboeken verschillen sterk wat de microstructuur betreft. Welke beslissingen omtrent de microstructuur ook genomen worden, de lexicograaf moet altijd met volgende zaken rekening houden.

In de eerste plaats moet hij zich vooraf goed bezinnen over wat hij in de microstructuur van zijn woordenboek wil opnemen, uiteraard nog voor hij met de verzameling begint. Daarbij moet hij er zich van bewust zijn dat een bepaalde beslissing veel extra werk kan meebrengen. Als hij zich b.v. voorneemt het geslacht van de zelfstandige naamwoorden aan te geven, dan moet hij dat bij elk woord ook opvragen. Indien hij etymologieën wil meedelen, haalt hij zich veel zoekwerk op de hals. We willen de amateur overigens sterk afraden om etymologieën weer te geven — hoe interessant die op zichzelf ook kunnen zijn — omdat het grootste deel van de dialectwoorden-schat niet in de bestaande etymologische naslagwerken is opgenomen zodat zijn zoekwerk dikwijls zonder resultaat zal blijven.

In de tweede plaats moet hij zijn beslissingen consequent volhouden om de eenheid van het woordenboek te bewaren. Al te veel amateurs proberen alles wat ze toevallig weten (of menen te weten) over dialectwoorden in hun woordenboek onder te brengen. Indien men echter bij een woord b.v. aangeeft dat het uit het Frans komt, dan moet men dat bij alle Franse leenwoorden aanduiden. Anders wordt het woordenboek onevenwichtig. Heel wat amateurwoordenboeken hebben helaas een chaotische microstructuur doordat de auteur zich niet heeft weten te beperken en onvoldoende consequent handelt.

Het verdient ook aanbeveling de verschillende elementen van de microstructuur in het gedrukte woordenboek typografisch van elkaar te onderscheiden. De afwisseling van vet, cursief en romein, gecombineerd met een intelligent systeem van haakjes, komma's en afkortingen, kunnen de leesbaarheid sterk verhogen.

5.2.1. *De uitspraak*

De meeste dialectwoordenboeken besteden veel aandacht aan de uitspraak van de woorden. Dat is ook niet te verwonderen. Dialecten zijn net interessant doordat de uitspraak, naast de woordenschat zelf, met het AN contrasteert. Het is echter verre van eenvoudig een spelling op te stellen voor een dialect. Iedereen die dat ooit geprobeerd heeft, zal dat kunnen beamen. De uitleg die volgt, zal voor sommigen misschien erg ingewikkeld overkomen. We willen er dan ook op wijzen dat men zich bij het opstellen van een dialectspelling altijd kan baseren op al bestaande systemen, b.v. die van de grote regionale woordenboeken (WZD, WBD, WLD, WVD, WALD), en die eventueel naar eigen behoefte aanpassen.

Op blz. 458 vlg. stellen we ook zelf een praktische spelling voor, waarbij we vooral de Vlaamse dialecten voor ogen hebben. Voor een spellingsysteem van de Brabantse dialecten verwijzen we naar *Hoe schrijf ik mijn dialect. Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten* van de Stichting Brabantse Dialecten / Het Noord-Brabants Genootschap; voor de Limburgse dialecten naar J. Cajot (ed.) *Hoe maak ik een dialectwoordenboek* (Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde; contactadres : Sparrenhof 13, B-3290 Diest).

In de taalwetenschap wordt een soort spelling gebruikt waarmee men onverschillig welke klank kan neerschrij-

ven : het zgn. **fonetisch schrift** (zie bijlage 1, blz. 499 vlg.). Dat schrift bestaat uit een aantal symbolen, die klanken voorstellen, en zgn. **diacritische tekens**. De diacritische tekens zijn de puntjes, krulletjes, streepjes enz. waarmee men de varianten van de klanken voorstelt. Het fonetische symbool [u] – fonetische transcriptions staan altijd tussen vierkante haken – stelt een oe-klank voor. Puntjes stellen lengte voor; [u.] is dus een halflange oe (zoals in *koe*, [ku.]); [u:] is een lange oe (zoals in *boer*, [bu:r]). Het basisprincipe van het fonetisch schrift is dat dezelfde klank altijd met hetzelfde symbool (eventueel met een diacritisch teken) wordt geschreven.

Nagenoeg alle dialectlexicografen nemen afstand van het fonetisch schrift omdat de meeste gebruikers van een woordenboek er niet vertrouwd mee zijn. Die visie is te verdedigen. Het fonetisch schrift kan bovendien niet met een gewone schrijfmachine geschreven worden; alle tekstverwerkers kunnen tegenwoordig echter wel fonetische fonts aan. Als een uitzondering op de algemene regel kan het Kortrijks Woordenboek van F. Debrabandere dienen, dat na de vernederlandste (beter : vermiddelnederlandste) trefwoorden de Kortrijkse uitspraak in fonetisch schrift weergeeft.

Indien men geen fonetisch schrift wenst te gebruiken, moet men zijn toevlucht nemen tot de gewone lettertekens en daarmee trachten de dialectklanken weer te geven. Het gewone alfabet volstaat echter niet voor het dialect; vele amateurspellingen maken dan ook gebruik van accenten, streepjes, puntjes en krulletjes die boven, achter of onder een letter worden gezet om een dialectklank te verbeelden. Soms ontstaat daardoor een spelling die zo complex is, dat men zich afvraagt of het toch niet eenvoudiger was geweest om toch maar het echte fone-

tisch schrift te gebruiken. En als men aan de gebruiker van een woordenboek dan toch een uitgebreide uitleg moet geven zodat hij de zelf ontworpen spelling kan lezen, kan men hem misschien evengoed de principes van het echte fonetisch schrift bijbrengen — die zijn namelijk erg eenvoudig. Gebruik maken van fonetisch schrift impliceert echter wel dat men de dialectische trefwoorden vernederlandst; de fonetische noteringen kunnen maar moeilijk dienen als trefwoorden.

Hierna geven we de lexicograaf enkele raadgevingen voor zijn dialectspelling, meer bepaald wat de weergave van dialectische klinkers betreft. Het is immers vooral de uitspraak van de klinkers die sterk afwijkt van die in het AN. De overgrote meerderheid van de dialectische medeklinkers kan met de gewone letters neergeschreven worden.

Een en ander moet hier beknopt blijven. Niet alleen is het ondoenlijk om in deze handleiding een spelling voor te stellen die zonder meer voor alle dialecten gebruikt kan worden, maar ook ontbreekt ons de ruimte om de principes van de **fonetica** en de **fonologie** in extenso uiteen te zetten. Een goede kennis van fonetica en fonologie en, daarmee gepaard gaand, een juist inzicht in het onderscheid tussen **klank**, **foneem** en **letter** is echter onontbeerlijk om over spellingkwesties goed na te kunnen denken en deugdelijke spellingen te kunnen ontwerpen. We trachten hier alleen enkele essentiële inzichten bij te brengen die de amateur voor veel nutteloos gepieker en fouten kunnen behoeden.

Klanken

Bij het spreken van onverschillig welke taal brengt een spreker honderden verschillende klanken voort die, tot

woorden en zinnen aaneengeregen, door de hoorder tot een zinvolle boodschap worden geïnterpreteerd. In het AN (en het dialect) klinkt b.v. de *k* in *kool*, *koel*, *kiel*, *kaal*, *kuil* enz. lichtjes anders. Dat komt doordat de spraakorganen zich bij het articuleren van de *k* al bij voorbaat klaarmaken om ook resp. de *oo*, *oe*, *ie*, *aa*, *ui* enz. uit te spreken. In de wetenschap zegt men dat die verschillende *k*-klanken allemaal verschillende actualisaties zijn van het foneem /k/.

Er is natuurlijk niemand die een ernstige poging zou wagen om die verschillende *k*'s in de spelling ook verschillend te schrijven. Dat komt doordat de verschillen tussen de *k*'s als zo onbelangrijk worden aanvoeld dat men ze niet eens opmerkt, behalve als men zeer aandachtig luistert. Sommige **allofonen** zijn echter wel duidelijk waarneembaar. Nemen we b.v. de lengte van de *oe*-klank in de woorden *boek* en *boer*. In het AN (en in vele dialecten) is de *oe* in *boek* veel korter dan die in *boer*. Indien op een *oe*-klank een *r* volgt, dan wordt die *oe*-klank gerekt. Het foneem /*oe*/ heeft dus in het AN ten minste twee allofonen : de korte *oe* en de gerekte *oe* (enkel voor *r*).

Het feitelijke spreken, waarbij elke klank invloed uitoefent op de omgevende klanken (de zgn. **co-articulation**) is het terrein van de **fonetica**, de wetenschap die zich met de menselijke stem als biologisch en fysisch gegeven bezighoudt. De fonetica is dus de wetenschap van het geluid dat door de menselijke spraakorganen wordt geproduceerd en door het menselijke oor wordt opgevangen.

Fonemen

Wat is nu een foneem? Een foneem is een klank (of beter gezegd, een abstractie daarvan) die een betekenisverschil kan aangeven. Een foneem kan men niet uitspreken, want als men dat doet, heeft men altijd maar één bepaalde verschijningsvorm ervan. Elk foneem staat in de taalpraktijk voor een hele groep actualisaties, die door co-articulatie van elkaar verschillen. Fonemen kan men grofweg karakteriseren als de werkelijk belangrijke klanken op een abstract, taalsystematisch niveau.

We geven een voorbeeld. De /a/ en de /e/ zijn in het Nederlands fonemen doordat de woorden *bad* en *bed* bestaan. Die twee woorden verschillen in betekenis enkel door de afwisseling tussen *a* en *e*; dus /a/ en /e/ zijn twee verschillende fonemen. De vraag of een bepaalde klank een foneem is, wordt dus opgelost door op zoek te gaan naar zgn. **minimale woordparen**, d.w.z. twee woorden die maar in één klank verschillen en daardoor een andere betekenis hebben. In het AN kan men hele rijtjes van woorden vormen die het bestaan van klinkerfonemen als in *baat*, *beet*, *biet*, *boot* en medeklinkerfonemen als in *kat*, *nat*, *lat*, *dat*, *mat*, *vat*, *zat*, *rat*, *wat*, duidelijk demonstreren.

De wetenschap die zich met fonemen bezighoudt, heet **fonologie**. Ze onderzoekt o.a. hoeveel fonemen er zijn in een bepaalde taal (= de **foneeminventaris**; in het AN zijn er een 35-tal fonemen), en hoe die met elkaar gecombineerd kunnen worden (= de **foneemdistributie**; in de Nederlandse erfwoordenschat kan een woord b.v. wel beginnen met de combinatie /st-/ , maar niet met /pt-/). De fonologie houdt zich dus in tegenstelling tot de fonetica niet met de feitelijke uitspraak bezig, maar bestu-

deert het klanksysteem van een taal op een abstracter niveau.

Letters

In een volmaakte spelling zou elk foneem door één bepaalde letter (of lettercombinatie) aangegeven moeten worden; allofonen hoeven niet noodzakelijk neergeschreven te worden aangezien ze maar in bepaalde klankomgevingen voorkomen. In een ideale spelling bestaat tussen foneem en letter dus een één-op-één-relatie; d.w.z. elk foneem wordt steeds door dezelfde letter(combinatie) weergegeven. Dat ideaal wordt door het AN niet gehaald (maar nog veel minder door het Frans of het Engels). Dat komt o.a. doordat het Nederlands met Latijnse lettertekens wordt geschreven. In het Latijn waren er vijf letters (<a>, <e>, <i>, <o>, <u>) waarmee klinkers voorgesteld konden worden. Het Nederlands heeft echter 16 klinkerfonemen, vandaar dat in het AN dezelfde letter soms voor verschillende fonemen dienst moet doen en dat men zijn toevlucht heeft moeten nemen tot allerlei combinaties. De letter <e> b.v. is in het Nederlands nogal overwerkt; hij kan worden gebruikt voor 3 verschillende klinkerfonemen als in *de*, *bed*, *beken*, en komt voor in de lettercombinaties <ie>, <oe> en <eu>. Doordat sommige éénklanken met twee letters geschreven moeten worden, meent de leek soms dat die klinkers tweeklanken zijn, wat b.v. voor <ie>, <oe> en <eu> duidelijk niet het geval is — men hoort daar immers maar één klank.

Daarnaast bestaan er in het Nederlands allerlei spellingafspraken. Het verschil tussen korte en lange klinkers kan in het AN weergegeven worden door het al dan niet verdubbelen van de medeklinkerletter die op de klinkerletter volgt, als b.v. in *laten* tegenover *latten* (logischer

zou zijn : *laaten* tegenover *laten*). Die spellingconventie geeft overigens soms aanleiding tot het misverstand dat er in het Nederlands dubbele medeklinkers bestaan. Dat is niet zo. Medeklinkers worden nooit dubbel uitgesproken, maar soms wel dubbel geschreven, waarmee enkel iets gezegd wordt over de lengte van de klinker die ervoor staat!

Naar een dialectspelling

De lezer die uit de voorgaande, misschien wat lang en geleerd uitgevallen alinea's de conclusie heeft getrokken dat het opstellen van een goede dialectspelling onbegonnen werk is voor een leek, heeft het verkeerd. Het inzicht dat in een dialect bepaalde klanken belangrijker zijn dan andere, die maar varianten zijn, is bij elke taalgebruiker gelukkig intuïtief aanwezig. Het bovenstaande heeft vooral tot doel de amateurlexicograaf ervan te overtuigen dat een leesbare, populaire dialectspelling noodzakelijk **benaderend** (= fonologisch) is, en dat hij geen tijd hoeft te verliezen met een poging om werkelijk alle klanknuances die hij in zijn dialect hoort (of meent te horen), in een zelf gemaakte spelling weer te geven. Indien hij die nuances toch tracht neer te schrijven, gaat hij de weg op van een fonetische spelling en is hij verplicht ofwel het fonetisch schrift te gebruiken ofwel zelf een fonetisch schrift uit te vinden.

Als algemene regel mag gelden : **hoe nauwkeuriger (= fonetischer) de spelling, hoe moeilijker te lezen; hoe grover (= fonologischer) de spelling, hoe makkelijker te lezen.** Elke dialectspelling die leesbaar wil zijn, behoort een evenwicht te zoeken tussen twee principes : 1) alle fonemen dienen in elk geval weergegeven te worden; 2) de dialectspelling sluit het best zo dicht

mogelijk aan bij de gewone Nederlandse letters en spellingconventies.

Dialectische fonemen komt men op het spoor door, net zoals voor het AN, op zoek te gaan naar minimale woordparen. Indien men een bepaalde dialectische klank waargenomen heeft, en men zich afvraagt of die klank al dan niet in de dialectspelling verantwoord moet worden, dan moet men op zoek gaan naar twee woorden die enkel door die klank verschillen en toch een verschillende betekenis hebben. Indien men zo'n minimaal woordpaar vindt, dan heeft de betreffende klank fonologische waarde en moet hij in de spelling verantwoord worden.

We geven een paar voorbeelden. In een aantal Oost-Vlaamse dialecten bestaan de klanken *uu* en *uuë* als in *nuuf* ('nieuw') en *buuëm* ('boom'); in een aantal West-Vlaamse dialecten bestaat het onderscheid tussen *ee* en *eeë* als in resp. *beeke* ('beek') en *steën* ('steen'), in een aantal Brabantse dialecten het onderscheid tussen *oe* en *oeë* als in resp. *boek* ('boek') en *loeët* ('laat'). De aanwezigheid van de minimale woordparen *muur* ('mier') / *muuër* ('waterketel'), *beete* ('beet') / *beeëte* ('biet') en *zoet* ('zoet') / *zoeët* ('zaad') in de betreffende dialecten, bewijst de fonologische waarde van de verschillende klinkers. Ze moeten dus alle geschreven worden.

De bovenstaande werkwijze kan men gebruiken als men twijfelt of een klankverschijnsel belangrijk genoeg is om in de spelling weer te geven; normaal heeft elke dialectspreker echter een automatisch inzicht in wat in zijn dialect belangrijk is en wat niet, zodat het in de praktijk niet steeds nodig is op zoek te gaan naar minimale woordparen.

We hebben boven al gezegd dat niet alle klankvarianten in een dialectspelling weergegeven hoeven te worden.

Dat betekent echter niet dat ze niet weergegeven mogen worden! Alleen moet men zich daarbij trachten te beperken en de nauwkeurigheid niet te ver drijven. Een aantal amateurspellingen geeft b.v. systematisch de lange klinkers weer door een 'dakje' boven de letter(s) te plaatsen. In het oostelijke Oost-Vlaams b.v. zou men dan kunnen schrijven : *dîêp, liêf, diêf*. In een aantal dialecten zijn dat de enige drie woorden die een lange *ie* bevatten die toch niet door een *r* gevolgd wordt. Indien men dat uitzonderlijke verschijnsel in de spelling verantwoordt, krijgt het woordenboek daardoor een meerwaarde, hoewel de tegenstelling korte tegenover lange *ie* geen fonologische waarde heeft en dus strikt genomen niet geschreven had hoeven te worden. Zolang de spelling de leesbaarheid niet schaadt door een overdaad aan additionele tekentjes, is er niets op tegen om ook de interessante klankverschijnselen weer te geven, uiteraard zolang men daarbij consequent blijft en het evenwicht van de spelling niet in het gedrang brengt. Sommige amateurs lijken echter van sommige klankvariaties een stokpaardje te maken, terwijl andere – soms belangrijker – klankverschijnselen uit het oog worden verloren.

Een goed leesbare spelling is niet alleen fonologisch-benaderend, maar ze sluit ook zo goed mogelijk aan bij de Nederlandse spelling en spellingconventies. Er is in principe niets op tegen om aan een bepaalde letter een andere klankwaarde toe te kennen dan die in het AN; dat moet dan echter wel duidelijk in de inleiding op het woordenboek verantwoord worden.

Een goede inleiding waarin de gebruikte spelling toegelicht wordt, kan dienen om een aantal regelmatige dialectische verschijnselen te signaleren en om de eigenlijke dialectspelling te ontlasten. In een aantal West-Vlaamse

dialecten b.v. worden bepaalde klinkers voor een *n* soms gerekt en door de neus uitgesproken (= genasaleerd). Hoewel het hier gaat om allofonen, is het verschijnsel opvallend genoeg om er toch aandacht aan te besteden. Men kan voor die genasaleerde klinkers uiteraard speciale tekens ontwerpen, maar men kan het verschijnsel ook in een klankinleiding beschrijven en in het woordenboek gewoonweg klinker + *n* (b.v. *bruun*) blijven gebruiken, ook al wordt de *uu* in deze klankomgeving soms door de neus uitgesproken (i.p.v. *uu* + *n*). Om dezelfde reden is het b.v. niet absoluut nodig om de zgn. breking van *i* en *u* in de westelijk Oost-Vlaamse dialecten weer te geven in de spelling. In plaats van iets te schrijven als *ziēdn* ('zitten') of *puēt* ('put'), kan men het houden bij *zidn* en *put*, en in de inleiding meedelen dat de *i* en de *u* altijd als korte tweeklanken worden gerealiseerd.

In een ideale fonologische spelling wordt hetzelfde foneem altijd met dezelfde letter(combinatie) geschreven. Een aantal amateurspellingen hebben dat principe consequent toegepast en leggen op die manier getuigenis af van het wetenschappelijke inzicht van de auteur. Toch is er voor populaire spellingen niets op tegen om omwille van de leesbaarheid van dat principe af te wijken en dichter aan te sluiten bij de Nederlandse spellingconventies. We denken o.a. aan het verdubbelen van medeklinkers om aan te geven dat een klinker kort is. Strikt genomen zou men in een fonologische dialectspelling *sləkən* moeten schrijven voor AN *slakken*; de *k* wordt immers maar één keer uitgesproken. De lezer van het woordenboek, die de klankinleiding misschien niet gelezen heeft, kan echter door het woordbeeld misleid worden en menen dat de <e> in *sləkən* voor een lange *ee* staat. Er is niets op tegen toch maar *slakken* te spellen, als men het

gebruikte systeem tenminste in de klankinleiding verantwoordt.

Een praktische dialectspelling

De hierna volgende spelling is geïnspireerd op het spellingsysteem dat is ontworpen voor het **Woordenboek van de Vlaamse Dialecten**. We hebben de WVD-spelling aangevuld en vereenvoudigd door enkel letters te gebruiken die uit de gewone Nederlandse spelling bekend zijn, hoewel de omgekeerde e (de ə) als teken voor de doffe e (de sjwa) in een aantal gevallen toch handig zou kunnen zijn om bepaalde dialectische tweeklanken te schrijven. Hoewel we hier niet pretenderen de definitieve spelling voor alle Vlaamse dialecten gepresenteerd te hebben, menen we toch dat de amateurlexicograaf met de volgende – niet volledige! – lijst zijn voordeel kan doen wanneer hij voor zijn dialect een spelling wil ontwerpen.

We hebben de aandacht vooral gericht op de klinkers en de tweeklanken. In de dialecten komen maar weinig medeklinkers voor die in het AN onbekend zijn; een belangrijke uitzondering vormen wel de zgn. gemouilleerde consonanten (zie verder). De dialectische medeklinkers kunnen dus doorgaans met de gewone letters geschreven worden, die daarbij hun AN-klankwaarde behouden.

In de volgende tabel staat in de eerste kolom het teken van de dialectspelling, in de tweede een transcriptie in IPA-schrift (IPA= International Phonetic Association, de organisatie die waakt over het internationaal fonetisch schrift). Die transcriptie is enkel richtinggevend. In de praktijk staan de letters en lettercombinaties in onze spelling niet voor exact dezelfde klanken in de verschil-

lende dialecten. De lexicograaf moet de klankwaarde van elk spellingteken dat hij gebruikt, in zijn klankinleiding zo nauwkeurig mogelijk aangeven.

Na de transcriptie volgen een aantal voorbeelden uit het AN (soms uit het Frans) en de Vlaamse en Brabantse dialecten. De voorbeelden hebben enkel illustratieve waarde. De aanduidingen WV (West-Vlaams), OV (Oost-Vlaams) en Br. (Brabants) betekenen dus niet dat het aangehaalde voorbeeld de enig mogelijke vorm is in het West-Vlaams, Oost-Vlaams of Brabants, of dat de vorm enkel daar kan voorkomen.

I. Korte klinkers

Spelling	IPA	Voorbeelden
<i>a</i>	[a] [a]	AN <i>nat</i> ; WV <i>malk</i> ('melk'); OV <i>stal</i> , <i>land</i>
<i>e</i>	[ɛ] [ɛ]	AN <i>fles</i> ; WV, OV, Br. <i>mes</i>
	[ɛ]	AN, WV, OV, Br. <i>de</i> , <i>gezien</i>
<i>i</i>	[i]	AN <i>zitten</i> ; WV <i>pit</i> ('put'); OV <i>zitn</i> ('zitten'), Br. <i>zigge</i> ('zeggen')
<i>ie</i>	[i]	AN <i>ziek</i> ; WV <i>iezer</i> ('ijzer'); OV (Ronse) <i>oovie</i> ('oven'); Br. <i>vies</i> ('vis')
<i>o</i>	[ɔ] [ɔ]	AN, WV, OV, Br. <i>klop</i> , <i>kom</i>
<i>oe</i>	[u]	AN <i>boek</i> ; WV <i>koed</i> ('koud'), <i>moend</i> ('mond'); OV <i>boek</i> ; Br. <i>poemp</i> ('pomp')
<i>u</i>	[ʌ]	AN <i>put</i> ; WV <i>zonne</i> ('zon'); OV <i>vurt</i> ('rot'); Br. <i>dust</i> ('dorst'), <i>kut</i> ('kort')
<i>uu</i>	[y]	AN <i>duwen</i> ; WV <i>ruute</i> ('ruit'); OV <i>nuuwe</i> (= nieuwe); Br. <i>gruun</i> ('groen')

II. Lange klinkers

Spelling	IPA	Voorbeelden
<i>aa</i>	[a:] [a:]	AN <i>graan</i> ; WV <i>kaave</i> ('schoorsteen'); OV <i>aat</i> ('hout'), <i>baan</i> ('bouwen'); Br. <i>daage</i> ('duwen'), <i>aas</i> ('huis')
<i>ae</i>	[æ:]	WV <i>paert</i> ('paard'); OV <i>snaen</i> ('snijden'), <i>staerk</i> ('sterk'); Br. <i>kjaes</i> ('kaars')

<i>Spelling</i>	<i>IPA</i>	<i>Voorbeelden</i>
<i>ee</i>	[e.]	AN <i>veel</i> ; WV, OV <i>beeke</i> ('beek'); Br. <i>dee</i> ('deur')
<i>èè</i>	[ɛ.]	Frans <i>clair</i> ; WV (Oostends) <i>zèè</i> , <i>èèrm</i> ('arm'); OV <i>ièèt</i> (= tijd); Br. <i>pjèèt</i> ('paard')
<i>eu</i>	[ø.]	AN <i>beuk</i> ; WV <i>sjcheure</i> ('schuur'); OV <i>veugele</i> ('vogel'); Br. <i>veul</i> ('veel'), <i>peut</i> ('poort')
<i>ie:</i>	[i:]	AN <i>bier</i> ; WV <i>zie:le</i> ('ziel'); OV <i>mie:r</i> ('mier'); Br. <i>vie:s</i> ('vies')
<i>oe:</i>	[u:]	AN <i>boer</i> ; WV <i>koe:le</i> ('koel'); OV (Ronse) <i>stroet:</i> ('straat'); Br. <i>voe:t</i> ('voet')
<i>oo</i>	[o.]	AN <i>kool</i> ; WV, OV <i>goote</i> ('goot'); Br. <i>kooke</i> ('koken')
<i>òò</i>	[ɔ.]	Frans <i>or</i> ; WV <i>wòòter</i> ('water'); OV, Br. <i>bòòn</i> ('baan')
<i>ui</i>	[œ.]	Frans <i>sœur</i> ; WV <i>traktuir</i> ('tractor'); OV <i>buitn</i> ('buiten'), <i>luin</i> ('luiden')

III. Tweeklanken

<i>Spelling</i>	<i>IPA</i>	<i>Voorbeelden</i>
<i>eeë</i>	[e.ʰ]	WV <i>kleeëne</i> ('klein'), <i>breeët</i> ('breed')
<i>èèë</i>	[ɛ.ʰ]	OV <i>pèèërt</i> ('paard'), <i>mèèës</i> ('meers'), <i>wèèër</i> ('haag')
<i>ieë</i>	[i.ʰ]	WV <i>rieët</i> ('riet'); OV <i>zieë</i> ('zee'), <i>pieër</i> ('peer'), <i>flieëse</i> ('fles'); Br. <i>vrieët</i> ('wreed, erg')
<i>oeë</i>	[u.ʰ]	WV <i>voeët</i> ('voet'); OV <i>poeël</i> ('paal'), <i>oeë</i> ('hooi'); Br. <i>boeëm</i> ('boom')
<i>ooë</i>	[o.ʰ]	WV <i>brooët</i> ('brood'); OV <i>drooët</i> ('draad')
<i>òòë</i>	[ɔ.ʰ]	WV <i>wòòëter</i> ('water'); OV <i>nòòën</i> ('naaien'), <i>òòërm</i> ('arm'); Br. <i>wòòën</i> ('wijn'), <i>òòës</i> ('huis')
<i>uuë</i>	[y.ʰ]	OV, Br. <i>buuëm</i> ('boom')
<i>aj</i>	[aʝ]	WV (Poperinge) <i>sjchajte</i> ('schaduw'); OV <i>ajt</i> ('hout')
<i>ei</i>	[ɛ.i]	AN <i>wijs</i> , <i>klein</i> ; WV <i>reize</i> ('reis'); OV <i>peipe</i> ('pijp')
<i>euɟ</i>	[ø.ɟ]	OV <i>euɟ</i> ('hooi')
<i>oɟ</i>	[ɔ.ɟ]	WV (zuidoost) <i>boɟten</i> ('buiten'); OV <i>oɟt</i> ('hout')

<i>Spelling</i>	<i>IPA</i>	<i>Voorbeelden</i>
<i>uij</i>	[œ. ⁹]	AN <i>huis</i> ; OV <i>ruijze</i> ('ruzie')
<i>ow</i>	[ɔ. ¹⁰]	AN <i>vrouw</i> ; WV <i>vrowe</i> ('vrouw'); OV <i>now</i> ('nu')

(in plaats van combinaties als *eeë*, *ooë*, *uuë* e.d. kan men ook het sjwa-teken gebruiken om trema's te vermijden, b.v. *eeə*, *ooə*, *uuə*.)

IV. Medeklinkers

<i>Spelling</i>	<i>IPA</i>	<i>Voorbeelden</i>
<i>zj</i>	[ʒ]	Frans <i>genre</i> ; WV <i>zjante</i> ('velg'); OV, Br. <i>zjendaerm</i> ('gendarm')
<i>G</i>	[g]	Frans <i>garçon</i> ; AN en dialect bij assimilaties als in <i>zaGdoek</i> , OV <i>baGGere</i> ('bakker')

Opmerkingen

— De *h*-klank komt in de Vlaamse en de meeste Brabantse dialecten niet voor en hoeft dus ook niet geschreven te worden. Sommige amateurs die de trefwoorden in een dialectspelling weergeven, schrijven wel een *h* om etymologische redenen en om problemen met de alfabetisering te vermijden. Het verdient dan aanbeveling in de klankinleiding over het wegvallen van de *h* een opmerking te maken.

— Heel wat dialecten, o.a. die van de Denderstreek, kennen zgn. gemouilleerde medeklinkers. Mouillering ontstaat doordat bij het uitspreken van de medeklinker de tong a.h.w. aan het verhemelte blijft kleven. De medeklinker klinkt alsof er een *j*-klank aan wordt toegevoegd. Gemouilleerde medeklinkers worden het beste weergegeven door dan ook een *j*-letter na de medeklinker te schrijven, als b.v. in het Aalsters *geltj* ('geld'), *kientj* ('kind'), *monjtj* ('mond'), *moesj* ('muts').

— Nasale klinkers kan men weergeven door na de klinker een *n* toe te voegen, als b.v. in het westelijke Oost-Vlaams *lèèèn* ('liggen'), *aaèn* ('hangen').

— De zgn. stembandocclusief, d.w.z. de klank die ontstaat door het plots openen en weer sluiten van de stembanden, kan door een *k* voorgesteld worden, als in het Eekloos *zakng* ('zakken'). Toch is die klank typerend genoeg om er eventueel een apart teken (b.v. het fonetisch teken ?) voor te reserveren, als in *za[?]ng*.

— Een probleem vormt het al of niet verantwoord van de assimilatie en de zgn. auslautverstemlozing. Met assimilatie wordt het verschijnsel bedoeld dat een medeklinker van kwaliteit kan veranderen onder invloed van de medeklinker die voorafgaat of volgt. In het AN en in alle dialecten, worden ook alle stemhebbende medeklinkers (b.v. *b*, *d*, *g* enz.) op het einde van een woord stemloos (resp. *p*, *t*, *ch* enz.) (= auslautverstemlozing). Een zinnetje als « Dat is goed » wordt in een oostelijk Oost-Vlaamse dialectspelling *dad es chœ:t*. Zowel de *g*- als de *d*-klank van het woord *goed* zijn van kwaliteit veranderd (verstemloosd). De eind-*t* van *dat* is dan weer in een stemhebbende *d* veranderd o.i.v. de twee klinkers waar hij tussen staat. De lexicograaf zal zelf moeten beslissen of hij dicht bij de dialectuitspraak wil blijven of integendeel de Nederlandse spellingregels wil volgen. O.i. is de laatste optie zowel de beste als de gemakkelijkste. Een zinnetje als *dad es chœ:t* kan dus als *dat es goed* geschreven worden; de meeste assimilatieverschijnselen zijn zeer regelmatig en kunnen eventueel in een inleiding beschreven en geïllustreerd worden.

5.2.2. *De betekenisdefinitie*

Naast de uitspraak is de betekenisomschrijving van de dialectwoorden een zeer belangrijk element van de microstructuur. Vele goede dialectwoordenboeken beperken zich zelfs tot die twee elementen. Over betekenisleer (de zgn. **semantiek**) zijn al hele bibliotheken volgeschreven. Het kan dan ook niet de bedoeling zijn hier allerlei theorieën uit de doeken te doen. We volstaan met enkele praktische aanbevelingen. Ook hier geldt overigens dat het voorbeeld van een goed dialectwoordenboek meer heil kan brengen dan welke theoretische uitleg ook.

De betekenisdefinitie is nagenoeg altijd in het Algemeen Nederlands gesteld; het AN is de **beschrijvings-taal** van een dialectwoordenboek. Het spreekt vanzelf dat de auteur over de kwaliteit van dat Nederlands moet waken. Al te veel woordenboeken worden helaas ontsierd door grove taalfouten in de uitleg over de dialectwoorden. Een opmerkelijk voorbeeld van semantische uitleg in het dialect is het **Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten** (WALD). In dat grote regionale dialectwoordenboek voor het zuidoosten van Gelderland is de beschrijvingstaal niet het Nederlands, maar het Achterhoeks.

Synoniemdefinitie en analytische definitie

De betekenis van dialectwoorden kan worden aangegeven door vertalingen in het AN (= **synoniemdefinitie**) of door omschrijvingen (= **analytische definitie**). Men kan b.v. het Brabantse woord *pepel* kortweg definiëren met 'vlinder' (= vertaling) of met 'insekt met kleurige vleugels dat 's zomers rondfladdert en op bloemen nectar verzamelt' (= omschrijving). Sommige woordenboeken

combineren beide systemen bij elk trefwoord, hoewel de omschrijving na de vertaling in een aantal gevallen overbodig kan lijken :

pepel [*pèèpel*] : vlinder. Insekt met kleurige vleugels dat 's zomers rondfladdert en op bloemen nectar verzamelt.

Als men uitsluitend werkt met vertalingen, maakt men eigenlijk een vertalend woordenboek dialect – Algemeen Nederlands. Vele kleinere dialectwoordenboeken zijn op die manier opgezet. Vertalingen hebben het voordeel dat ze kort en krachtig zijn. Ook kan men de vertalingen met een verwijzing naar het dialectwoord achteraf in een register opnemen, zodat de dialectwoordenschat ook ontsloten wordt voor diegenen die het dialect niet machtig zijn.

In een heleboel gevallen bestaat er in het AN geen woord dat een exacte vertaling is van het dialectwoord, zodat men toch van een omschrijving gebruik zal moeten maken. Het Gentse woord *schoenlapper* b.v. betekent niet zomaar 'vlinder'. Er wordt enkel een gekleurde vlinder (in tegenstelling tot het koolwitje) mee aangeduid. Een goede definitie van *schoenlapper* zou zijn : 'Vlinder met gekleurde vleugels, meer bepaald het vosje'. Daarmee wordt aangegeven dat het woord gebruikt kan worden voor gekleurde vlinders in het algemeen, maar dat het toch vooral slaat op de vlinder met roodbruine en zwarte vlekken, die in het AN als *vosje* bekend staat. De lexicograaf mag zich dus niet al te snel met een vertaling in het AN tevreden stellen, maar moet de betekenis en zo mogelijk ook de gebruikswijze van de dialectwoorden zo nauwkeurig mogelijk beschrijven.

Semantische en encyclopedische informatie

Een belangrijk onderscheid dat de lexicograaf voor ogen moet houden, is dat tussen **semantische** en **encyclopedische informatie**. De omschrijving van de betekenis (= de semantische informatie) is niet hetzelfde als de beschrijving van de zaak (= de encyclopedische informatie). Het woord *spade* b.v. is eigenlijk al voldoende semantisch gedefinieerd met 'werktuig om mee te spitten'. Indien men daar de afmetingen van het werktuig aan toevoegt, de houtsoort waaruit de steel doorgaans gemaakt is, een beschrijving van de verschillende soorten spaden enz., dan is men encyclopedische uitleg aan het geven. Daar is op zichzelf niets op tegen; zaak is echter die twee soorten informatie uit elkaar te houden. De amateur moet daarbij ook goed beseffen dat hij zich veel werk op de hals haalt als hij alle zaken even uitvoerig wil behandelen, en dat is een vereiste indien het woordenboek evenwichtig opgebouwd wil zijn. Hoezeer we de liefde voor de volkskunde ook kunnen begrijpen, toch zal in een aantal gevallen volkskundige, encyclopedische uitleg beperkt moeten blijven.

In verband met de encyclopedische component van een woordenboek willen we hier ook wijzen op het belang van goede illustraties, als de financiële middelen afbeeldingen althans mogelijk maken. Illustraties dienen niet alleen om het woordenboek op te vrolijken, maar ook kan een goede afbeelding soms meer vertellen dan welke definitie ook, zeker als het technische zaken betreft. Goede foto's van het alledaagse leven, zonder dat er 'geposeerd' wordt, zijn een grote zeldzaamheid. Het WVD zocht b.v. tevergeefs naar een levensechte afbeelding van een vrouw aan de vaat uit de eerste helft van

de vorige eeuw. Meer bepaald voor vaktaalwoordenboeken zijn illustraties en tekeningen onontbeerlijk.

Homonymie en polysemie

Bij het beschrijven van betekenis wordt het werk van de lexicograaf gecompliceerd door twee verschijnselen die in het vakjargon als **homonymie** en **polysemie** bekend staan. Met homonymie wordt bedoeld dat dezelfde woordvorm soms twee of meer zeer uiteenlopende betekenissen kan hebben, in die mate zelfs dat men van twee of meer verschillende maar gelijkkluidende woorden kan spreken. Een voorbeeld van een homoniem uit het AN is *kater*, een woord met twee betekenissen : (1) 'mannelijke kat', en (2) 'onaangename gesteldheid daags na een drinkgelag' (zie Van Dale). Een dialectisch homoniem is b.v. *kloek*, dat in een aantal dialecten zowel 'sterk' als 'moederkip met kuikens' kan betekenen.

Het verschijnsel dat één woord verschillende, maar verwante, betekenissen kan hebben, noemt men in de taalkunde polysemie. Het woord *stad* b.v. is sterk polyseem. Het woord kan slaan op :

- (1) een plaats met een aanzienlijke bebouwing en bevolking als in het zinnetje « Gent is een stad »;
- (2) de bevolking van die plaats als in « Heel de stad weet het »;
- (3) het bestuur van die plaats als in « Hij werkt aan de stad »;
- (4) het centrum van die plaats als in « Ik ga even naar de stad » (gezegd door iemand die in een buitenwijk van een stad woont).

De laatste betekenis is geen AN, maar is tot de dialecten beperkt. Een korte blik in Van Dale leert dat de meeste woorden in het AN polyseem zijn; in de dialecten

is het niet anders gesteld. In een concreet geval is het soms niet eenvoudig homonymie en polysemie uit elkaar te houden.

Het verdient aanbeveling in een dialectwoordenboek de homonymie duidelijk aan te geven door b.v. de verschillende betekenissen met Romeine cijfers te nummeren als in :

kater [*kòöëter*] : I. mannelijke kat; II. onaangename gesteldheid daags na een drinkgelag.

Verschillende verwante (polyseme) betekenissen worden in de dialectwoordenboeken soms genummerd, soms door komma's gescheiden :

schuif [*schòöëf*] : 1. schuiflade; 2. asbak van een kachel.

of **schuif** [*schòöëf*] : schuiflade, asbak van een kachel.

De grotere woordenboeken maken soms gebruik van streepjes, waarna dan de verschillende betekenissen volgen :

stad [*stat*; de stad = *tstat*] :

- een plaats met een aanzienlijke bebouwing en bevolking;
- de bevolking van die plaats;
- het bestuur van die plaats;
- het centrum van die plaats.

In het vorige voorbeeld is het trefwoord opgenomen om de dialectische uitspraak [*tstat*] voor *de stad* te kunnen opnemen en om de dialectische betekenis 'centrum van de stad' te kunnen meedelen. In vele woordenboeken worden de lemma's ontlast door voor de polysemie die overeenstemt met het AN gewoonweg naar de woordenboeken van het Standaardnederlands te verwijzen en enkel de dialectische betekenissen op te nemen, als in :

stad [*stat*; de stad = *tstat*] : Zie Wdb. Ook 'stadscentrum'. 'k go ne kieër nor tstat veur mijn kommissies te doen.

De mate waarin de polysemie van een woord wordt beschreven, hangt af van de opzet van het woordenboek. De meeste woordenboeken beperken zich tot de hoofdbetekeningen van een woord, en laten afgeleide betekenissen achterwege. In de praktijk wordt vooral de homonymie verantwoord. Enkel de dialectwoordenboeken die een grote nauwkeurigheid nastreven, zoals b.v. het **Zuid-Oostvlaanders Idioticon** van Teirlinck, behandelen de polyseme betekenisstructuur van de woorden vollediger.

Connotatie

Naast een betekenis heeft een woord ook een gevoelswaarde (een **connotatie**). Connotaties moeten in woordenboeken aangeduid worden; in vele dialectwoordenboeken staan dan ook terecht aanduidingen als 'plat', 'vulgair', 'scheldwoord' e.d. Een dialectwoord als *wijf* betekent in een aantal West-Vlaamse dialecten 'echtgenote'; in de meeste Oost-Vlaamse is het een scheldwoord voor vrouwen. Dat *wijf* geen gewoon woord is, maar een scheldwoord moet in een Oost-Vlaams woordenboek aangegeven worden. Op dezelfde manier zou een woordenboek de taalwerkelijkheid geweld aandoen als bij een woord als *bakkes* enkel 'gezicht, mond' zou staan, zonder de aanwijzing dat het om een vulgair woord gaat.

5.2.3. *De voorbeeldzinnen*

De grote amateurwoordenboeken nemen doorgaans voorbeeldzinnetjes op, b.v. in het **Westvlaamsch Idioticon** van De Bo :

kullebukken (kullebukte, heeft gekullebukt) : Veel werken en weinig voortgang doen, mosen. *Hij zit daar geheel den dag te kullebukken aan een werk dat in één uur af kon zijn.*

makement : Veinzerij, gemaakt spel. *Hij aarzelt wel van dien eerepost te aanveerden, en brengt er al 't een en 't ander tegen in; maar 'k geloof dat het al makementen zijn.*

Dergelijke zinnetje's veraangenamen de lectuur van het woordenboek en brengen het dialect tot leven. Er is echter meer. Via de voorbeeldzinnen kan men immers de betekenis van een woord illustreren door dat woord in een context te plaatsen. Als men voorbeeldzinnen wil introduceren — ook dat brengt veel extra werk mee — dan moet men ervoor zorgen dat de context goed gekozen is en dus rijk is aan informatie. Als men bij een dialectwoord als b.v. *naaisteregge* (Gents voor 'naaister') niet verder komt dan de voorbeeldzin 'Anna es een naaisteregge', dan is het beter het hele idee van voorbeeldzinnen maar te laten vallen. Een dergelijke voorbeeldzin zet immers geen zoden aan de dijk en wijst op een schrijnend gebrek aan inspiratie.

Goede voorbeeldzinnen moeten niet alleen een rijke context hebben, zodat de betekenis van het woord duidelijk naar voren treedt, maar ook wordt door de voorbeeldzinnen aan de lexicograaf de kans geboden om allerlei andere dialectische verschijnselen te tonen. Dialectische verkleinwoorden, vervoegingen, meervouden, zinsconstructies e.d.m. kan men in voorbeeldzinnen inbedden.

Een voorbeeldzin kan erg rijk zijn aan informatie als in :

leen [*leen*] : Hengsel. Elk van de twee scharnieren waarop een deur draait. *As de deur pieptege, tons ving ons vòòder een slekke veur in de leenn te doene.*

Niet alleen wordt de betekenis van het woord **leen** 'hengsel' duidelijk geïllustreerd, maar ook wordt een dialectische vervoeging (*pieptege*), het dialectische *veur* (AN *om*) met doelbetekenis, en de verbuiging van de infinitief na *te* in *doene* in de zin ingebed. Bovendien wordt tegelijk een interessant volksgebruik meegedeeld. Indien men systematisch op zoek gaat naar zinnen met een dergelijk informatief gehalte, krijgt het woordenboek een belangrijke meerwaarde op het gebied van de dialectische klankleer, vormleer en zinsleer, zelfs al bevat het woordenboek geen inleiding waar op dergelijke verschijnselen wordt ingegaan.

Mooie voorbeeldzinnen verzinnen is niet altijd makkelijk. Soms kan men ze uit de mond van dialectsprekers optekenen. Sommige dialectverzamelaars hebben constant een notitieboekje bij zich om snel woorden en constructies te kunnen opschrijven als ze toevallig iets interessants horen. Bandopnamen kunnen een belangrijk hulpmiddel zijn. Wie ooit al een vragenlijst heeft opgevraagd, weet dat vele mensen graag vertellen. Als men dan achteraf de band beluistert, hoort men dikwijls tientallen zinnen die in een woordenboek als voorbeelden kunnen dienen.

Uiteraard moet de lezer van het woordenboek de voorbeeldzinnen kunnen begrijpen. Een aantal auteurs verneerlandersen daarom de voorbeeldzinnen, zoals b.v. De Bo (zie hierboven). Als men hele zinnen vernederlandst, moet men in elk geval de dialectische woordvolgorde intact laten. Wat verbuigingen / vervoegingen en andere verschijnselen betreft, is het moeilijk duidelijke richtlij-

nen te geven. De lexicograaf moet zelf beslissen hoe dicht hij bij het dialect of het AN wil aansluiten. Bij **leen** hebben we een voorbeeldzin in een dialectspelling gepresenteerd; vergelijk met de vernederlandsing ervan.

leen [*leen*] : Hengsel. Elk van de twee scharnieren waarop een deur draait. *As de deur pieptege, tons ving ons vòòèder een slekke veur in de leenn te doene.*

leen [*leen*] : Hengsel. Elk van de twee scharnieren waarop een deur draait. *Als de deur pieptege, toens ving ons vader een slekke voor in de lenen te doene.*

Het is duidelijk dat bij een vernederlandsing informatie verloren kan gaan. Voorbeeldzinnen die vrij dicht bij het dialect aansluiten, hebben het voordeel dat er dialecttekst in het woordenboek terecht komt, iets wat heel wat lezers zal plezieren.

Voor de begrijpelijkheid moeten de woorden die in voorbeeldzinnen voorkomen, ofwel overeenstemmen met het AN (in ons voorbeeld b.v. *piepen*), ofwel moeten ze in het woordenboek zelf opgenomen worden, zodat de lezer de betekenis ervan kan opzoeken. Indien dan nog zaken onduidelijk blijven, moet men de voorbeeldzin of delen ervan vertalen in het AN. Het bovenstaande voorbeeld is o.i. zonder meer duidelijk; eventueel kan men nog na *tons* en *slekke* de aanduidingen (= toen) en (= slak) toevoegen – voor zover die woorden niet in het woordenboek staan! De rest van de zin is door de context wel begrijpelijk.

5.2.4. *De spreekwoorden en de uitdrukkingen*

Een **spreekwoord** wordt vormelijk gekenmerkt door zijn vaste, onveranderlijke structuur en inhoudelijk door de algemene, morele les die erin vervat zit, b.v. *Als de*

vos de passie preekt, boer let op uw ganzen. Een **uitdrukking** of zegswijze daarentegen is wel een vaste woordverbinding die op originele wijze een bepaald begrip uitdrukt, maar ze bevat in tegenstelling tot een spreekwoord geen morele les en bovendien passen uitdrukkingen zich aan het zinsverband aan. Een West-Vlaamse uitdrukking als *de meulenaar versmoren* voor 'te veel water in de pap, de soep of de koffie doen' bevat geen morele les en kan bovendien vervoegd worden als in *ze heeft de meulenaar vermoord*. Wegens de belangrijke taalkundige verschillen tussen spreekwoorden en uitdrukkingen worden ze het best apart gelabeld met b.v. [Spr.] en [Uitdr.].

De volkswijsheid en levenservaring die in de spreekwoorden tot uiting komen, maken dat vele lexicografen zich erg voor dergelijke taalvormen interesseren. Er bestaan overigens talrijke werken die uitsluitend dergelijke taalcreaties bevatten. De bekendste zijn wel de verzamelingen van Stoett en van Harrebomé.

Er moet ook een onderscheid gemaakt worden tussen spreekwoorden / uitdrukkingen en voorbeeldzinnen. Het is duidelijk dat een spreekwoord als *Wat baten kaars en bril als den uil niet zien en wil* de normale betekenis van *kaars, uil* of *bril* niet verheldert. Hetzelfde geldt voor *versmoren in de meulenaar versmoren*. Integendeel, de meeste woorden worden in een spreekwoord of uitdrukking net in een bijzondere – figuurlijke – betekenis gebruikt, zodat ze de gewone betekenis niet toelichten.

Indien de lexicograaf spreekwoorden en uitdrukkingen wenst op te nemen, moet hij ze dikwijls bij verschillende trefwoorden presenteren, ofwel een systeem van verwijzingen gebruiken. In het bovenstaande voorbeeld kan het spreekwoord b.v. op drie verschillende plaatsen

thuisgewezen worden, nl. bij *kaars*, *uil* en *bril*. Om plaatsingsproblemen te vermijden hebben een aantal auteurs de spreekwoorden en uitdrukkingen in een apart ahangsel ondergebracht, liever dan het gevaar te lopen de evenwichtige opbouw van het woordenboek te schaden of complexe verwijssystemen te moeten gebruiken.

5.2.5. *De grammaticale informatie*

Inlichtingen omtrent de **woordsoort** (zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord e.d.), het **geslacht** van de zelfstandige naamwoorden (mannelijk, vrouwelijk of onzijdig), de **meervoudsvormen** (*bomen*, *kamers*) en **verkleinwoordvormen** (*huizetje*, *boompje*, *flesselke*, *banksken* enz.), de **hoofdtijden** van de sterke werkwoorden (*maken*, *miek*, *gemaakt*) e.d. behoren tot de grammaticale component van de microstructuur. De grotere dialectwoordenboeken nemen systematisch grammaticale informatie op; de kleinere doen dat veel minder. Indien men grammaticale inlichtingen opneemt, is overigens een elementaire grammaticale kennis vereist (b.v. omtrent de woordsoorten). Het belangrijkste naslagwerk in dit verband is de **Algemene Nederlandse Spraakkunst** (de zgn. ANS); een gewone schoolspraakkunst is echter al ruim voldoende.

De lexicograaf is vrij grammaticale informatie op te nemen of niet, en kan bovendien een selectie maken. Een en ander hangt af van de tijd en werkkraft die hij in de grammaticale component wil stoppen en van de aard van het dialect. In het Limburgs b.v. zijn de meervoudsvormen en de verkleinwoorden erg belangwekkend doordat ze soms gevormd worden met eenumlaut, d.i. een klinkerverandering als in *sjòðp* (enkelvoud) 'schaap' tegenover *sjèèp* (meervoud) 'schapen'. Uiteraard moet de

klemtoon gelegd worden op die verschijnselen die met de standaardtaal contrasteren; een aantal amateurs geven b.v. meervoudsvormen enkel aan als die afwijken van het AN.

O.i. is het voor een beperkt opgezet woordenboek niet nodig bij elk trefwoord systematisch de woordsoort aan te geven. Meestal is het zonder meer duidelijk of een dialectwoord een zelfstandig naamwoord, een werkwoord enz. is. De betekenisomschrijving, zeker als men daarbij het woord direct in het AN kan vertalen, is daarbij een hulpmiddel. Interessant zijn wel de dialectische hoofdtijden van de sterke werkwoorden, b.v. *werken*, *wrocht*, *gewrocht* of *lachen*, *loech*, *gelachen* in een aantal West-Vlaamse dialecten. In sommige woordenboeken worden de dialectische hoofdtijden in een apart aanhangsel ondergebracht.

Wat het woordgeslacht (= genus), de meervoudsvormen en de verkleinwoorden (= diminutieven) betreft, moet de lexicograaf een verantwoorde keuze trachten te maken. Die verschijnselen zijn vrij makkelijk te observeren en kunnen ook door een relatieve leek in het vak accuraat genoteerd worden. Het genus van de zelfstandige naamwoorden kan men achterhalen door na te gaan of met 'hij', 'zij' of 'het' naar het betreffende substantief verwezen kan worden. Ook de meervoudsvormen en diminutieven zijn duidelijk waarneembaar.

Het is soms nodig woorden die lexicaal met het AN overeenstemmen toch in het woordenboek op te nemen, om de grammaticale informatie kwijt te kunnen raken. Op grond van het contrastieve principe worden woorden als *hond*, *kat* en *stier* normaal niet in een dialectwoordenboek opgenomen, maar dan kan men de afwijkende meervouden *honds*, *kats* en *stiers*, die in het westelijke

West-Vlaams voorkomen, niet documenteren. Het opnemen van grammaticale informatie kan dus leiden tot een sterke toename van het aantal op te nemen woorden, indien men althans volledigheid op dat gebied nastreeft.

5.2.6. Aanduidingen omtrent taalvariatie

Naast de bovenvermelde microstructurele elementen komen in een aantal dialectwoordenboeken nog heel wat andere aanduidingen voor. Elke taal, en dus ook elk dialect, is intern sterk gevarieerd op het geografische en sociale vlak, en ook zijn er sterke verschillen naargelang van de leeftijd van de taalgebruiker. Als men in een dialectwoordenboek de hele taalwerkelijkheid van de plaatselijke taalgemeenschap zou willen beschrijven, dan zijn aanduidingen (in het vakjargon **labels**) over de taalvariatie onvermijdelijk.

Voor een plaatselijk woordenboek zullen geografische labels om evidente redenen grotendeels achterwege kunnen blijven. Toch kan het voorkomen dat een bepaalde wijk in de gemeente een ander woord of een afwijkende uitspraak heeft. Dat moet dan aangegeven worden door b.v. de naam van die wijk na het woord of de uitspraak tussen haakjes te plaatsen. Hoe groter het gebied dat het woordenboek bestrijkt, hoe meer geografische labels men zal moeten gebruiken. Voor een voorbeeld van een goede, maar vrij ingewikkelde geografische labelling : zie het **Woordenboek der Zeeuwse Dialecten**.

Sociale labelling is nodig indien de sociale verschillen in de gemeenschap ook in het plaatselijke dialect merkbaar zijn en indien men die variatie wil opnemen. In Gent b.v. zijn er uitspraakverschillen tussen het Burgergents en het Platgents (b.v. *meinsen* tegenover *meinschen* 'mensen').

Indien men de verschillen in het taalgebruik tussen de verschillende generaties wil meenemen, moet ook die variatie gelabeld worden. In een aantal Oost-Vlaamse dialecten is het courantste dialectwoord voor de egel *stekelvarken*; een nog ouder en haast uitgestorven dialectwoord is *urs*. Indien beide woorden worden opgenomen, hoort bij *urs* het label (verouderd) te staan. Voor een systematische labelling van generatieverschillen: zie de **Túngërsë Dīksjënêr** van Stevens. Chronologische labels zijn in elk geval nodig als men dialectwoorden uit eeuwenoude archiefstukken verzamelt als in het **Gents Woordenboek** van Lievrouw-Coopman.

De amateur die vooraf goed heeft nagedacht en zichzelf enkele beperkingen heeft opgelegd, vermijdt naderhand problemen in verband met labellingen. De hele taalwerkelijkheid willen beschrijven is in elk geval heel hoog gegrepen!

5.2.7. *Gelede woorden*

In par. 4.2.1.1. hebben we al uitgelegd dat gelede woorden (samenstellingen en afleidingen) als trefwoorden gehonoreerd kunnen worden. In heel wat woordenboeken worden bij het **simplex**, d.i. het ongelede woord, alle samenstellingen en afleidingen op het einde van het lemma in de microstructuur opgenomen, eventueel met verwijzing naar hun alfabetische plaats in het woordenboek. Bij een woord als **hoed** leest men dan: zie ook **deuk-**, **vingerhoed**.

5.2.8. *Etymologische opmerkingen*

Lexicografen ontdekken soms nieuwe en onbekende woorden en vragen zich dan af waar die woorden dan wel

vandaan zouden kunnen komen. Het naspeuren van de herkomst van de dialectische woordenschat is inderdaad een boeiende bezigheid, maar strikt genomen is dat niet meer de taak van de lexicograaf. Hij moet in de eerste plaats de woordenschat beschrijven, zodat achteraf die woordenschat bestudeerd kan worden. Natuurlijk bestaan er ook etymologische woordenboeken, maar daar zijn 'gewone' woordverzamelingen aan voorafgegaan.

Hoe het zij, de amateurlexicograaf houdt zich het best ver van elke etymologische uitleg over de woorden. De etymologie is een zeer gespecialiseerde wetenschap, en indien men niet thuis is in historische klankleer en de oudere taalfases niet kent, is men gedoemd talrijke vergissingen te begaan. Heel wat woordenboeken, die op zichzelf waardevolle woordverzamelingen bevatten, worden ontsierd door onjuiste, onzinnige of fantastische etymologieën, die op soms zeer onsystematische manier in het woordenboek opduiken. Een dergelijke handelwijze schaadt het wetenschappelijke gehalte van een woordverzameling sterk. De historische klankleer niet kennen, is niet erg; zich daarvan niet bewust zijn, is dat wel.

5.2.9. *Het attestatielabel*

Heel wat lexicografen willen nagaan of de woorden die ze opgetekend hebben, ook door anderen al ontdekt zijn. Om dat na te trekken, kan men alle woorden opzoeken in reeds bestaande woordenboeken en bij elk trefwoord aangeven of het woord al door anderen **geattesteerd** (= opgetekend) is. Doorgaans gebruikt men daarvoor zgn. **sigels**, d.w.z. afkortingen van de naam van auteurs of van woordenboeken. De sigels worden aan het einde van het woordenboekartikel toegevoegd om aan te geven dat het woord ook al elders — met dezelfde betekenis! — is

geattesteerd. Een voorbeeld uit het **Waaſch Idioticon** van Joos :

parette(n)maker, z.nw., m. : Windmaker, beslagmaker. D. S.

plooibank, z.nw., vr. : (Smid) Bank waarop men plaatijzer plooit of buigt. C. D.

De sigels C, D en S op het einde van de artikelen staan resp. voor het **Idioticon van het Antwerpsch Dialect** van Cornelissen-Vervliet (= C), het **Westvlaamsch Idioticon** van De Bo (= D) en het **Algemeen Vlaamsch Idioticon** van Schuermans (= S).

Er zijn voor Nederlandstalig België al grote regionale woordenboeken voorhanden, en het is goed mogelijk dat de woordenschat van een plaatselijk dialect in principe in een regionaal woordenboek opgenomen zou moeten zijn. Het is dan ook zinvol om b.v. voor een Brugs woordenboek na te kijken of de Brugse woorden al in het **Westvlaamsch Idioticon** zijn opgenomen.

Door de mate van attestatie na te gaan, kan men de bestaande regionale woordenboeken evalueren op de volledigheid ervan, en ook is het de enige manier om te ontdekken hoe « uniek » de woorden van een plaatselijk dialect wel zijn. Ongetwijfeld zal men dan constateren dat de meeste woorden al in grotere woordenboeken opgenomen zijn. Dat is echter volstrekt geen reden om die woorden dan maar niet op te nemen. Niet alleen kan men voor een plaatselijk woordenboek veel gedetailleerder te werk gaan dan voor een regionaal woordenboek, maar ook is het doelpubliek niet hetzelfde. Een plaatselijk woordenboek is immers in tegenstelling tot de regionale dialectwoordenboeken in eerste instantie bedoeld voor de plaatselijke bevolking, die veel meer geneigd is een werk te kopen over hun specifieke dialect, dan een —

meestal veel duurder – boek dat een hele streek bestrijkt en daardoor niet altijd evenveel recht kan doen aan alle dialecten die het overkoepelt. Het woordenboek van De Bo b.v. is lang niet representatief voor alle West-Vlaamse dialecten; de Polderstreek o.a. is ondervertegenwoordigd (zie Devos 1973).

Heel wat dialectlexicografen gaan ook na of de dialectwoorden in het Standaardnederlands voorkomen of niet en zoeken alle woorden systematisch op in Van Dale. Indien een dialectwoord in Van Dale voorkomt met dezelfde betekenis en zonder labellingen als [Belg.] (= Belgisch) of [gew.] (= gewestelijk), dan is het in principe ook een AN-woord. Als men een strikt contrastief standpunt inneemt – enkel die woorden opnemen die niet in het AN voorkomen – dan is een dergelijke constatering een voldoende reden om een bepaald woord niet op te nemen. In de praktijk echter hoeft men dat principe niet altijd even streng toe te passen en kan men ook op zijn intuïtie afgaan. In het andere geval zullen zeer veel woorden, spreekwoorden en uitdrukkingen, die men tot zijn verbazing met dezelfde betekenis in Van Dale aantrot, uit het dialectwoordenboek moeten verdwijnen. In Van Dale staan echter ook zeldzame en verouderde woorden, en het zou jammer zijn die uit een dialectwoordenboek te weren enkel omdat ze in Van Dale zijn opgenomen.

Hoewel attestatielabels interessant kunnen zijn, zijn ze toch geen vereiste. In kleinere woordenboeken blijven ze meestal achterwege. We vermoeden echter dat dat in vele gevallen geen bewuste keuze is geweest, maar gewoonweg het gevolg van het feit dat de auteur niet wist dat er een regionaal dialectwoordenboek voor zijn (of een naburige) streek bestond.

6. Inleidende hoofdstukken, registers en aanhangsels

Een dialectwoordenboek bestaat niet enkel uit een corpus (= de macrostructuur + de microstructuur van de gepresenteerde woordenschat), maar bevat doorgaans ook inleidende hoofdstukken, die soms erg uitgebreid kunnen zijn, zoals *Woord vooraf*, *Inleiding* en *Klankleer*. De meeste woordenboeken worden afgesloten door registers en aanhangsels. Soms zijn er zelfs bijlagen.

6.1. WOORD VOORAF

Het *Woord Vooraf* op een dialectwoordenboek wordt dikwijls niet geschreven door de auteur zelf, maar door een plaatselijke persoon met aanzien, een burgemeester, een voorzitter van een vereniging e.d. In het *Woord Vooraf* wordt de auteur gelukgewenst met zijn werk en worden doorgaans ook enige beschouwingen ten beste gegeven over het dialect en het belang van het woordenboek. Het is als auteur verstandig de tekst van het *Woord Vooraf* voor de publicatie even na te lezen.

6.2. DE INLEIDING OP HET WOORDENBOEK

De inleidingen op amateurwoordenboeken zijn erg divers wat de structuur en de inhoud betreft. In een inleiding behoort in elk geval een uitleg over de manier waarop het woordenboek tot stand is gekomen : wat was de bedoeling en voor wie is het geschreven. Op die twee vragen moet de inleiding een antwoord geven. Vervolgens moet duidelijk gemaakt worden hoe de dialectwoorden werden verzameld, waarbij uiteraard alle medewerkers worden genoemd en bedankt. Ere wie ere toekomt!

In de inleiding moet ook de opbouw van macro- en microstructuur beschreven en gemotiveerd worden. De manier waarop een woordenboekartikel in elkaar zit, wordt het best aan de hand van een voorbeeld duidelijk gemaakt. In de inleiding hoort ook een duidelijk overzicht van de gebruikte dialectspelling, waarbij de klankwaarde van elke letter(combinatie) zo goed mogelijk wordt beschreven en met voorbeelden geïllustreerd. Ook een lijst met de gebruikte afkortingen, sigels en labels hoort in een inleiding thuis.

6.3. DE KLANKLEER

Heel wat amateurwoordenboeken bevatten naast een inleiding ook een (uitgebreide) klankleer, waarin de auteur tracht de belangrijkste dialectische klanken te beschrijven. Na lezing van een aantal klankleren, zouden we de amateurlexicografen het volgende op het hart willen drukken.

Indien men geen fonetica, fonologie of historische klankleer kent, is het beter niet te veel tijd te stoppen in de beschrijving van het dialectische klanksysteem. Concreet stellen we voor de uitleg over de klankstructuur te beperken tot die zaken die voor de lezer essentieel zijn om de dialectspelling die in het woordenboek gebruikt wordt, vlot te kunnen lezen. Zeer veel amateurs hebben zich aan hun klankleer vertild; opmerkingen dat het de bedoeling was 'volks' of 'populair' te zijn en niet 'wetenschappelijk', kunnen niet verhullen dat een aantal woordenboeken pijnlijk onjuiste passages over de klanken bevatten, waarbij de goedmenende auteur de bal totaal mislaat. Hoewel het zeer goed mogelijk is een dialectisch klanksysteem op een vulgariserende wijze te beschrijven, is ook die opdracht niet makkelijk. We kun-

nen niet anders dan aanbevelen voor zo'n werk de hulp in te roepen van een taalkundig geschoolde. Als men zo iemand niet kan vinden, is het beter van een klankleer af te zien, tenzij men zich zelf bijschoolt. Ze is overigens niet essentieel voor een dialectwoordenboek, net zomin trouwens als uiteenzettingen over dialectische vormleer of zinsleer.

In de hoop enkele aspirant-lexicografen ervan te overtuigen uiterst voorzichtig te zijn bij het beschrijven van de dialectische fonologie, stippen we hierna de meest voorkomende fouten aan.

Op de eerste plaats blijkt uit heel wat klankinleidingen de verwarring tussen klank en letter. We hebben er in par. 5.2.1. al op gewezen dat b.v. de *ie*, *oe* en *eu* geen tweeklanken zijn, maar éénklanken, en dat dubbele medeklinkers enkel in de spelling bestaan en niet in de taal zelf.

Op de tweede plaats is de relatie tussen het dialectische taalsysteem en dat van het AN niet direct, maar indirect. Het dialect is immers niet uit het AN ontstaan, maar beide gaan terug op dezelfde stam, nl. het Middelnederlands en het West-Germaans, twee taalsystemen die overigens ook dialectisch gevarieerd waren.

In het oostelijke Limburgs b.v. kent men de uitspraak *hoes* voor 'huis'. Een auteur die schrijft dat AN *ui* in zijn dialect *oe* is geworden, heeft het volstrekt mis. Die *oe* is immers niet ontstaan uit een *ui* – in Limburg heeft men vroeger nooit AN gesproken! – maar is de West-Germaanse *oe*, die in het Limburgs al die eeuwen bewaard is gebleven. Het is dus net omgekeerd! De *ui* in het AN is via de klank *uu* (bewaard in o.a. het West-Vlaams) uit de West-Germaanse *oe* (bewaard in het Limburgs) ontstaan. Iets anders is het te schrijven dat AN *ui* in het

Limburgs door een *oe* wordt **gerepresenteerd**. Door die formulering geeft men aan zich ervan bewust te zijn dat de dialecten niet uit het AN zijn gegroeid.

We geven nog een voorbeeld. In een aantal westelijke dialecten komt de vorm *bedde* 'bed' voor. Amateurs hebben dan de neiging te schrijven dat in het dialect de medeklinker verdubbeld wordt en dat er op het einde een *-e* aan het woord wordt toegevoegd. Die uitleg is onjuist. Niet alleen bestaan er in het dialect geen dubbele medeklinkers, maar ook is aan *bedde* geen *-e* toegevoegd. Integendeel, die *-e* heeft er in het dialect altijd gestaan, maar is in het AN (en ook in een aantal dialecten) weggevalen. Opnieuw heeft het dialect hier een oeroude woordvorm bewaard, die in het Standaardnederlands is verdwenen. De eind-*e* in de Vlaamse dialecten gaat in oorsprong terug op de Germaanse vrouwelijke substantieven op *-ja* (in het Middelnederlands verdoft tot *-e*, en bewaard in een aantal dialecten), en heeft zich in de loop der tijden ook weten uit te breiden tot (onder andere) een aantal mannelijke substantieven (b.v. *neuze*) en een aantal hoofdtelwoorden (b.v. *viere*, *vijve*).

In de derde plaats worden de dialectische klanken dikwijls onsystematisch beschreven omdat men de structuur van het klanksysteem niet doorheeft. Zo lazen we bijvoorbeeld in een inleiding dat er in het dialect drie vormen bestonden van het lidwoord *de*, namelijk *de*, *den* en *dem*. De laatste vorm kwam voor bij woorden die met een *b* begonnen, als bij *dem boom*. Die observatie is op zichzelf juist. Alleen hoorde dat verschijnsel niet in het hoofdstuk over de lidwoorden beschreven te worden, maar in een hoofdstuk over assimilatieregels, dat helaas ontbrak. In alle Vlaamse dialecten (en in het AN!) immers verandert een *n* in een *m* als er een *b* of *p* op

volgt. Als men het oor goed te luisteren legt, hoort men dat in combinaties als *klein bier*, *een paard* e.d. de *n* in een *m* verandert onder invloed van de volgende medeklinker. Ook hier verschilt de klank van de letter : in het AN blijft men in dergelijke gevallen een *n* schrijven, hoewel men een *m* uitspreekt! Kortom, een dergelijk verschijnsel hoort volstrekt niet thuis in een uiteenzetting over dialectische lidwoorden.

Het zou niet moeilijk vallen uit amateurwoordenboeken tientallen voorbeelden aan te halen van een manifest onjuiste voorstelling van zaken wat de dialectische spraakkunst betreft. Onvolledigheid is te verontschuldigen, onjuistheid echter niet. Eerbiedwaardige en eeuwenoude taalverschijnselen beschreven te zien als waren ze ontstaan door het gebrekkige spreken van onwetende ongeletterden is daarbij bijzonder pijnlijk en doet het dialect — dat de amateur net wil doen waarden — onrecht aan.

Als de amateur toch zelf een klankleer wil schrijven, moet hij zich eerst scholen. Klankleer is echter een moeilijke materie — in die mate zelfs dat ook een vulgariserende uitleg menige gebruiker van het woordenboek boven het petje zal gaan. Bij sommige klankleren vraagt men zich af welk doelpubliek de auteur voor ogen had. Een toegankelijke beschrijving van het klankpatroon van de Vlaamse dialecten vindt de geïnteresseerde in de **Inleiding op het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten** (1979). Daar geeft prof. J. Taeldeman een overzicht van de belangrijkste dialectische klankverschijnselen in West-, Oost- en Frans-Vlaanderen. De tekst wordt veraangenaamd door tientallen taalkaarten. Taeldeman gaat bij de beschrijving uit van het AN, maar dan wel zo dat duidelijk blijft dat de dialectklanken niet uit het

Standaardnederlands stammen. Voor de Brabantse dialecten bestaat een vergelijkbaar werk van de hand van R. Belemans en J. Goossens (2000) : **Klankgeografie van de Brabantse Dialecten**. Voor het Limburgs is een populariserende klankleer in voorbereiding bij het WLD.

6.4. DE REGISTERS

De basisordening van een woordenboek komt tot stand op grond van de bedoelingen die de lexicograaf met het woordenboek heeft. Een woordenboek kan maar één fundamentele structuur hebben, en aan elke ordening zijn voor- en nadelen verbonden. Registers kunnen ervoor zorgen dat het woordenboek op verschillende manieren bruikbaar wordt en dat de eventuele nadelen van een bepaalde ordening verholpen kunnen worden. Er zijn heel wat soorten registers mogelijk, die alle de bruikbaarheid en de toegankelijkheid van het woordmateriaal kunnen verhogen; we beperken ons tot de voornaamste.

De meeste amateurs geven de voorkeur aan een alfabetisch woordenboek met dialectische trefwoorden (ver nederlandse of in een uitspraakspelling). Daarmee kan het woordenboek het antwoord geven op de vraag « Wat betekent dialectwoord x? ». Lezers die te weten willen komen « Hoe zegt men x in het dialect? » blijven daarbij in de kou staan en ook wordt de semantische samenhang van de woordenschat door de alfabetische orde uit elkaar gerukt.

Woordenboeken met dialectische trefwoorden kunnen voor de dialectonkundige gebruiker, of voor wie het dialect wil leren, ontsloten worden door een register met Nederlandse trefwoorden met de vertaling in het dialect. Een trefwoord in een register als **meikever** : *meulenaar* (eventueel met verwijzing naar de bladzijde), maakt het

antwoord mogelijk op de vraag « Hoe zegt men x in het dialect? ». Als men vooraf bij de betekenisomschrijving van de dialectwoorden voldoende aandacht heeft besteed aan goede vertalingen (zie par. 5.2.2.) is het maken van zo'n register relatief makkelijk. Woordenboeken die AN-trefwoorden bevatten gevolgd door de vertaling in het dialect, moeten in het register de omgekeerde weg volgen : daar staan de dialectwoorden dan voorop, gevolgd door de AN-vertaling (met eventueel de bladzijde).

In par. 5.1.2.3. hebben we vernederlandste trefwoorden aanbevolen. Bij die werkwijze kunnen verwijslemma's nodig zijn als vermoed kan worden dat de lezer in het vernederlandste dialectwoord 'zijn' dialectwoord niet meer herkent. Eventueel kunnen alle verwijslemma's in een register samengeplaatst worden.

In principe is het mogelijk op een alfabetisch woordenboek een systematisch register te maken, waarin alle trefwoorden uit het woordenboek naar onderwerp worden gerangschikt, met een verwijzing naar de bladzijde. Dergelijke registers zijn zeldzaam. Woordenboeken waarvan de macrostructuur systematisch is geordend, bevatten doorgaans wel een alfabetisch register om de opzoekbaarheid van de woorden te vergemakkelijken.

6.5. AANHANGSELS EN BIJLAGEN

De aanhangsels bij dialectwoordenboeken vormen een bonte verzameling. Dat komt doordat vele amateurs ook nog andere taalkundige of volkskundige interesses hebben dan alleen de dialectwoordenschat, en graag nog ander werk in hun woordenboek kwijt willen. Achteraan in amateurwoordenboeken treffen we o.a. aan : lijsten met dialectische bijnamen; lijsten met familienamen (+ etymologische uitleg); lijsten met plaatsnamen (+ etymo-

logische uitleg); verzamelingen rijmpjes, gedichten, kinderliedjes en verhalen; lijsten met namen van hoeven; verzamelingen spreekwoorden, zegswijzen en scheldwoorden; lijsten met Franse woorden in het dialect; fotoverzamelingen over het dorpsleven van weleer enz. enz.

Aanhangsels hebben het grote voordeel dat ze in een alfabetisch woordenboek het systematische principe kunnen introduceren. Het is voor het lezerspubliek waarschijnlijk leuker om de spreekwoorden, liederen, kinderrijmpjes e.d. na elkaar te kunnen lezen, liever dan ze her en der verspreid in het woordenboek aan te treffen.

De lexicograaf is vrij dié aanhangsels aan zijn woordenboek toe te voegen die hij verkiest, maar het verdient toch aanbeveling op het taalkundige of literaire terrein te blijven. Overigens kan de lexicograaf door een aanhangsel bepaalde problemen in het woordenboek zelf vermijden. Een lijst met spreekwoorden b.v., eventueel per onderwerp geordend, achteraan in het woordenboek kan het corpus ontlasten van de plaatsingsproblemen en verwijzingen die het opnemen van de spreekwoorden in de microstructuur zelf met zich zou brengen. Een leuk idee troffen we aan in het **Eekloos woordenboek** van K. Pynckels en J. De Baets. Het bevat namelijk als bijlage een cassette met gesproken dialect, een ingreep die o.i. navolging verdient. Nu zal men natuurlijk een cd-rom insluiten.

Persoonsnamen en plaatsnamen

Vele amateurs hebben een speciale voorliefde voor plaats- of persoonsnamen. Het is inderdaad zo dat meer bepaald op het gebied van de plaatsnaamkunde (= **toponymie**) nog veel onderzoek te doen is. Al te veel amateurtoponymisten hebben echter een te eenzijdige voor-

keur voor toponiemen in geschreven bronnen. Een amateur die, gewapend met een gedetailleerde kaart van de gemeente, bij de oudste generatie plaatsnamen gaat optekenen, doet zeer nuttig werk, dat waarschijnlijk een aparte publicatie verdient.

Er doen waarschijnlijk op geen enkel terrein van de taalkunde zoveel geruchten de ronde als op het gebied van de persoonsnaamkunde (= **antroponymie**) en plaatsnaamkunde. De meeste fouten ontstaan doordat de leek de huidige taal en maatschappij als basis neemt voor zijn zoektocht naar een verklaring. De huidige familienamen echter zijn in de middeleeuwse dialecten ontstaan; toponiemen kunnen nog ouder zijn. Indien men geen gedegen kennis heeft over de middeleeuwse maatschappij, de middeleeuwse dialecten en de historische klankleer, loopt men zeer groot gevaar de bal totaal mis te slaan bij de verklaring van eigennamen. Ook namen die er op het eerste gezicht 'eenvoudig' uitzien, kunnen een onverwachte oorsprong hebben. De familienamen De Schutter en De Schepper b.v. hebben niets met *schieten* of *scheppen* (in de huidige betekenis) te maken; een simpele blik in het **Middelnederlandsch Woordenboek** van Verwijs en Verdam leert dat *schutte(r)* een middeleeuws woord is voor een veldwachter, *schepper* voor een kleermaker. Ook hier geldt dus : schoenmaker, blijf bij je leest. Zodra de niet-geschoolde de plaats- of persoonsnamen op eigen houtje wil verklaren, loopt het dikwijls mis.

Indien men toch eigennamen wil verklaren, doet men er goed aan goede en gezaghebbende naslagwerken over naamkunde te consulteren. We vermelden hier enkel het **Toponymisch Woordenboek** van M. Gysseling, de belangrijkste autoriteit op het vlak van toponymie in

ons taalgebied, en het **Verklarend woordenboek van de Familienamen in België en Noord-Frankrijk** van F. Debrabandere. In het laatste werk worden 150.000 familienamen verklaard. Hopelijk zal dit standaardwerk ervoor zorgen dat een aantal misverstanden over de familienamen voorgoed uit de weg geruimd worden. Er bestaat ook een goede vulgariserende inleiding tot de naamkunde van M. Devos (1995).

7. De tekstopmaak

Een woordenboek behoort een toonbeeld van orde te zijn, niet alleen wat de inhoud maar ook wat de vormgeving betreft. De inhoudelijke structuur van het woordenboek moet door het gebruik van de afkortingen, de interpunctie en de typografie verduidelijkt worden. Bovendien moet een bladzijde van het woordenboek ook aange-naam zijn om te bekijken.

Een woordenboek moet dus een goede **lay-out** hebben. Het best plaatst men niet al te veel op één blad zodat de bladspiegel niet al te druk wordt. De typografie en de afkortingen dienen eenvoudig, duidelijk en consequent te zijn (voor voorbeelden, zie de bijlagen 2 en 3).

8. De computer

De computer is een zeer handig hulpmiddel bij het maken van woordenboeken. Er zijn heel wat database-programma's op de markt waarmee men allerlei soorten gegevens op een zeer efficiënte wijze kan invoeren en bewerken. Ook een eenvoudige tekstverwerker is al een reusachtig hulpmiddel; men kan voortdurend tekst toe-

voegen, invoegen, veranderen en verbeteren. Alfabetiseren is geen probleem; een databaseprogramma of een tekstverwerker kan dat automatisch.

Omtrent computers bestaat het misverstand – vooral bij oudere mensen – dat het waarschijnlijk moeilijk is om ermee te leren omgaan. De ervaring leert dat iemand die een aantal dagen de tijd heeft genomen om rustig de tekstverwerker uit te proberen, de essentiële zaken snel onder de knie heeft en daarna zijn computer niet meer wil missen. De machine is immers zo ontzettend snel en handig. Wat vroeger dagen of weken werk kostte, kan met een computer in een paar minuten. Wie met een (omvangrijk) dialectwoordenboek wil beginnen, doet er dus goed aan ernstig te overwegen of een computer geen zinvolle investering zou kunnen zijn.

Ook als men met een computer werkt, zal men waarschijnlijk nog heel wat 'handwerk' moeten doen. Zaak is een goed evenwicht te vinden tussen het manuele (b.v. fiches schrijven) en de automatisering. Amateurs maken soms de fout de computer al te snel in te schakelen. Men moet vooraf goed nadenken in welke fase van de bewerking een computer nuttig kan zijn, en een aantal zaken vroeg genoeg uittesten.

9. Besluit

De lexicografie is een bezigheid die dikwijls onderschat wordt, ook in de wetenschappelijke wereld. Dat komt doordat het resultaat – een woordenboek – er zo eenvoudig uitziet : een aantal woorden netjes in de rij, met uitleg erover. Dat doet de mening postvatten dat het maken van een woordenboek ook wel een eenvoudige zaak is. Als onze handleiding iets duidelijk maakt, dan is

het wel dat er bij het voorbereiden van een dialectwoordenboek heel wat kan komen kijken.

Het sleutelwoord bij het verzamelen en presenteren van woordenschat is : orde. De verzameling dient (in het ideale geval) systematisch te gebeuren; de presentatie moet het resultaat zijn van volgehouden consequente handelingen, zodat een evenwichtig geheel ontstaat. Alle ingrepen die tot een bepaalde orde geleid hebben, dienen in de inleiding van het woordenboek meegedeeld en gemotiveerd te worden.

Bibliografie

Onze bibliografie valt uiteen in twee delen. Sub A. staan een aantal werken die we in onze handleiding vermeld hebben; onder B. worden een aantal dialectwoordenboeken samengebracht. Er bestaan binnen het Nederlandse taalgebied zowat 400 dialectwoordenboeken. Onze lijst is niet volledig; vele dialectwoordenboeken worden overigens in eigen beheer uitgegeven en hebben maar een beperkte verspreiding, zodat het soms lastig is ze op het spoor te komen. Sub B. vermelden we enkel : 1) de dialectwoordenboeken die we in onze handleiding vermeld hebben; 2) de dialectwoordenboeken in Nederlandstalig België die in de bibliotheek van de Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent geraadpleegd kunnen worden. De grote regionale woordenboeken zijn met een sterretje aangeduid. Voor een volledig overzicht van alle plaatselijke of regionale woordenboeken in het Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialectgebied : zie de website <http://www.flwi.rug.ac.be/dialect> of <http://fuzzy.arts.kuleuven.ac.be/rewo> (knop : bibliografieën).

A. In onze handleiding vermelde werken

- ANS = GEERTS, G. e.a. (1984) *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Leuven.
- BELEMANS, R. en J. GOOSSENS (2000) *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III. Inleiding en Klankgeografie van de Brabantse Dialecten*. Van Gorcum, Assen.
- BLANCQUAERT, E. (1969) *Praktische Uitspraakleer van de Nederlandse Taal*. De Sikkell, Antwerpen.
- BROUWERS, L. (1997) *Het Juiste Woord. Betekeniswoordenboek der Nederlandse taal*. Standaard Uitgeverij, Antwerpen.
- CAJOT, J. (ed.) (1995) *Hoe maak ik een dialectwoordenboek. Een handleiding voor Limburgers en anderen die dialectwoorden willen spellen*,

- verzamelen en beschrijven. Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde 78/79. Hasselt.
- DEBRABANDERE, F. (1993) *Verklarend Woordenboek van de Familiennamen in België en Noord-Frankrijk*. Gemeentekrediet, Brussel; ID. (2003) *Woordenboek van de Familiennamen in België en Noord-Frankrijk*. Veen, Amsterdam-Antwerpen.
- DEBRABANDERE, F. (1986) *Het Kortrijkse Dialekt. Een verzameling radiolezingen van wijlen dr. Jan Soete, bewerkt, ingeleid en van aantekeningen voorzien door dr. Frans Debrabandere*. Verhandelingen uitgegeven door De Leiegouw, Kortrijk.
- DEVOS, M. (1973) De Bo het het Noordwestvlaams. In : *Album Willem Pée*. Michiels, Tongeren. blz. 131-140.
- DEVOS, M. (1995) Naamkunde. In : *Hoe schrijft ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel IIIa Hulpwetenschappen*. blz. 215-277. Stichting Mens en Cultuur, Gent.
- GYSELING, M. (1960) *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vòòr 1226)*. Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek. Michiels, Tongeren.
- HARREBOMÉ, P.J. (1856-1870) *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*. Van Hoeve, Amsterdam (herdruk 1980).
- Stichting Brabantse Dialecten / Het Noord-Brabants Genootschap (1999) *Hoe schrijf ik mijn dialect. Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten*. ACCO, Leuven/Amersfoort.
- STOETT, F.A. (1901) *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Utdrukkingen en Gezegden*. Thieme, Zutphen.
- VERWIJS, E. en VERDAM, J. (1885-1929) *Middelnederlandsch Woordenboek*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
- WNT = *Woordenboek van de Nederlandse Taal*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage/Leiden (1863-2001).

B. Dialectwoordenboeken

- ACHTEN, E. en L. (1996) *Het Zonhovens woordenboek*. Zonhoven.
- Algemeen Bekoest Nienofs* (2000). Werkgroep 'Het Ninoofs Dialectwoordenboek'. Ninove, Stedelijke Cultuurraad.
- BALCAËN, R. e.a. (1996) *1001 maal Izegems*. Jan Bogaert, Izegem.

- Bij ons zèze dad azu. Spreuken en gezegden en andere eigenaardigheden uit Lierde vroeger.* (1999). Projectgroep Cultuur Lierde.
- CLAES, D. (1904) *Bijvoegsel aan de Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon*. Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde; Siffer, Gent. (zie ook Tuerlinckx)
- CLAEYS, H.J. *Vlaams dialectenwoordenboek*. Arthus Uitgevers, Antwerpen.
- CLINCKEMAILLIE, J. (1994) « *Ool koett'n en ool doen* ». Roeselare.
- COCQUYT, E. (1995) *Nieuw Gents Idioticon*. Gent, KRISS.
- COOLS, H. (2000) *Het dialect van Beveren en zijn deelgemeenten. Met toelichtingen over afwijkingen in Doel, Haasdonk, Kallo, Kieldrecht, Melsele, Verrebroek en Vrasene, door Abdon Bogaert*. Uitgave van het gemeentebestuur van Beveren.
- *CORNELISSEN, P.J. en VERVLLET, J.B. (1899-1938) *Idioticon van het Antwerpsch dialect (stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen)*. Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde; Siffer, Gent 1899-1903. Aanhangsel; Gent, 1906. Bijvoegsel, door P.J. Cornelissen; Turnhout, 1936-1938.
- CROMPVOETS, H. en VAN SCHIJNDEL, J. (1991) *Méels Woordeboek*. Medelo, Meijel.
- DE BAETS, J. en PYNCKELS K. (1984) *Eekloos Dialectwoordenboek* (met geluidscassette).
- *DE BO, L. (1873) *Westvlaamsch idioticon*. Brugge (Gent 1892², bewerkt door J. Samyn). Herdruk (1976) *Familia et Patria*, Handzame.
- DEBRABANDERE, F. (1999), *Kortrijks Woordenboek*. De Leiegouw – Kortrijk / Van de Wiele – Brugge.
- DE BRUYNE, C. en BAUWENS F. (1998) *Den dikken Baens. Diksijneer van de Beerlerse sprouk*. Heem- en Oudheidkundige Kring Berlare.
- DE GRAEF, J. (1974) *Het groot woorden- en liedjesboek over het Antwerps dialect*. De Dageraad, Antwerpen.
- DE GRAEF, J. (1993) *Antwerps Verklarend Woordenboek*. De Dageraad, Antwerpen.
- DE SCHRIJVER, M. (1993) *En dad'in a kas! Het levend Brussels dialect*. Norwest Uitgaven, Brussel.
- DESNERCK, R., (1972) *Oostends Woordenboek*. Dewilde, Handzame (1988³).

- DETAEVERNIER, M. (2002) *Woordenlijst van het Meens dialect*. Menen, Heemkundige Kring.
- *DEVOS, M. : zie WVD.
- DIDDENS, H. (1986) *Woordenboek van het Mechels Dialect. Een poging tot inventarisatie van het taalmateriaal en typisch taalgebruik*. St.-Franciscusdrukkerij, Mechelen.
- DIERICKX, G. (z.d.) *Dendermonde, Volkstaal, Typen, Bijnamen*. De Hauwere-Huau, Dendermonde.
- EVENS, F. (1995) *De wenjd va Lennek*. Davidsfonds, St.-Kwintens-Lennik.
- GERAERTS A., OLAERTS J. en REMANS J. (z.d.) *Genker Woerdeleest*. Gemeentebestuur, Genk.
- *GHIJSEN, H.C.M. : zie WZD.
- GHYSENS, J. en WAUTERS, F. (1991) *Aalst op zèn Oiljsters. Aspecten van een gemeenschap en een bloemlezing van de gesproken volkstaal (1890-1990)*. De Muyter, Deinze.
- GOEMANS, L. (1936-1954) *Leuvensch Taaleigen. Woordenboek*. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, nr. 59; Deel I : Drukkerij voor Nijverheid en Geldwezen, Brussel (1936); Deel II : Michiels, Tongeren (1954).
- *GOOSENAERTS, J. (1956-1958) *De taal van en om het landbouwbedrijf in het Noordwesten van de Kempen*. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde Reeks VI, nr. 76, Gent.
- HœUFFT, J.H. (1836) *Proeve van Bredasch Taal-Eigen*. Sterk, Breda.
- *JOOS, A. (1900) *Waasch idioticon*. Strybol-Vercruyssen, Gent/St.-Niklaas. Herdruk (1979) Danthe, St.-Niklaas.
- LEVIS, E. en VAN GEERT, G. (1991) *Kaak, kaak, nen twiedekker. Gesche Woorde en uitdrukkinge*. August Vermeylenfonds, Gent.
- LIEVEVROUW-COOPMAN, L. (1950-1954) *Gents woordenboek*. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde Reeks VI, nr. 68, Gent. Herdruk (1974) L. Broers, Gent.
- Loquela* (1908-1909) (Taalkundig maandblad door G. Gezelle uitgegeven van 1881 tot 1895; tot woordenboek omgewerkt door J. Craeynest). Amsterdam 1907-1909; Tiel/Amsterdam (1946³).
- LOUIES, J. (1988) *Oiljtersen Diksjoeneir*. De Vrije Meningsuiting, Aalst.

- MAASEN, M. en GOOSSENS, J. (1975) *Limburgs Idioticon*. Verzamelingen dialectwoorden (« woordenzangen ») van 1855 tot 1902 verschenen in het tijdschrift « 't Daghet in den Oosten ». Tot woordenboek omgewerkt door M. Maasen en J. Goossens. Michiels, Tongeren.
- MAES, L. (1994) *Overmeers Woordenboekje (herzien en uitgebreid)*. Van Daele, Overmere.
- MOENS, B. (1988) *Waur is d'n tijd naurtoe? Geïllustreerd Waasmunters Woordenboek*. Ten Bos, St.-Niklaas.
- NEIRINCK, J. en F. (1988) *Het dialect van Aarsele*.
- PORS, J. (2000) *Disjenêr van Kotsove*. Kortessem Gemeentebestuur.
- PEETERMANS, F. (1995) *Guuks. Dialectstudie van een Pajottenlandse omgangstaal*. Gooikse Heemkundige Kring.
- PIETERS, M. (1995) *Woordenboek van het Lokers Dialect*. Oelbrandt, Lokeren.
- PYNCKELS, K. en DE BAETS, J. (1984) *Eekloos Woordenboek*. Taptoe, Eeklo.
- QUIEVREUX, L. (1965) *Dictionnaire du dialecte bruzellois*. Editions Nélis, Bruxelles.
- REDANT, G. (1993) *Spraakkunst, Spelling en Idioticon van het Groot-Haalterse Dialect*. Heemkundige Kring, Haaltert.
- ROSIER, K. (z.d.) *Aldus sprak de Geraardsbergenare. Geraardsbergse spreuken en gezegden*.
- *RUTTEN, A. (1890) *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon*. Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde; Boucherij, Antwerpen.
- *SCHAARS, A.H.G. : zie WALD.
- SCHOofs, R. (1996) *Woordenboek van het dialect van Bree en omgeving*.
- *SCHUERMANS, L.W. (1865-1870) *Algemeen Vlaamsch idioticon*. Van Linthout, Leuven.
- STAELENS, X. (1982) *Dieksjenêr van 't (H)essels*. Heideiland, Hasselt.
- STEVENS, A. (1986) *T'ingêrsê Diksjenêr. Woordenboek van het Tongers*. Vanormelingen, Tongeren.
- *TEIRLINCK, I. (1908-1922) *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde; Siffer, Gent.
- TILLEY, J. (1997) *Oep sëm Biggenaats. Woordenlijst Buggenhouts dialect*. Ter Palen, Buggenhout.

- TILLIE, W. (1993) *Scatologische Spreekwoorden en Zegswijzen uit de Westhoek*. Vrienden van het Poperings archief, Poperinge.
- 't Neigemènneke (1995), *Sintruïnse Diksjonèr*. St.-Truiden.
- *TUERLINCKX, J.F. (1886) *Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon*. Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde; Hoste, Gent. (zie ook Claes)
- VALLAEYS, A. (1997) *Woordenboek van het Poperings*. Poperinge.
- VAN DEN BERG, J. e.a. (1983) *Weertlands Woordenboek*. Weert.
- VANDEN BULCKE, H. (1999), *Woordenboek van het Deizels*. *Woorden en zegswijzen uit het dialect van Dadizele*.
- VAN GELDER, W. (1985) *Kak van Maria. 1500 in Lier gebruikte woorden en uitdrukkingen. Deel 1 : A tot M; Zweis. 2000 in Lier gebruikte woorden en uitdrukkingen. Deel 2 : N tot Z; Kadots. 2000 in Lier gebruikte woorden en uitdrukkingen. Deel 3 (aanvullingen A-Z)*; (1991) *Krumfee. Honderden Lierse woorden en uitdrukkingen, onbekende wetenswaardigheden, Liers bijgeloof en oude Lierse gewoonten en gebruiken*. Van Rooy, Lier.
- VAN IERSCHOT, J. (1997) *Aan achter tot zuemvol. Meer dan 20000 Olmse woorden*. Jaarboek van de Olmense Vereniging voor Heemkunde en Geschiedenis. 't Schreeneel nr. 14.
- VAN PUTTEN, C. (1993) *Antwerps zakwoordenboek*. Nijgh & van Ditmar / Dedalus, Amsterdam.
- VAN STICHELEN, K. (1998) *Het laatste woord? Een inventaris van de dialectwoordenschat van Groot-Zemst*. Het streekboek, Nieuwerkerken-Waas.
- VERMEIREN, A. (1986) *Grat loss'n dee. Het Lebbeeks dialect en nog 't een en 't ander*. Rinda, Lokeren.
- *WALD : SCHAARS, A.H.G. (1984-) *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten*. Staring Instituut, Doetinchem.
- *WBD : WEIJNEN, A. e.a. (1967-) *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Van Gorcum, Assen.
- WELLEKENS, W. (1994) *Diksjonèr van 't Leives. Woordenlijst van het hedendaags Leuvens*. Academie voor het Leuvens Dialect, Leuven.
- *WEIJNEN, A. : zie WBD en WLD.
- WITDOUCK, R. (1998) *Woorden, gezegden, wijsjes en plaatsnamen van St.-Denijs*. St.-Denijs.

- *WLD : WEIJNEN, A. e.a. (1984-) *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*. Van Gorcum, Assen.
- *WVD : DEVOS, M. e.a. (1979-) *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*. Michiels, Tongeren.
- *WZD : GHIJSEN, H.C.M. (1964) *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten*. Van Goor, Den Haag. CD-ROM te verkrijgen bij boekhandel en uitgeverij De Koperen Tuin, Goes. Supplement (2003).

Bijlage 1 :
Het fonetisch schrift

Het meest verbreid is het fonetisch schrift van de International Phonetic Association (IPA) (Fr. Association Internationale de Phonétique). Er is gestreefd naar : één klank = één teken. Nuanceringen en varianten kunnen worden weergegeven door middel van diacritische tekens.

We geven hieronder de fonetische tekens weer voor de klinkers en de medeklinkers van het Algemeen Nederlands. Voor de diacritische tekens verwijzen we naar de fonetische handboeken (bv. Blancquaert 1969).

Klinkers

[i]	als in Ndl. ziet
[i:]	als in Ndl. bier
[ɪ]	als in Ndl. rit
[e.]	als in Ndl. beet
[ɛ]	als in Ndl. net
[ɛ.]	als in Ndl. crème
[a]	als in Ndl. lat
[a.]	als in Ndl. laat
[æ]	als in Eng. bad
[ɛ. ^h]	als in Ndl. spijt, reis
[œ. ^v]	als in Ndl. ruit
[ɔ. ^w]	als in Ndl. hout
[u]	als in Ndl. zoet
[u:]	als in Ndl. boer
[ɔ]	als in Ndl. bot
[o.]	als in Ndl. boot
[ɔ.]	als in Ndl. rose
[y]	als in Ndl. bruut
[y:]	als in Ndl. muur
[ʌ]	als in Ndl. put
[ø.]	als in Ndl. heup

- [œ.] als in Ndl. freule
[ə] als in Ndl. de

medeklinkers

- [w] als in Vla. water
[j] als in Ndl. jong
[l] als in Ndl. les
[r] als in Ndl. raar
[R] als in Fr. rare
[m] als in Ndl. mal
[n] als in Ndl. nat
[ŋ] als in Ndl. jong
[ɲ] als in Ndl. franje
[h] als in Ndl. hoed
[g] als in Ndl. goed
[p] als in Ndl. pop
[b] als in Ndl. bak
[f] als in Ndl. fel
[v] als in Ndl. vel
[t] als in Ndl. tak
[d] als in Ndl. dak
[s] als in Ndl. saai
[z] als in Ndl. zalf
[ʃ] als in Ndl. sjaal
[ʒ] als in Fr. genre
[k] als in Ndl. kom
[g] als in Eng. good
[x] als in Ndl. lach

Bijlage 2 :

Een bladzijde uit het Lokerse dialectwoordenboek met trefwoorden in een dialectspelling (zie Pieters M. 1995)

drèsseur : 1. Iemand die blindelings gehoorzaamd wil worden. *z' Is schau van (h) eure man want azuuë nen drèsseur dèt dèd is.* 2. (duivem.) De doffer die men bij de duivin plaatst om de echte partner jaloers te maken.

drèts : 1. Spat, met name gezegd van een hoeveelheid modderbrij. *Der reed doar nen otoo verbij èn die speetene zeudoaënjig in de moore dèk nen drèts in mij weeze kreeg.* 2. Een hoeveelheid onsmakelijk uitzierende brij. *Wafeurnen drèts slauge z' (h)ier nau op mijn taluuëre wat krijg ik nu voorgeschoteld?*

drètsen : in de uitdr. *Deur de moore drètsen* door de modder lopen zodat deze opspat.

drètsig : drassig, slijkerig. *'t Lig zeu drètsig as 'k weet nie wa op (h)odderen (h)of.*

dreugkodde : een van een gaffel voorziene stok waarmee een waslijn wordt ondersteund. *Steek ne ker een dreugkod onder de waskeurde, anders zon de lauukes op de grond keunen (h)angen.*

dreugoven : 1. (bakker) De warme, droge ruimte boven de bakoven. 2. (haarsn.) De oven waarin de met strijksel ingesmeerde vellen worden gedroogd.

dreugsele : droogsel, met name het siccatief dat bij verf wordt gevoegd. *Asge bij de veiërver goat wolde tèn ne ker wa dreugsel mee-breengen?*

dreugstauk : staak waaraan de drooglijn voor het wasgoed is vastgemaakt. *Me zamme nog ne ker nen dreugstaak moeten bijzeten want me keumme de was in een kieër nie op (h)angen.*

dreugte : periode van langdurige droogte. (zegsw.) *'n Koaë dreugte* een droge periode waarin bijzonder de gewassen te lijden hebben.

dreupele : borrel, (oorspronkelijk) gez. van een glaasje jenever. *Der zij veel mensen die dè liever nen dreupel (h)en as 'n pinte bier.*

dreupelgloaëzeken : borrelglaasje. *'k Zan (h)odder moar nen dreupel uitgieten in e peentsjen want 'k en keun nieveranst mijn dreupelgloaëzeken nie vinnen.*

drieëgen : dreigen. *(H)ij begost wa te drieëgen moar ze zeen zij nogal rap dèn z' (h)èm ne ker deur de vuister zo geschooten (h)ene!*

driegen : rijgen, met wijde stekken naaien. *Veuren dèdde die rok*

*keut passen moek eest de zuuëm
nog driegeu.*

drieggoaëren : rijgdraad, ge-
woonlijk wit van kleur en minder
sterk dan naaigaren. *'k Moe mijn
tuite drieggoaëren misleed (h)ene
want z'is nie te ziene.*

driftig : broeds, gez. van kippen.
*Bij ons kiekies zijnder verschei die
dèn driftig luuëpen.*

drijven : (landb.) een koe leiden
naar de plaats waar ze door een
stier gedekt kan worden.

Bijlage 3 :

Een bladzijde uit het Beverse dialectwoordenboek met verneerlandste trefwoorden (zie Cools H. 2000)

achterwerk. *Dieën twieëling mee ulder piellegat god ie:r weer verbei.*

Betekenis 1 : in HA : [einzegat]

pilleke-koud [pielleke-kâ:t] : roomijs.

De kindre zeule wèl liefst e pilleke-kâ:t ein.

In DO : [pilleke-kout]. In KI : [ijskâ:t].

pillekenspap [piellekenspap] : zoete-melkpap met daarin beschuiten of brood gebrokkeld. *Die pillekespap is nie goe:t, zo te mèlk zuur gewist ein?*

In KI : [pillepap]; in VE, VR : [pietse-pap]. In DO ook : [poeskespap].

pilleke vlees [pielleke vlieës] : kleine hoeveelheid vlees. *W'eime nie feel geete van de middâch, wa petêtsjes, peeke en artsjes en e pilleke vlieës, nie feel moaër lèkker!*

pillemuts [piellemuts] : gebreide pin-nemuts, puntmuts. *In de winter trekken de kindren ulder pillemuts tot oover ulder oeëren.*

pillendraaier [piellendroaër] : apotheker. *Zeï lâ:nk im Beeveren moaër uldren dreinet gewist, de piellendroaërs, moaër oondertus-*

sen zin der âl e stik of vie:r beigekommen.

In DO : [piellendro:jer].

pillepetaan [piellepeto:n]. Zie : pentaar [pèntaar].

pillewieter [piellewietter]. Zie : pier [pie:r].

Niet in HA, VR.

pillewuieter [piellewu:ter]. Zie : pier [pie:r].

Niet in KA; in DO : [piellewuieter].

pillewurm [piellewerm]. (Enkel in BE, HA en ME signaleerd.) Zie : pier [pie:r].

pillicht [piellicht] : zaklamp. *Ëdde mij ies gieën twieë roonde dikke piellen veur i mi piellicht?*

pilo [pielloo] : schoensmeer. *Ë go bei den Eetjèn op 't Âlfdreef ies om 'n doeëske zwarte pielloo. — Synoniem : blink [bleenk] (zie aldaar).*

Niet in DO, KI, VE, VR.

pimpelmees [peempelmieës] : 1. kleine vinnige kobaltblauwe mees met gele onderzijde. (Parus caeruleus.) *Ze zeigen der ammèts 'n keiësmus teegen, moaër da zeige z'oeëk teegen 'n koolmieës, moaër 'm peempelmieës is klander â 'n*

koolmieës. — 2. frele vrouw. *Kikt, wafeur 'm peempelnieës lieëpt toaër, a ge kunter losdeur kijken.*

Betekenis 2 : niet in DO, KI, VE, VR.

pin [*pin*] : 1. gierige vrouw, gewoonlijk versterkt met het bijvoeglijk naamwoord « gierige » : [*gierege pin*]. *Da's 'n gierege pin, die zâl niets wêchgeeven.* — Synoniem : **prij** [*praa*] (zie aldaar). — 2. ook de combinatie [*venijnege pin*] : vrouw met « vergiftigde tong », is gangbaar.

pink [*peenk*] : kleinste vinger. *Ze liepen op 't stro:t op ulder bloeëte voetten è mee ulder peenken in makoaër gokt, 't wâs nêt om zien.*

pinken [*peenken*] : 1. knipogen. *Wa is da mee o :, gei pinkt mar âlle maskes!* — 2. de richtingsaanwijzer in werking stellen. *Si die slo:ch lingsaf zoonder te peenken.*

pinker [*peenker*] : 1. wimper. *Ulder peenkers vaareven, da tûn ze no: oeëk âl, èn da ammel om nêt te zijn!* — 2. richtingsaanwijzer. *Der schild iet mee mim peenkers, die dîn't ammeëts nie.*

pinkoog [*peenkoeëch*] : klein gezwel op het ooglid. *Âs ch'm peenkoeëch èt moette doaër èfkes mee moedders trà:reenk lo:ten oover vrijven.* — Synoniem : **piepoog** [*piepoeëch*] (zie aldaar). — Zie ook : **draddeloog** [*dradde-loeëch*].